

הכין הוה ר' יונה אבוך הוי בה ע"כ אבל אין הכוונה שישאל או שהיה מתמה
 וכמו שהוא כבבלי אלא היה מפרש (או היה מעמיק בו). ועיי' מעשרות פ"ב
 מ"ט סוף ע"ד מתני' פליגא על הווייה דר' סנא. — במקום חנו רבנן אמר
 הירושלמי תני. — וכן לא נמצא בירושלמי גופא להדר אדלעיל.
 עוד ראינו להעיר בחתימת זה הפרק על דרך הכתיבה בתלמוד הירושלמי
 אשר לפנינו.

הכתיבה בירושלמי היא לרוב מלאה גם במקום חירק קמן או צדי:
 עינבי, קיבל, משאליניה, שיטתיה וכו'. ולפעמים באה יו"ד ואין לה מקום
 כלל: צונק. וגם במ' שוא: דילועין.

בסוף הכתיבה נוספת לפעמים יו"ד על יו"ד נח נראה: ר' חגי במ' חגי.
 לפעמים באה יו"ד במ' דגש חזק, אף שהקריאה בפתח: מיקל במ' מקל, המידל
 במ' המדל.

והכתיבה המלאה והנוספת נמצאת ג"כ בהבאת פסקי תנ"ך, מעיי' השיבנו,
 שליך, ילדותך, ידאיו וכו'.

פרק שלישי.

דרך התלמוד ירושלמי בהלכה ובהגדה ואיך ניסדר התלמוד ירושלמי.

התלמוד ירושלמי אשר בדינו היום הוא רק לארבעה סדרים זרעים טועד
 נשים נזיקין ולשלשה פרקים הראשונים דמס' נדה. ולמס' שבת חסרה הנמרא
 ירושלמית מפרק כ"א עד סוף המסכתא, וכן נפקד הגמ' ירושלמית לפרק ג'
 דמס' מכות. ולמס' עדיות ואבות לא נמצא גמ' ירושלמית וגם לא בבליה.
 ונוסף הירושלמי על הבבלי שיש לו גמרא לכל סדר זרעים ובבבלי לא נמצא
 גמרא כי אם למס' ברכות, גם יש להירושלמי יותר על הבבלי גמרא למס'
 שקלים. והנה התו' נדה ס"ז ע"א ד"ה ותברוק מביאין ירושלמי דפרק דם הנדה
 ע"ש, הרי שהיתה בדיהם גמרא ירושלמית לס"ז דמס' נדה ומסתמא גם להפרקים
 שלפני פרק זה. ובימי הדפסה ראשונה כבר כלו תמו. — ומרם נעמד על זה
 הענין יש לנו להקדים איזה חקירות הנוגעות ליסוד ועצם הירושלמי.

לכל הוגה בעיון בירושלמי ובבבלי יבואר כי כמו שיש הבדל רב בלשון
 ובסגנון בין שני התלמודים אלה, כן יש שינוי ביניהם ובמדה מרובה יותר הן
 בדרך פירוש המשנה והברייתא והצעתן, הן בדרך משא ומתן של הלכה. —
 גם יראה ויבין כל מעיין שגם בדברי האמוראים הירושלמיים הבאים בירושלמי
 והובאו ג"כ בבבלי יש שינוי בהרבה מקומות בין ב' התלמודים, וכן יש שינוי
 בדברי האמוראים הבבליים הבאים בבבלי ובירושלמי. ועל ידי השינויים כאלה
 תתחזק השאלה ההכרחית בעצמה על ענין סידור הירושלמי ומי הם המסדרים.

יט

גם יבין המעיין שגם במדרש המקרא ובהגדה יש הבדל רב בין הירושלמי והבבלי. — ועל כל ענינים אלה נחקור בזה הפרק בחמשה מאמרים: א) הצעת המשנה והברייתא בירושלמי ומה בינו ובין הבבלי. ב) דרך לימוד תלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי. ג) זכרון אמוראי בכלאי בירושלמי וזכרון אמוראי דארץ ישראל בבבלי. ד) מסדרי הירושלמי ואופן סידורו של הירושלמי. ה) הגדות בירושלמי ומה שיש בינו ובין ההגדות בבבלי.

א. הצעת המשנה והברייתא בירושלמי ומה בזה בינו ובין הבבלי.

כאשר נרדפה לדעת תוכן הירושלמי יצא לנו שנמצאו ביד חכמי א"י נוסחאות שונות במשנה ורפיא בדיהן איזה נוסחא עיקרית. וזה יוצא ממה דאיתא בירושלמי בהרבה מקומות על המשנה „אנן תנינן — אית תני” „אית תני — אית תני תני” „אנן תנינן — אית דלא תני” „ברכות פ"ה הל' ג'. האומר על קן ציפור יגיעו רחמיך וכו' אית תני תני על ואית תני תני עד. — שם סוף פ"ו אית תני תני מי דקרים ואית תני תני מי דקלים (ועיי' שבת פ"ד הל' ג'). — פאה פ"ח הל' א' אית תני תני נמושות ואית תני תני ממושות. — כלאים פ"ב ריש הל' א' אנן תנינן שיש בה אית תני תני שנפל לתוכה. — שם פ"ח ל"א ע"ג ולא הליבדקס אית תני תני נברקוס ועיי' ירושלמי ריש פ"ה דשבת. — שם פ"ט ל"ב ע"ד משיחות של ארגמן אסורות אית תני תני מותרות. — סנהדרין פ"ו הל' י' אנן תנינן קליני אית תני תני קל אני. — ברכות פ"א הל' א' (ג' ע"א) אנן תנינן אכילת פסחים אית דלא תני אכילת פסחים. — ובכל אלה אית תני אית תני וכו' הבאים גם כן במקומות אחרים הכוונה איזה חכמים שנו המשנה בלשון זאת כלו' היתה להם הגירסה זאת ולאיזה חכמים היתה גי' אחרת. ואך מעשים יוצאים מן הכלל שהכוונה באית תני שאיזה תנא הולק על המשנה. עיי' יבמות ריש פ"ב אית תני תני חליצה בלילה כשירה ואית תני תנא חליצה בלילה פסולה, וקאי אפלונתא דת"ק ור' אליעזר שם משנה ב'. וכן סוכה סוף פ"ה ובעצרת אומר הילך מצה הילך חמץ אית תני תני הילך חמץ הילך מצה. וזה אית תני הוא אבא שאול דברייתא והובא בבבלי שם. אבל במקומות שהבאנו והרוטים להם הכוונה על גירסאות שונות כאשר יבין כל מעיין.

אמוראי
קלף אמוראי
ג' כ"ה י"ז

וכן נמצא „אנן תנינן — תני דבית רבי” והכוונה ג"כ אנוכסאות שונות. פאה ריש פ"ג אנן תנינן של בין הנותנים תני דבי רבי שבין אילנות. — שבת פ"ד הל' א' (ו' ע"ד) אנן תנינן נסורת תני דבית רבי נעורת. — שם ריש פ"ז אנן תנינן כל השוכח עיקר שבת תני דבית רבי כל שאינו יודע עיקר שבת. — סוטה פ"ו הל' ד' גידול בר מינייטין ביסם רב כל מקום שהכשירו עדות האישה באיש האיש טכתיש את האישה והאישה טכחשת את האיש ניתני עד אחד אמר נטמאת ואישה אמרה לא ניטמית אישה אמרה ניטמית ועד אמר לא ניטמאת תני דבית רבי כן.

וגם ממש ברכות אשר בידינו יש להוכיח שהיו לפני חכמי א"י נוסחאות

שונות במשנה. הנה מס' ברכות משונה מכל שאר המסכתות שבכל המסכתות של הירושלמי באה הפסקא המראה על המשנה בקיצור והובא אך תחילת מאמר המשנה, ובמס' ברכות באה הפסקא בשלמות. והנה הרבה פעמים משונה המאמר הבא בפסקא מן המאמר הבא במשנה, והגדול שבשינויים אלה נמצא פ"ט. שם איתא במשנה כראש הפרק על ההרים על הנבעות על הימים ועל הנהרות ועל המדברות הוא אומר ברוך עושה בראשית ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שהוא רואהו לפרקים. ובפסקא שם י"ב ע"ג איתא על ההרים וכו' אומר ברוך עושה בראשית ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שברא את הים בזמן שרואהו לפרקים אומר ברוך עושה בראשית ע"כ. הרי לך מה שיש בין הנוסחא במשנה ובין הנוסחא בפסקא וזי לא יבין שהשינוי זה מורה על גירסאות שונות. וכבר הערנו על זה בספרנו דרכי המשנה פ"ג.

וגם על זה יש להעיר כי נקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה בקושיא או בדיוק של מה בכך ולפעמים גם בלי קו' כלל. יומא פ"א איתא במשנה וביום הכפורים מחצות וברגלים מאשמורה הראשונה ובגמ' שם הל' ח' אמר ר' מנא לא מסתברא דאי לא (פי' לא מסתברא המשנה כאשר היא לפנינו אלא) יום הכפורים מאשמורת הראשונה וברגלים מחצות שלא יבואו לידי צמאון. — שקלים פ"א במשנה ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום ובגמ' הל' ג' כיני מתניתא אין ממשכנין את הכהנים מפני דרך הכבוד (ועיי' תי"ט למשנה זאת). — והנה הבבלי מתחכם ומתהפך לבמה צדדין ונכנס לפעמים בדוחק ובדרך הסורי מחסרא וכדומה כדי להעמיד המשנה, לא כן דרך הירושלמי אם יש קצת קושי במשנה או שטראה כן בעיניו נכון חיש בידו לשבש המשנה. עירובין פ"ה מ"ז איתא במשנה אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה כיצד מי שהיה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה או שהיה בעיר קטנה ונתן עירובו בעיר גדולה מהלך את כל העיר וחוצה לה אלפים אמה. ובגמ' פ"ה כיני מתניתא אנשי עיר גדולה מהלכין את כל העיר קטנה אנשי העיר קטנה אינן מהלכין את כל עיר גדולה כיצד (פי' הא תני במתני' כיצד וכו' או שהיה בעיר קטנה ונתן עירובו בעיר גדולה מהלך את כל העיר) לית כאן כיצד (וכן צריך לומר ג"כ לית כאן או שהיה בעיר קטנה ונתן וכו'). ועיי' בבלי עירובין פ"א והג"י שם במשנה ואנשי עיר קטנה מהלכין ושם בגמ' ראש העמוד ואין אנשי עיר קטנה ושם אמר ר' נחמן מאן דתני אנשי לא משתבש ומאן דתני אין אנשי לא משתבש וכו' וחסורי מחסרא והכי קתני וכו'. — ר"ה ריש פ"ב במשנה אם אינן מכירין אותו משלחין עמו אחר להעידו בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל האדם משקילקלו וכו'. ובגמ' ריש הל' א' אמר ר' יונה הכין צורכה מיתני בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם אם אינן מכירין אותו היו משלחין עמו אחר להעידו אמר ר' יוסי אפילו כמתני' איתא היא (ועיי' בפ"ה דרמב"ם למשנה זאת).. ולעמוד על חוכן הדברים נעיר בקיצור על אופן סידור המשנה וכבר דרשבנו בזה הדיבור בספרנו דה"ס פ"ג. בעל מסדר המשנה הוא הידוע בפי כל

ב

רבי יהודה הגשיא המכונה בסתם בשם כבוד רבי, אבל כבר קדמוהו בזה ר' עקיבא ור' מאיר, ורבי הוסיף הרבה עליהם ושינה בהרבה מקומות הסדר וכר עד שיצא חיבור חדש מתחת ידו ונקרא על שמו. ורבי עשה מהדורא תניינא בזקנותו ושנה לפעמים ההלכות אשר הציג במשנה בנערותו כלו' בעת אשר סדר המשנה בראשונה. עיי' בבלי ב"מ פ"ד ע"ז כ"ב מתני ליה רבי לר"ש בריה וכו' אמר ליה רבי שנית לנו בילדותך ותחזור ותשנה לנו בזקנותך זכר. ועיי' ירושלמי ע"ז פ"ד הל' ד' ר' חייה בר אשי בשם רב ר' הוה יתיב מתני לר' שמעון במה (צ"ל בריה) הנכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל חברו אמר ליה עד דהוה חיילך עלך כן אית (צ"ל את) תניי חני הנכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל ישראל. — וכאשר נעיין במשנה שכירושלמי ובמשנה בבבלי מצינו שנוסחת המשנה הירושלמית ב"מ ריש פ"ד ע"ז פ"ד הל' ד' היא כמו משנה רבי בילדותו: הכסף קונה את הזהב, נכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל ישראל; ונוסחת המשנה בבבלי ב"מ ריש פ"ד ע"ז פ"ד נ"ב היא כמו משנה רבי בזקנותו: הזהב קונה את הכסף, נכרי מבטל את שלו ושל חברו. וכבר עלה על דעת הנאמן מהרש"ל רפאפארט ז"ל (טרם חמד חלק ב') שהמשנה בירושלמי היא מהדורא קמא כלו' הסידור הראשון שסידר רבי בילדותו, והמשנה שבבבלי היא מהדורא תניינא ורב הוריד אותה לבבלי כאשר ירד לבבלי ובה כל התיקונים אשר תיקן כבר רבי ע"כ. ואם בזה יגהה קצת מזור לחשינויים במשנה בין הירושלמי והבבלי אשר רבו במספר עיי' תו' בכורות כ"ב ע"ב ד"ה תירום ובספרנו פ"ג לא עלתה עוד ארוכה להמשנה שכירושלמי עצמה, כי המקומות שהבאנו לעיל אנן תנינן ותני דבית רבי מורין לכאורה שהמשנה בירושלמי אינה המשנה ששנה רבי. וגם ראינו שקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה ולפרוץ נדרה יותר ויותר מאשר נמצא בבבלי, ואיך יתכן זה הדרך אם מצאו כבר משנה סדורה וערוכה.

לכן נעיר עוד שהחכמים אשר היו בימי רבי וקצת אחרי מותו הוסיפו על משנתו וזה יוצא בבירור ממה שבאו במשנה דברי רבי (וכבר הבאנו בדה"ט שם כל המקומות אשר נשנה במשנה ר' אומר וכדומה). ואלה החכמים ובראשם בר קפרא ולוי וגם ר' חייא (עיי' לקמן) סרו מגי' רבי במשנתו וקבעו להם לפעמים גירסאות אחרות. עיי' בבלי שבת ס"ח ע"א ולבר קפרא דתני כלל גדול במעשר וכו'. ירושלמי ריש כתובות במשנה בתולה נישאת ביום הרביעי וכו' שפעטיים בשבת וכו' שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין. וכנ"מ ריש הל' א' בר קפרא אמר מפני שכתובים במ ברכה פי' בר קפרא לא היה שונה במשנתו שפעטיים בשבת וכו' שאם היו לו טענת בתולים וכו' אלא היה שונה במשנתו המעם משום ברכה (כן מורה עיקר הסוגי' שם. והמפרשים נלחצו דרבה בזה). — בבלי יבמות י' ע"א ואעפ"כ בדקה לוי במתניתיה. — והמשנה אשר סידר רבי היתה חיסוד ובה החזיקו בני דורו והבאים אחריו, אבל לא נמנעו מלהכניס לפעמים גירסאות אחרות של בר קפרא וכו' והחזיקו הני של משנת רבי. ומזה נולדו לבני א"י נוסחאות שונות קצתן הביאו הגירסאות של רבי וקצתן הגירסאות של בר קפרא או של חכם אחר עד שלפעמים נסתפקו

מי הוא בעל הגירסא. עיי' פסחים פ"י הל' ג' ר' שמעון בן לקיש אמר אם לא טבל פעם ראשונה צריך לטבל פעם שנייה (כלו' אינו צריך שני טיבולים) מתניתא פליגא על ר' שמעון בן לקיש שבכל הלילות אנו מטבלי' פעם אחת והלילה הזה שחי פעמים סבר ר' שמעון בן לקיש על הדא דבר קפרא, פ"י רשב"ל סבר הך משנה היא דבר קפרא ולא של רבי כלו' לא היתה בן סדורה במשנת רבי. הרי לך בבירור שהיה ידוע להם שיש במשנתנו משניות אשר הן ממשניות של חכמים אחרים.

ונראה כי לא רבו הימים אחרי מות רבי וקמו חכמי טבריא אשר היא מקום החזרה מאז ובפרט מימי ר' יוחנן ואילך והקימו המשנה על מכונה, ומשנת רבי היתה להם ליסוד אבל בידרו גם איזה דברים של משנת בר קפרא וכו' והוסיפו אותם על משנת רבי, גם שינו לפעמים המשנה של רבי על פי משנת בר קפרא ושאר חכמים. ועל פי ההנחה הזאת היו בא"י ג' נוסחאות של המשנה: המשנה כאשר יצאה מידי רבי בלא תוספות ומגרעת ושיני, המשנה של בני טבריא בתוספות קצת ואיזה שינויים, המשנה של בר קפרא אשר בה היו הרבה שינויים ממשנת רבי. ואפשר שהיו עוד נוסחאות אחרות של משניות של חכמים אחרים כגון לוי וכו'.

ויוזבן בזה כמה דאיתא בירושלמי אנן תנינן אית תני וכו' שזכרנו למעלה, והגך אנן תנינן הם בני טבריא ואית תני הם אשר החזיקו במשנת בר קפרא. — ויוזבן ג"כ מה דאיתא אנן תנינן ותניי דבית רבי, כי בית רבי החזיקו במשנת רבי ודרחיקו הנוסחא של בני טבריא והנוסחא של בר קפרא.

ונראה שאלה ג' נוסחאות היו בידי חכמי א"י זמן רב וגם האמוראים האחרונים נשתמשו בהן, לכן היה קל בידם לשבש המשנה וכמו שזכרנו לעיל, וזה ג"כ אשר הניע לב ר' יונה לומר כמה פעמים לית כלליה דרבי כללין. עיי' יבמות פ"ט במשנה אילו מותרות לבעליהן ואסורות ליבטיהן וכו' כשר שנשא בשירה ויש לו אח חלל ובנמ' הל' א' כשר שנשא בשירה ויש לו אח חלל מותרות לבעל ואסורה ליבם הדא מסייעא לר' יונה דר' יונה אמר לית כלליה דרבי כללין כשר שנשא בשירה ויש לו אח חלל מותרת לבעל ואסורה ליבם לא כן אמר ר' יוסי בי ר' בון בשם רב גר ועבד משוחרר וחלל מותרין בכהונה כיני מתניתא כשר שנשא בשירה ויש לו אח חלל (מותרת לבעל ומותרת ליבם כצ"ל). והדבר נראה זר מאוד שמישבש המשנה עיי' מה שאמר רב ובכמה מקומות מקשה גם הירושלמי גם הבבלי מן המשנה על רב והבבלי אומר רב סבר ליה כהאי תנא או מתרץ בדרך אחר וכן הירושלמי אבל לא משבש המשנה מקמי רב, וזה מורה בבירור על מה שהערנו שהיו להם נוסחאות שונות באיזה משניות וזאת המשנה דיבמות היתה אחת מהן, ובנוסחא אחת היתה הגי' כשר שנשא בשירה מותרת לבעל ואסורה ליבם ובנוסחא אחרת מותרת ליבם והכריח הש"ס מהא דרב שהנוסחא מותרת ליבם היא עיקרת. (ועיי' בחידושי הרשב"א ריש סרק יש מותרות ודבריו קשים להולמן ואפשר שהיה לו נוסחא אחרת בירושלמי.

כא

ועיי' בפ' הרמב"ם להמשנה יש מותרות וכבר דברנו מזה בהוספות לדרכי המשנה). וזה הוא שאמר הש"ס מסייע לר' יונה דאמר לית כלליה דרבי כללין כלו' שנוסחת המשנה לפנינו אינה תמיד מיושרת ולכן אמרו ג"כ במקומות הרבה כיני מתני' וכמו שזכרנו.

הנה זה הוא דרך הירושלמי בהצעת המשנה, לא בן דרך הבבלי כי כאשר נרד להמשנה דתלמוד בבלי יבואר שחכמי בבל קיבלו המשנה של חכמי טבריא, כי בכל המקומות אשר נמצא בירושלמי אנן תנינן אית תני, אנן תנינן דבית רבי תני, המשנה בבבלי היא כמו המשנה של אנן תנינן עיי' במשנה בבבלי במקומות שהבאנו לעיל. אך גם במשנה של חכמי טבריא עשו לפעמים חכמי בבל תיקונים. ונחרו בהגירסאות היותר טובות כהך דפ"ד דב"מ הזהב קונה את הכסף והך דפ"ד דע"ז נכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל חברו, וכן יבמות ריש פ"ט ליתא במשנתנו כשר שנשא כשרה ולו אח תלל. — והנראה שהאמוראים דבבל, ובפרט הראשונים, ידעו עוד אלה נוסחאות והחזיקו לפעמים בהן. עיי' שבת קמ"ג דאמר ר"ג על המשנה בש"א מעכירין וכו' אנו אין לנו אלא ב"ש כר' יהודה וכו' כרבי שמעון כלו' המשנה מוחלפת ע"ש ברשי'. והל' אנו אין לנו מורה בבירור שהיו בזה גירסאות שונות ור"ג החליט שעיקר הגי' בש"א מסלק את הטבלא כולה ומנערה. ובאמת איתא בן הגי' במשנה ירושלמית סוף פרק נוטל בש"א מסלק את הטבלא כולה וכו' ובה"א מעבדין מעל השלחן (וכן הוא תוספתא שבת פ"ז). — שם ס"ח על המשנה כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות דרכה אינו חייב אלא אחת רב ושמואל דאמרי תרווייהו בתינוק שנשבה לבין הנכרים אכל הכיר ולכסוף שבת חייב על כל אחת ואחת תנן השוכח עיקר שבת לאו מכלל דהוה ליה ידיעה וכו' ע"ש הסוגי' ובירושלמי שבת ריש פ' ז' איתא אנן תנינן כל השוכח עיקר שבת תניי דבית רבי כל שאינו יודע עיקר שבת (והיינו תינוק שנשבה לבין הנכרים. אך בירושלמי שם איתא רב תני מתניתין ופתר לה אי זהו שאינו עיקר שבת קמן שנשבה בין הגוים). — בבלי עירובין ס"א ע"א ור' אידי אנשי אנשי תני וכו' אמר ר' נחמן מאן דתני אנשי לא משתבש ומאן דתני לא אנשי לא משתבש ועיי' בירושלמי עירובין פ"ה שהבאנו לעיל כיני מתניתא וכו' ואין אנשי עיר קטנה וכו'. ולפי מה שהקדמנו בא רב נחמן לומר שהיו ב' גירסאות, הגי' האחת כמו שהוא במשנה בירושלמי שם ואנשי עיר קטנה מהלכין והגי' אחרת אין אנשי עיר קטנה מהלכין, והגמרא ירושלמית תופס לעיקר הגי' האחרת, ור' נחמן הבבלי ידע הנך ב' גירסאות אך גם הגי' אנשי עיר קטנה מהלכין לאה יתה רחוקה בעיניו לכן אמר מאן דתני אנשי לא משתבש וכו'. — ולפעמים מצינו שאיזה אמורא שנה להיפך מן המשנה שלפנינו כלי שדחקתו איזה קו' לכך. בבלי שבועות מ"ה איתא במשנה היו שניהם חשודים חזרה השבועה למקומה דברי ר' יוסי ר' מאיר אמר יחלוקו ובגמ' שם מ"ז ע"א איתא אמר ר' יוסף בר מניומי אמר ר' נחמן ר' יוסי אמר יחלוקו. — וכן ב"ס ח' ע"ב מפ"ך שמואל המשנה כלאים פ"ח ג' המנהיג סופג את הארבעים והיושב בקרון סופג את הארבעים ר"מ פוטר ושמואל

תני והכמים פומריין ע"ש. וזה נראה ג"כ משום שהיתה לו להאמורא גי' אחרת ע"פ הנוסחאות שזכרנו והיא ישרה בעיניו. — וממה שזכרנו תנוח הדעת במה שתמהו רבים הא"ך מגיה הש"ס בקל המשנה ואמר איפוך או תני פטור מותר וכו' במקום דאיתא במשנה חייב ואסור וכו' ולהפך, והוא משום שמצא לו בעל המאמר עור באחת מן הנוסחאות אלה.

ודע דלפעמים הכריעו חכמי בבל הגי' במשנה ע"י הגי' שהחזיקו בה חכמי א"י. עיי' שבועות ל"ו סוף ע"א והא לית לי' לר"ם מכלל לאו אתה שומע הן איפוך כי אתא ר' יצחק תנא כדתנן אמר ר' יוסף השתא דאנן תנן הכי וכי אתי ר' יצחק תני הכי ש"ס דוקא תנן. וע"ש בתו' ורמב"ן ור"ן שכן קיימא המסקנא (ולר"ח ורש"י יש שיטה אחרת בזה ע"ש).

ומצינו לפעמים בכבלי שהוסיפו או גרעו תיבה אחת והענין מוכיח שלא עשו זאת ע"פ איזה נוסחא כ"א על ידי איזה אוקימתא אשר נראה להם כדאי להכריע אך הלכו בזה לאט לאט ונמנעו מלהגיה הרבה. עיי' זבחים ק"ד ע"ב מחוסר זמן וכו' והני בני אשמות ניהו אמר זעירי תני מצורע כהדיהו עולותיהן ושלמיהן והני בני שלמים ניהו אמר ר' ששת תני נזיר דזעירי קבעוה תנאי דרב ששת לא קבעוה תנאי. וכן הוא במתני' בראש הפרק והיולדת והמצורע אבל נזיר לא תנא במתני', וכבר פ"י רש"י ק"ד ד"ה דרב ששת ומיהו אנן משנינן לה בגמ' וקבעינן לה בגמ' הכי ככל חיפורי מחסרא דש"ס עכ"ל (ולתו' שם ד"ה זעירי דרך אחר בזה). ונראה דמשום הכי לא קבעוה הא דרב ששת במתני' דכיון שכבר הגיהו המשנה והוסיפו תיבת מצורע לא רצו להגיה יותר ולהוסיף גם תיבת נזיר, ובחרו לסמוך על הדרך חיפורי מחסרא וכמו שפ"י רש"י. — ואלה השינויים בתיבה אחת אשר אינם ע"פ איזה נוסחא והש"ס שינה מדעתו הם מעטים וזכרנום בספרנו פ"ג. — וגם בירושלמי נראה שהגיהו לפעמים איזה תיבה בלי שמצאו סעד מן נוסחא מהנוסחאות. סוטה פ"ד איתא במשנה ירושלמית מתו בעליהן עד שלא ישחו בית שמאי אומרים נוטלות כתובה ולא שותות ובית הלל אומרים לא שותות ולא נוטלות כתובה ועיי' בבלי יבמות ל"ח ע"ב ותו' שם ד"ה בה"א (והגי' שלהן היתה במשנה סוטה לא שותות ולא נוטלות כתובה וכתבו שהגיהו ע"פ מה שהגיה הש"ס). והירושלמי מביא המשנה כאשר הוא מוגה בכבלי ולא נראה כלל שהירושלמי הגיה ע"פ הבבלי (וכמו ששערנו בחיבורנו פ"ג צד 221) אלא שהירושלמי עשה מעצמו הגהה קטנה זאת. — ובחיבורנו שם הערנו על הא דאיתא בבלי סוטה מ"ד במשנה שתחילת נפילה ניסה. ובמשנה ירושלמית שם פ"ח איתא שתחילת נפילה ניסה, והוא נראה ג"כ שינוי שעשה הירושלמי מעצמו ולא ע"פ הגי' דאיזה נוסחא ע"כ אך באמת בגמ' ירושלמי סוטה כ"ג ע"א איתא כיני מתניתא שתחילת נפילה ניסה ע"כ הרי דעיקר נוסחת המשנה בירושלמי שתחילת ניסה נפילה, והסופרים שינו ע"פ מסקנת הש"ס).

וראינו עוד להעיר שלפעמים נוסחת המשנה שבירושלמי היא כנוסחת המשנה בבבלי והמעין בש"ס ירושלמי יראה שהיתה במשנה בירושלמי נוסחא

כב

אחרת והסופרים שינו אותה בלי עיון ע"פ המשנה בבבלי. ויען הראינו כזה הרבה בספרנו פ"ג חלק נוסחאות המשנה ובהוספות הנספחות לו לא ראינו להאריך פה בזה, ואך אחת נזכר לדוגמא. הנה במשנה בבליית מעשר שני פ"ב מ"ג איתא בית שמאי אומרים כל מעשיה בטהרה, חוץ מחפיפתה ובית הלל אומרים כל מעשיה בטומאה חוץ; משרייתה. וכן היא הגי' במשנה בירושלמי, אבל באמת הגי' זאת טונה ע"פ הגי' דהמשנה בבליית, ועיקר הגי' בירושלמי בש"א כל מעשיה בטהרה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ מחפיפתה, דהכי איתא שם בגמ' הל' ג' תני זו דברי ר' מאיר אבל דברי ר' יהודה אומר בש"א כל מעשיה בטהרה חוץ מחפיפתה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ משליחה (משרייתה). וז"ל התוספתא פ"ב בש"א כל מעשיה בטהרה חוץ מחפיפתה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ משרייתה ע"כ וכמו שהובא בגמ' הרי מוכח מן הגמ' שעיקר הגי' במשנה ירושלמית בש"א כל מעשיה בטהרה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ מחפיפתה והסופרים שינו הגי' להשוות אותה עם גי' המשנה בבבלי.

ונבוא עתה להצעת הברייתא בירושלמי וההבדל בינה ובין הצעת הברייתא בבבלי.

ברייתא היא שם כולל להמאמרים אשר נזכרו בתוספתא (כן היא דעת רש"י והיא נכונה ומוכרחת עיי' בספרנו שם פ"ה), ומכילתא ספרא וספרי (ע"ש), וכוללת ג"כ הלכות ומאמרי התנאים אשר לא נזכרו בד' ספרים אלה והם בעיקרם מן התוספתא ואבדו באורך הזמן. — ור' חייא ור' אושעיא המה קיבצו הרבה הלכות ומאמרי התנאים אשר לא אספם רבינו הקדוש אל המשנה ועשו אותם חיבור בפני עצמו. ובירושלמי וכן בבבלי, נאמר הרבה פעמים תני ר' חייא תני ר' אושעיא והכונה על התוספתא. ובירושלמי קידושין פ"א סוף הל' ג' נקרא ר' אושעיא אב המשנה כלו' מחבר התוספתא, וכבר דברנו עכ"ז בספרנו פ"ה ועיי' לקמן.

והנה מצינו גי' הברייתא בירושלמי משונה מגי' הברייתא בבבלי ולפעמים גם מהפך להפך. עיי' ירושלמי ברכות פ"ו הל' א' ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון ר' נחמן (צ"ל ר' נחמיה וכדמוכח שם לקמן וכן הוא בדפוס אמשטילרדס) ורבנן ר' נחמן (נחמיה) אמר המוציא לחם מן הארץ ורבנן אמרי מוציא לחם וכו' ר' ירמיה בריך קומי ר' זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה מה טר' נחמיה וכו' ובבלי ברכות ל"ח ע"ב איתא ת"ר מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ר' נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ וכו'. וכזה מצינו הרבה ברייתות משונות בין הירושלמי להבבלי ולפעמים הן סותרות לגמרי אחת את אחת. ובהחלת העיון נראה שיש לשמוע אל הברייתות שבירושלמי, כי הברייתות לקוחות לרוב מן התוספתא והתוספתא נתחברה בא"י וכמו שזכרנו. אך כאשר נרד אל התוספתא יבואר שלפעמים היא מסכמת עם הבבלי ונגד הירושלמי, ולפעמים עם הירושלמי ונגד הבבלי ולפעמים לא עם הירושלמי ולא עם הבבלי. בבלי ברכות ג"ב ע"א דתניא אמר ר' יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על

המזון שבתחילה ועל הבדלה שהוא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל
הבשמים ב"ש אומרים מאור ואח"כ בשמים וב"ה אומרים בשמים ואח"כ מאור.
ובירושלמי שם פ"ח הל' א' איתא אמר ר' יהודה לא נחלקו בית שמאי ובית
הלל על ברכת המזון שהיא בתחילה וכו' על מה נחלקו על הטר ועל הבשמים
שבית שמאי אומרים בשמים ואח"כ טר ובית הלל אומרים מאור ואח"כ בשמים
(ועיי' ברי"ף פ' אלו דברים). והבחינתא זאת היא מהתוספתא פ"ה ושם איתא
כאשר הוא בבבלי שב"ש אומרים על המאור ואח"כ בשמים ובה"א אומרים
בשמים ואח"כ מאור. — בבלי סוכה ריש החליל ת"ד החליל דוחה את השבת
דברי ר' יוסי בר יהודה וחכ"א אף י"ש אינו דוחה. ובירושלמי ריש החליל
איתא הא של קרבן דוחה מתניתא דר' יוסי בי ר' יודה דתני חליל של קרבן
דוחה את השבת דברי ר' יוסי בי ר' יהודה וחכמים אומרים אינו דוחה לא את
השבת ולא את יום טוב. ובתוספתא פ"ד החליל אינה דוחה את השבת בתחלתו
דברי ר' יוסי בר ר' יהודה, והוא כהבבלי. וכן בתוספתא סוף פ"ק דערבין
החליל אינה דוחה את השבת ר' יוסי ברבי יהודה אומר דוחה, ולא נזכר כלל
של עבודה. ועיי' בבבלי שם המחלוקת בזה בין ר' יוסף ובין ר' ירמיה בר
אבא. — בבלי ביצה ג' ליפרא קציעות שדרסה על פי עגול וכו' ר"ט אומר
ר' אליעזר אומר רואין את העליונות כאילו הן פרודות והתחתונות מעלות את
העליונות ר' יהושע אומר אם יש שם מאה פומין יעלו וכו' ר' יהודה אומר
ר' אליעזר אומר אם יש שם מאה פומין יעלו ר' יהושע אומר אפי' יש שם
ג' מאות פומין לא יעלו. ובירושלמי תרומות פ"ד מ"ג ע"א איתא ליפרא קציעות
וכו' ר' ליעזר אומר אם יש שם מאה ליפראין יעלה אם לאו לא תעלה ר'
יהושע אומר אם יש שם מאה פומין תעלה ואם לאו הפומין אסורין והשוליים
מותרין דברי ר' יודה ר' מאיר אומר ר' ליעזר אומר אם יש שם מאה
פומין תעלה ואם לאו הפומין אסורין והשוליים מותרין ר' יושע אומר אפי' אם
שם שלש מאות פומין לא תעלה ובתוספתא תרומות פ"ה הוא כמעט מלה
במלה כמו בבבלי ע"ש. — ופעמים התוספתא מסכמת עם הירושלמי ונגד
הבבלי. ירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"ב ביצה פ"ה הל' ד' חמשה דברים נאמרו
בגחלת וחמשה בשלהבת גחלת של הקדש מועלין בה והשלהבת לא נהנין
ולא מועלין גחלת של עבודה זרה אסורה ושלהבת כותרת המודר הנאה מחברו
אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו המוציא את הגחלת לרשות הרבים חייב והשלהבת
פטור מברכין על השלהבת ואין מברכין על הגחלת. ובבלי ביצה ל"ט תנו
רבנן ה' דברים נאמרו בגחלת הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום גחלת
של הקדש מועלין בה שלהבת לא נהנין ולא מועלין גחלת של ע"ז אסורה
ושלהבת מותרת המוציא גחלת לר"ה חייב ושלהבת פטור המודר הנאה מחברו
אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו. ובתוספתא ביצה פ"ד איתא כהירושלמי. —
ירושלמי פאה פ"ז י"ג ע"ג עומר שנשלו והוליכו (להוליכו) לעיר ונתנו על
גבי חבירו ושכה את שניהן התחתון שכהה והעליון אינו שכהה ר' שמעון אומר
שניהן אינן שכהה התחתון מפני שהוא מכוסה והעליון מפני שזכה בו. ובבלי
סוטה מ"ה ע"א איתא עומר שיהזיק בו להוליכו לעיר וכו' ר' שמעון בן יהודה

כג

אומר משום ר' שמעון שניהם אינם שכחה התחתון מפני שהוא טמון והעליון מפני שהוא צף. ובתוספתא פאה פ"ג איתא כני' הירושלמי. (ואפשר שהך דבבלי היא ברייתא אחרת כי בבבלי נזכר ר' שמעון בן יהודה משום ר"ש ובירושלמי ובתוספתא איתא סתם ר"ש). — ירושלמי תרומות פ"ח הל' ב' מעשה במגורת של דיסקוס ביבנה שנפגמה ונמדדה ונמצאת חסירה והיה ר' טרפון מטדר ור' עקיבה מטמא. . . . אמר ר' טרפון למה זה דומה לעומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה שעבודתו כשירה אמר ר' עקיבה למה זה דומה לעומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בעל מום שעבודתו פסולה אמר לו ר' טרפון מה עקיבה אני מדמה ליה לבן גרושה ואת מדמה ליה לבעל מום נראה למי דומה אם לבן גרושה הוא דומה נלמדינו מבן גרושה ואם לבעל מום הוא דומה נלמדינו מבעל מום אמר לו ר' עקיבה מקוה פסולו בגופו ובעל מום פסולו בגופו ואל יוכיח בן גרושה שפסולו מחמת אחרים מקוה פסולו ביחיד ובעל מום פסולו ביחיד ואל יוכיח בן גרושה שפסולו בבית דין. ובבלי קידושין ס"ו הובא כל זה ושם איתא מקוה פסולו ביחיד ובעל מום פסולו ביחיד ואל יוכיח בן גרושה ובן חלוצה שפסולו בשנים (וע"ש שמדייק רבא מזה דאין אחד נאמן בהלה שותק והוא לכד ע"פ הגי' שפסולו בשנים דלפי הגי' שפסולו בבית דין אין לפרש שמה שנאמר בבדייתא שפסולו ביחיד כי אם על דרך שהשיב שם אביי שלח אחוי כלוי שהוא בעצמו יכול לברך אם יש בו מום). ובתוספתא מקואות פ"א והוכאה בר"ש מקואות פ"ב מ"א איתא כמו בירושלמי ואל יוכיח בן גרושה ובן חלוצה שפסולו בבית דין. (ודברי הר"ש צ"ע שכתב שם אחר שהביא התוספתא וז"ל פי' בעל מום פסולו ביחיד בקידושין פרק האומר ס"ו דייקנין האי בעל מום פסולו ביחיד היכי דמי וכו' ולא הרגיש במה שיש בין גוסס התוספתא ובין הגמ' דקידושין ודברי רבא שם אינם עולים כלל לפי גי' התוספתא). — ומצינו שהתוספתא אינה מסכמת לא עם הירושלמי ולא עם הבבלי. חוספתא פאה פ"א אמר ר' שמעון מפני ארבעה דברים אמרה תורה לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני מראית העין ומפני הרמאים. ובירושלמי פאה פ"ד הל' ג' ("ח ע"ב) תני בשם ר' שמעון מפני חמשה דברים לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני מראית העין ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך. ובבבלי שבת כ"ג דתניא אר"ש בשביל ד' דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדה מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד ומשום בל תכלה ע"כ הרי דהתוספתא אינה לא כפי מה שהובא בירושלמי ולא כבבלי. (ואפשר שנתקן התוספתא על פי התירוץ דרבא בבלי שם אמר רבא מפני הרמאין ועיי' לקמן. ובת"כ ס' קדושים איתא כמו שהוא בבבלי מפני ד' דברים וכו' ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך אך במקום דאיתא בבבלי מפני ד' דברים אמרה תורה איתא בת"כ בשביל ארבעה דברים אמרו). — הן אלה קצת השינויים דבין הבבלי והירושלמי דסדר זרעים בתוספתא (ובין שני התלמודים והתוספתא) ורבו כמו רבו בשאר סדרים.

ומלבד השינויים בכרייתא בין הירושלמי והבבלי יש עוד להעיר שיש ברייתות גדולות ועיקרות שהיו ידועות לירושלמי ולא לבבלי ויש שהיו ידועות לבבלי ולא לירושלמי. ירושלמי תרומות פ"ז הל' א' והובא מגילה פ"א הל' ח' כתובות פ"ג הל' א' דתני ר' נחמיה בן הקנה אומר יום הכיפורים בשבת לתשלומין ור' שמעון בן מנסיא אומר כמחוייבי ברייתות כך הייבי מיתות ב"ד ע"כ ויש ג"מ בין ר' נחמיה ובין ר' שמעון בן מנסיא נערה נדה ואחות אשתו וכדמפרש הש"ס שם, דלר' נחמיה מה שבת אין לה היתר [אחר איסורה ויה"כ אין לו היתר אחר איסורו והני הואיל ויש להן היתר אחר איסורן משלם ולר"ש בן מנסיא שבת יש בה כרת ויה"כ יש בו כרת והני הואיל ויש בהן כרת אינו משלם ע"ש והבבלי אינו מזכיר בשום מקום זה ר"ש בן מנסיא ועיי' כתובות ל' ע"א אמר ר' חסדא הכל מודים (כלו' שמעון התמני ור"ש בן מנסיא ע"ש כ"ט ע"ב) בבא על הנדה שמשלם קנס ומזה יוצא בכירור שלא היה ידועה להבבלי ברייתא דר"ש בן מנסיא. — קידושין פ"א הל' א' שבועות פ"ז הל' א' הטענה בית שמאי אומרים מעה ובית הלל אומרים שתי מעין, ובבבלי פשוט בכל מקום הטענה שתי כסף ולא לישתמיש בשום דוכתא להביא מחלוקת ב"ש וב"ה בזה. — דמאי פ"ז כ"ה ע"ד תני ישראל וגוי שקנו שדה בסוריא הרי הוא כטבל וכמעשר מעורבין זה בזה דברי רבי, וכן הוא תוספתא תרומות פ"ב. ובבלי גיטין מ"ז ת"ש ישראל ונכרי שלקחו שדה כשותפות וכו' והש"ס מוקי לה שם בסוריא.

ולהפך מצינו ברייתות ידועות לבבלי ולא לירושלמי. בבלי מגילה כ"א ע"ב תנא הפותח מברך לפניו והחותם מברך לאחריה. ובירושלמי ברכות פ"ז י"א סוף ע"א ר' זעורא בעי אילן שלשה קרויות מה את עביד לון כשלשה שאכלו או כשלשה שאכלו זה בפני עצמו זה בפני עצמו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו אין תעבדינן כשלשה שאכלו כאחת הראשון מברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה והאמצעי אינו מברך כל עיקר אין תעבדינן כשלשה שאכלו זה בפני עצמו זה בפני עצמו זה בפני עצמו אפילו האמצעי מברך, והש"ס לא ששט לה ע"ש. וגם במ"א מצינו שלא היו ידועות ברייתות לירושלמי והובאו בבבלי. ירושלמי סוכה פ"ה סוף הל' ב' מה ביד כולהם מאה ועשרים לוג או ביד כל אחד ואחד מאה ועשרים לוג ולא איפשטא, ובבלי סוכה ג"ב ע"ב איתא ת"ש ובידיהם כרי שמן שמן של שלשים שלשים לוג שהם כולם מאה ועשרים לוג. — וגם הברייתות אשר נמצאו בתוספתא שבידינו לא הובאו לסעמים בירושלמי (וזה ג"כ משפט הבבלי) דמאי פ"ב ריש הל' א' אמר ר' לעזר לא שנו אלא הלוקח מן הגוי אבל הלוקח מישראל דמאי ר' יוחנן אמר לא שנייא היא הלוקח מישראל היא הלוקח מן הגוי דמאי... התיב ר' הושעיה והא מתניתא מסייעא לר' יוחנן דתני אמר ר' יודא לא החכרו רימוני בדין וחציר גבע אלא שהן מתעשרין ודאי בכל מקום מה נן קיימין אם בלוקח מישראל בהדא דתנינן ודאי אלא כי נן קיימין בלוקח מן הגוי הא שאר כל הדברים דמאי אמר ר' שמואל כר רב יצחק בודאי אנן קיימין ובלוקח מישראל אנן קיימין תיפתר שהיה אנונימוס גדול וכו' ובתוספתא דכלים מ"ב פ"ז איתא בסידוש לא החכרו ראמוני בדין וחצורי גבע של בית

כד

(צ"ל בין וכן הובא בר"ש וברא"ש כלים פ"ז מ"ה ע"ש) הכותים אלא שמתעשרין בכל מקום. — שביעית פ"י הל' ו' (ל"ט ע"ד) מהו לכתוב לאשה על נכסי בעלה. ובמקומו בתוספתא שם (פ"ח) איתא ר' חוצפית אמר כותבין לאשה על נכסי בעלה.

גם זאת יש לדעת שלפעמים הובא בבבלי ברייתא כפי מה שמתרין ומישר אותה הירושלמי ונשנית בעיקרה בסגנון אחר, ולפעמים הובא בירושלמי הברייתא כפי התירוץ והתיקון של בבלי. ירושלמי ריש כתובות בר קפרא אמר מפני שכתובים הם ברכה והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי ובשישי בלבד בחמישי בעופות ובדגים בשישי באדם וחוה אמר ר' יוסי טעמא דבר קפרא רביעי אור חמישי חמישי אור שישי. ובבלי כתובות ה' ע"א איתא ת"ש דתני בר קפרא בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בשישי וכו' הרי שהביא הבבלי לשון הברייתא כמו שמתרין אותה הירושלמי. — ירושלמי ריש סנהדרין רבי אומר בשנים הכתוב מדבר. . . ר' אבהו בעי וכרבי דיני ממנות בחמשה ושיגמר בכ"ג (צ"ל כג') אשכח תני ר' חזקיה הואיל ואמרה תורה הרוג על פי מטים הרוג על פי עדים מה עדים שנים אף מטים שנים אין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי ה'. ובבלי שם ג' ע"ב הובא בהחלט ת"ד דיני ממנות בשלשה ר' אומר בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה, והוא ע"פ מה שעולה מקושיית ר' אבהו ומאוקימתא דר' חזקיה. — ולפעמים מביא הירושלמי ברייתא כפי מה שמתרין אותה הבבלי. בבלי ב"מ ג"ד ע"ב תני תנא קמיה דר' אלעזר ואם בהמה ופדה בערכך מה בהמה טמאה מיוחדת שתחלתה וכולה לשמים ומועלין בה אף כל שתחלה הקדש וכולה לשמים מועלין בה אמר ליה ר' אלעזר לתנא בשלמא כולה לשמים וכר' דילמא לענין חומש קאמרת ע"כ ובירושלמי מעשר שני פ"ג הל' ג' (ג"ד ע"א) אמר ר' לעזר ותני כן אם בבהמה טמאה ופדה בערכך מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחילת הקדש מוסיף חומש אף כל שהוא תחלת הקדש מוסיף חומש. והוא ע"פ מה שמתרין ומתקן הבבלי. — ויותר מזה מצינו שהירושלמי אומר בפירוש שהך ברייתא נשנת בבבלי. עיי' סוכה פ"ג הל' י"ד אלא מן הדא דאמר ר' אילא ותניי תמן כך היה המנהג בירושלים אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו קורא את שמע ומתפלל ולולבו בידו נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו. והברייתא זאת איתא בבלי סוכה מ"א תניא ר' אלעזר בר צדוק אומר כך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו הולך לבית הכנסת ולולבו בידו וכן איתא שם בתוספתא פ"ב.

גם על זה יש להעיד שלפעמים הברייתות דתלמוד בבלי הובאו בירושלמי בלי מימרא דאמורא, וכן מאמרים דתוספתא באים בירושלמי על שם אמוראי. בבלי ברכות ג"ג ע"ב תנו רבנן גחלים לוחשות מברכין עליהן ובירושלמי שם פ"ח י"ב ע"ב רבי חייא בר אשי בשם רב אם היו הגחלים לוחשות מברכין. — בבלי פסחים ק"ה ע"א איתיביה כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום

קודם ואם אין לו אלא כוס אחד אומר עליו קידוש היום מפני שקידוש היום קודם לכבוד יום, והוא מן התוספתא ברכות פ"ג. ובירושלמי סוף פ"ז דברכות איתא אמר ר' תנחום בר יודן כבוד היום קודם לכבוד לילה קדושת הלילה קודמת לקדושת היום. — בבלי ב"מ ק"א ע"א אלא הא דתנינא ר' יהודה אומר המקבל שדה אבותיו ממציק נכרי מעשר ונותן לו. ובירושלמי דמאי פ"ו איתא כמשנה ר' יהודה אומר אף המקבל שדה אבותיו מן הגוי מעשר ונותן לו ובגמ' שם סוף הל' ב' א"ר יוחנן מן המסיקין. ובירושלמי מוסיף שם מתוך שאת אומר לו כן אף הוא דוחק עצמו ופודה אותה. ועיי' בבלי שם מאי טעמא קנסוהו רבנן א"ר יוחנן כרי שיהא כרה בידו והוא כעין דברי ר' יוחנן בירושלמי עיי' רש"י שם, הרי דקצת המאמר של ר' יוחנן בירושלמי תני ליה הבבלי בשם ר' יוחנן וקצת המאמר תני ליה בל' בריית' „דתנינא. — וכן הוא לפעמים מימרא דאמורא בירושלמי מה שהוא ברייתא דתוספתא. תרומות פ"ד הל' ג' בינונית אחד מחמשים א"ד לוי כתיב וממחצית בני ישראל תקח אחד אחד מן החמשים כל שאתה אוחו ממקום אחד הרי הוא כזה מה זה אחד מחמשים אף מה שאת אוחו ממקום אחד הרי הוא כזה וכו' וזרעה אחד מששים דכתיב וששיתם האיפה מחומר השעורים (והובא תו' כתובות צ"ט ע"ב ד"ה פ"ח ועיי' רש"י חולין קל"ז ע"ב ד"ה דאורייתא בס'). ובתוספתא שם פ"ה איתא אמר ר' יוסי מנין לתרומה שהיא אחד מחמשים שנא' וממחצית בני ישראל תקח אחד אחד מן החמשים אף מה שאחות לך ממקום אחד הרי הוא כזו מה זו אחד מחמשים אף זו אחד מחמשים מנין שאם תרם ועלה בידו אחד מששים שתרומתו תרומה שנא' ואת התרומה אשר תריטו ששית האיפה מחומר החטים וששיתם האיפה מחומר השעורים. — ועיי' ירושלמי דמאי פ"ז משנה הזמין את חבריו שיאכלו אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות אומר מערב שבת מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר וכו'. ובגמ' הל' א' תני ר' יודה אומר מה טעמא דר' יודה ויש אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו. ובתוספתא שם פ"ד כל זה מדברי ר' יהודה עצמו דהכי איתא שם אמר ר' יהודה היאך זה מעשר דבר שלא בא לתוך ידו.

ולברר הספקות אלה נעיר על אופן סידור התוספתא ואיך הטבעו אשיותיה ואיך נשלמה כאשר היא לפנינו. כבר הואלנו לדבר שר' חייא ור' אושעיא נקבו בשם מחברי התוספתא. ועיי' דרכי המשנה פ"ה בכונת המאמר בבלי סנהדרין פ"ז סתם תוספתא ר' נחמיה ואליבא דר' עקיבא שר"ע הגיח יסוד התוספתא ור' נחמיה התחיל לסדר אותה על פיו. — והנה במה שנאמר ר' חייא ור' אושעיא חיברו התוספתא נראה שאין הכונה שחיברו אותה באגודה אחת אלא שר' חייא אסף הברייתות לחיבור אחד ואחריו בא ר' אושעיא ואסף ברייתות אחרות עד שעיי' שניהם נשלמה התוספתא. וממה שנקרא ר' אושעיא אב המשנה וכמו שזכרנו לעיל נראה שהוא חיבר החלק הגדול מהתוספתא. — גם נראה שר' חייא לא אסף מתחילה ההלכות וכו' לעשות אותן מפילה להמשנה וכאשר הוא ענין התוספתא עיי' בספרנו שם אבל היתה עצתו בראשונה לתקן משנת רבי ולהציג לפעמים הלכות אחרות במקום הלכות המשנה של

כה

רבי וכמו שזכרנו לעיל במשנת בר קפרא. והראיה לזה טמא דאיתא בירושלמי בקצת מקומות אנן תנינן. . . תני ר' חייא. עיי' שבת פ"א ג' ע"א אנן תנינן סמוך למנחה תני ר' חייא סמוך לחשיכה. — ע"ז פ"א הל' ה' אנן תנן תרנגול לבן תני ר' חייא תרנגול סתם. ועיי' ריש ברכות אנן תנינן משעה שהבהנים נכנסין לוכל - בתרומתן תני ר' חייא משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבת, ושם א"א לפרש הך תני ר' חייא כ"א שיצנה ר' חייא במשנתו ולא בתוספתא וכמו שזכרנו בפירושו שם. — ור' חייא עוב במישך הימים עצתו וראה לפסוח הברייתות על המשנה (ולא להציגן במקום הלכות המשנה) ולחבר התוספתא. ור' אושעיא הוסיף על התוספתא, אבל מעשה דר' אושעיא הוא לא לבד הוסיף דהרי ר' אושעיא אסף ג"כ ברייתות המתנגדות לברייתות דר' חייא. עיי' דמאי פ"ז הל' ג' (כ"ה ע"ג) מורה לאחר אין במעשרות חזר ולקחה ממנו תני ר' חייא אין לו במעשרות תני ר' אושעיא יש לו במעשרות. (ובתוספתא שלפנינו פ"ז איתא מורה לאחר. אע"פ שחזר ולקח ממנו אין לו במעשרות כלום ועיי' בבלי כ"ב ס"ג והוא בתוספתא דר' חייא). הרי לך שמחברי התוספתא בעצמן, ר' חייא ור' אושעיא, נחלקו כבר בענין הברייתא. וזה מורה שר' חייא חיבר תוספתא בפני עצמה וכן ר' אושעיא וכמו שזכרנו. והבאים אחריהם קיבצו הב' תוספתות לאחת ובמקום שנחלקה התוספתא דר' חייא עם התוספתא דר' אושעיא בחרו בתוספתא של ר' חייא כאשר מורה התוספתא דמאי פ"ז מורה לאחר וכו' אשר זכרנו.

עוד נראה שמלבד התוספתא דר' חייא ור' אושעיא היתה עוד לבני בבל תוספתא אשר חיברו תלמידי רב כי מצינו לפעמים רב נזכר בברייתא. וז"ל בעל הערוך ערך רב א' רב תנא הוא ופליג פירש ר' האי גאון זצ"ל דלישנא דייקי מפומא דרבואתא מצאנו ר' אבא בג' מקומות חד בפרק שלשה שאכלו בברכות בגמרא (מ"ט ע"א) ר' אבא אמר צריך שיאמר הודאה תחילה וסוף. ואידך בפרק האשה שנפלו לה נכסים (פ"א ע"א) ר' אבא אמר שאלתי את סומכוס ובשבת בפרק ר' אליעזר אומר אם לא הביא (קל"ה ע"ב) ר' אבא (לפנינו הגי' חמא וע"ש) אמר הטבילה ואח"כ ילדה ע"כ. — וגם הירושלמי מורה שנתחברו כבבל ברייתות כלו' נאספו אל התוספתא. עיי' בהך דסוכה פ"ג שהבאנו לעיל דאמר ר' אילא ותני תמן כך היה המנהג בירושלים וכו'. וכן הך דמעשר שני פ"ב ג"ג ע"ג תמן אמרין בשם ר' חסדא ולא ידעינן אם מן שמועה אם מן מתניתא. — וכמה שזכרנו עד הנה יונח לנו כבר קצת במה שנמצאו שינויים בברייתות בין הירושלמי והבבלי. גם יובן מה דאיתא בבלי ברכות ג"ג ת"ד גתלים לוחשות מברכין עליהם ובירושלמי ברכות הוא מיטרא דר' חייא בר אשי בשם רב עיי' לעיל, דבאמת בעל המאמר הוא רב וכמו שהוא בירושלמי אלא דבבבלי קבעו אותו בברייתא וכהך דברכות וכתובות ושבת שהביא בעל הערוך.

ומלבד ר' חייא ור' אושעיא נראה שהיו עוד חכמים ידועים אשר חיברו תוספתות על דרך ר"ח ור' אושעיא ומהם היו יושבים בעיר בר דליה. והנה

בבלי ב"מ י' ע"א איתא ר"ל בשם אבא כהן ברדלא (עיי' פ"ד ערך בר דליה), ועיי' כלאים פ"א כ"ז ע"א עוף לא תניתה אמר ר' יוחנן אייתיתיה מן דבר דליה (ובירושלמי ב"ק סוף פ"ה איתא בטעות מן דבר לוי) תרנגול עם הפיסיוני תרנגול עם הטווס אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה, (ובתוספתא שם פ"א תרנגול טווס תרנגול פסיוני כלאים זה בזה והוא הך דבר דליה אלא שיש ט"ס כאשר יובן בקל וצ"ל תרנגול עם טווס ותרנגול עם פסאני זכו). — תרומות פ"י ט"ז ע"ב תני ר' יודה בר פוי דבר דליה דג טהור טפל שכבשו עם דג טמא מליח אסור. שקלים פ"ז ג' ע"ד תנה ר' יודה בן פוי דבר דליה ואפי' גדחה ממום, ועיי' פאה פ"ג הל' ט' (י"ז ע"ד) כלאים סוף פ"ח תני ר' יודן בר פוי דבר דליה ולא ידעין זכו.

ומצינו ג"כ ישאספו טימרות דאמוראי אל התוספתא כאלו הן ברייתות גמורות. עיי' תרומות קרוב לסוף פ"א אמר ר' אבהו שנה לי יונתן בן עכמאי בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם חשיכה וכידה נר ונתוכו שמן שריפה הרי זו מוספת לתוכו שמן של חולין ומדלקת. וזה המאמר נשנה כמעט מלה במלה תוספתא שם פ"י: בת כהן שהיתה בידה נר מלא שמן שרפה בע"ש עם חשיכה הרי זו נותנת לתוכו חולין כל שהוא ומדליקו. (ואפשר דיש לומר להפך, יונתן בן עכמאי הביא זאת הברייתא לבית המדרש ולא שנה דין זה מעצמו, וע"ש בירושלמי אמר ליה ר' זעירא מה מבייה אמר ליה אדם גדול היה ובקי במשנתו היה). ויותר מזה מצינו בכמה מקומות שוני הלכות עיי' בספרנו שם והם ג"כ אוספי ברייתות. ושוני הלכות אלה הוסיפו לפעמים כברייתא דבר על שם איזה תנא מה שלא אמר זה התנא מעולם והוציאו בן מכח סברא ממה שאמר זה התנא במקום אחר. עיי' חולין קמ"א תא שמע גנב וגזולן ישנן בכלל מלקות דברי ר' יהודה והא הכא לאו שניתק לעשה הוא דרחמנא אמר לא תגזול והשיב את הגזילה שמע מינה טעמא דר' יהודה משום דקסבר לאו הניתק לעשה לוקין עליו אמר ר' זירא לאו אמינא לכו כל מתניתא דלא תניא בי ר' חייא ור' אושעיא משבשתא היא ולא תוחכו מינה בי מדרשא, ופי' רש"י ר"ח ור' אושעיא סידרו את הברייתות ודיקדקו בדברי כל חכם לומר כמה שאמר אבל יש תנאים הרבה שמוסיפים על משנתם בדדמי כי הכא משום דשמעינן לר' יהודה הכא דמחייב סברי. טעמא משום לאו שניתק לעשה לוקין עליו והוסיפו לומר גנב וגזולן עכ"ל. ולא יפלא עוד אם מצינו בתוספתא שנותן התנא מעם לדבריו והוא ע"פ מסקנת הש"ס כהך דתוספתא דמאי פ"ח שזכרנו לעיל האך זה מעשר דבר שאינו שלו.

וכן מצינו ג"כ שהש"ס מוסיף לפעמים פירוש על הברייתא ומבליע אותו בדברי הברייתא עצמה. וז"ל הרשב"א (הביאו ב"י י"ד פ"י קפ"ז): מדרך הנמ' ככל מקום להוסיף בל' התוספתא דרך פירוש בעלמא ושונין כאילו הוא מנוף התוספתא עכ"ל. וכזה יונח לנו ג"כ לפעמים במה שמצינו הפרש בברייתא בין הבבלי והירושלמי. עיי' מנחות ג"א ע"ב כמשנה והיא שנויה ג"כ באיזה שינוין שקלים פ"ח ט"ז לא מינו כהן אחר תחתיו משל מי היתה קריבה ר' שמעון

כו

אומר משל ציבור ר' יהודה אומר משל יורשין ובגמ' ת"ר כ"ג שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו מניין ששהא מנחתו קריבה משל יורשין ת"ל והכהן המשיח תחתיו מבניו זכר דברי ר' יהודה ר"ש אומר חק עולם משל עולם. ובירושלמי שקלים פ"ז הל' ז' (נ' ע"ד) מניין לכהן גדול שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו תהא מנחתו קריבה משל יורשין ת"ל מבניו יעשה וכו' ר"ש אומר אינה באה אלא משל ציבור שנאמר חק עולם כמי שהבריות שלו ע"כ. ובהשקפה ראשונה נראה שהברייתא שבבבלי משונה משל הירושלמי. אבל באמת אינו כן לפי הכלל זה שהניח לנו הרשב"א, והברייתא בעיקרה לא נשנית כ"א בזה הלשון: ר"ש אומר אינה באה אלא משל ציבור שנא' חק עולם. והבבלי הוסיף הפירוש משל עולם והירושלמי הוסיף הפירוש ממי שהבריות שלו. ויש ליתן מעם לשבח כמה שלא פירש הירושלמי משל עולם. שהרי הירושלמי אמר בכל מקום כל עמא ולא אמר כל עלמא וכמו שהערנו לעיל פ"ב חלק לשונות הירושלמי, ולא שימש כלל בהנחת „עלמא“ לקיבוץ אנשים או ציבור, לכן לא עלה על דעת הירושלמי לפירש הברייתא כמו שפ"י הבבלי משל עולם.

והנה ממה שזכרנו עד הנה יונחו לנו השינויים שבין הירושלמי והבבלי ובין הירושלמי והתוספתא וכו'. ונשאר עוד לבאר מה שנאמר מאמרים בבבלי בל' ברייתא ובירושלמי הם מיטרות דאמוראי. הנה המאמרים אשר הובאו מא"י לבבל היו כהורק מבלי אל בלי ונשכח לפעמים שם האומר והחזיקו אותם בני בבל לברייתא. והבבלי עצמו הוא עד בזה. עיי' ירושלמי ברכות סוף פ"ז ר' בא בריה דר' חייא בר אבא אכל מהלך עומד ומברך אכל עומד יושב ומברך אכל יושב מיסב ומברך, והובא בבלי ברכות נ"א ע"ב כשינוי קצת ובוה"ל אמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא וכו'. הרי לפי שזה הטאמר הובא מא"י לבבל נסתפקו בו בני בבל אם הוא מיטרא דאמוראי או ברייתא. וכן איתא בבלי שם נ"ט ע"ב והאמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה ע"כ. הנה ר' אבהו הוא אמורא דא"י ובא משם המאמר זה לבבל ולכן היה בזה מקום ספק. (ובבלי תענית י' ע"ב איתא לבר אמר ר' אבהו וליתא שם ואמרי לה במתניתא תנא, ויש להקיש מזה על סידור המסכתות דתלמוד בבלי ושלא ניסדרו בעת אחת ואין פה המקום להאריך). וכן בבלי כתובות ח' ע"ב אמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא י' כוסות תיקנו חכמים בבית האבל וכו' ועולא הוא ג"כ אמורא ירושלמי (עיי' פ"ד). — ורוב המאמרים הנאים בל' אמר אמורא פלוני ואמרי לה במתניתא תנא הנמצאים בבבלי נאמרו במקום שהאמורא פלוני הוא אמורא ירושלמי. וגם במקום שהאומר הוא בבבלי יש למצוא מעם. עיי' חולין ע"ד ע"א דאמר ר' יהודה בשם רב ואמרי לה במתניתא תנא וכי יטות מן הבהמה מקצת בהמה מטמאה וכו'. זאת המתניתא היא ברייתא דת"כ פ' שמיני פרשה י' ע"ש, ורב סידר הת"כ כידוע, לכן בא בזה הספק אם אמר לה רב בשם עצמו או הוא מאמר דספרא.

וראינו עוד להעיר כי לא כל מאמר הבא בירושלמי בשם אמורא הוא מיטרא דאמורא, ולפעמים מוכח מתוכו שהוא ברייתא והירושלמי קיצר בזה.

עיי' קידושין פ"א הל' ה' (ס' ע"ג) חזרו להיות קונים בקצצה מהו קצצה בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מביאין חביות ומטלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרי' נקצץ פלוני מאחוזתו ובשעה שהיה מחזרה לו היו עושין כך ואומרי' חזר פלוני לאחוזתו אמר ר' יוסה בי ר' בון אף מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת לו היו קרוביו מביאין חביות ומטלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרי' נקצץ פלוני ממשפחתו ובשעה שהוא מנרשה היו עושין כן ואומרי' חזר פלוני למשפחתו. ובבלי סוף פ' האשה שנתארמלה איתא תנו רבנן כיצד קצצה אחר מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חביות מלאה פירות ושוברין אותה כאמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתיראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעו בזאו וקחו לכם דוגמא לדורות שלא יתערב זרעו בזרעו ע"כ, והוא מיטרא דר' יוסה בי ר' בון בירושלמי. אך באמת גם ר' יוסה לא חידש מעצמו זה המאמר אף מי שהוא נושא אשה וכו' כי הוא סיפור מאשר היה בימים קדמונים ומי הודיעו אותו לר' יוסי אם לא שמעא איזה ברייתא וכאשר הוא בבבלי (ואפשר שצ"ל בירושלמי תנו ר' יוסי בי ר' בון במ' אמר ר' יוסי בי ר' בון), והברייתא זאת באה בהרחבה ובשינוי קצת לבבל.

והעולה ממה שזכרנו: במקום שבא אותו המאמר בירושלמי ובבבלי בל' ברייתא (בבבלי בל' תנו רבנן או תניא וכירושלמי תני) הוא ברייתא גמורה ואף שיש בו לפעמים סתירה בין הירושלמי והבבלי. ומה שנאמר בירושלמי בשם אמורא ובבבלי בל' ברייתא הוא בעצמותו מיטרת אמורא ולא ברייתא. וכן יש לדון על מה שבא בירושלמי בל' מיטרא ונשנית בתוספתא. ויש ברייתות בבבלי המתוקנות ע"פ תירוצו של הירושלמי והן מעידות בעצמן שכאן בזמן מאוחר מא"י לבבל. והשינויים בין ירושלמי ובבלי בברייתא נולדו לפעמים ממה שהברייתות נשנו בסגנון אחר בתוספתא דר' חייא וכסגנון אחר בתוספתא דר' אושעיא או בתוספתא דבר דליה או ע"י שוני הלכות. —

ודע דלפעמים נראה לעינים שעיקר הברייתא היא כמו ששניה בירושלמי והשינוי בבבלי הוא כמעות ואפשר שנולד ע"י איזה שונה הלכה שלא בדיוק. עיי' בבלי קידושין כ"ב ע"א ת"ר אם אמר יאמר עד שיאמר וישנה אמר בתחילת שש ולא אמר בסוף שש אינו נרצע שנאמר לא אצא חפשי עד שיאמר בשעת יציאה אמר בסוף שש ולא אמר בתחילת שש אינו נרצע שנאמר אם אמר יאמר העבד עד שיאמר כשהוא עבד. והש"ס נתקשה הרבה בזה ונדהק לאוקומי בתחילת פרוטה אחרונה בסוף פרוטה אחרונה ע"ש. אבל בירושלמי שם פ"א נ"ט ע"ד איתא בזה"ל: ואם אמור יאמר העבד שתי אמירות אחת בסוף שש ואת בתחילת שבע אחת בסוף שש עד שהוא בעבודתו ואת בתחילת שבע לא אצא חפשי. (ועיי' ספרי פ' ראה פסקא קב"א ושם כג' הבבלי אך במקום בתחילת שש איתא שם בתוך שש. ובמכילתא פ' משפטים איתא פתם ואם אמור יאמר העבד עד שיאמר וישנה). וכן באיזה ברייתות שהבאנו לעיל שיש בהן שינוי בין הבבלי והירושלמי נראה שהדין עם הירושלמי. —

אבל בזה יש גירעון להבדלתא דירושלמי שגיר הירושלמי היא בכמה מקומות שלא כדיוק והירושלמי משנה לשון הברייתא או מקצר המאמר של הברייתא. בענין שינוי הלשון: עיי' תוספתא ברכות פ"ג אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל נשכו ערוך וכו' וכן שם עוד אינה פעמים ערוך וכן הוא בבלי שם ל"ג, ובירושלמי ברכות ט' ע"א אמרין עליו על ר' חנינא וכו' נשכו תרברב וכן תמיד שם. — תוספתא מעשרות פ"ג סופת (צ"ל סופי) תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים וכו' וכן הובא בבלי פסחים ו' ע"ב ובירושלמי ריש דמאי נסתייפו התאנים וכו'. — תוספתא תרומות פ"א ואם היה בור קמן ואחרים משתמשין בו תרומתו תרומה. ובירושלמי שם פ"ג הל' ד' (מ"ב ע"א) או שהיו (הבעלין) אחרים משכשכין בהן. — תוספתא שם פ"ג אמרו לו אינו דומה ענבים לזיתים ענבים רכות וכו'. ובירושלמי שם מ"ב ע"ב ענבים דיהות. — וכן משנה הירושלמי במקומות אחרים ל' התוספתא ל' השגור לו ולרוב ל' ארמית. ומצינו שמשנה ברייתות שלמות ל' ארמית תוספתא ברכות פ"ו (והובא בבלי שם פ"ג ע"א) הלל הזקן אומר בעת המכנסין פור בעת מפורין כנס. ובירושלמי סוף ברכות הלל הזקן היה אומר בשעה דמכנישין בדר ובשעה דמבדרין כנוש (ואפשר שהלל אמר בל' ארמית וכמו שמצינו אבות פ"א הוא היה אומר נגד שמא אבד שמייה וכו' וכמה מאמרים ישנים נאמרו בעיקרן בל' ארמית ובהך דעדיות פ"ח מ"ד העיד (ר') יוסי בן יעזר איש צרידה על איל קמצא דכן וכו' וכבר הערנו ע"ז במ"א). — בבלי ברכות כ"ח ע"א ת"ר שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג וכו' עמד שמואל הקטן ותקנה לשנה אחרת שנתה והשקיף שתיים ושלש שעות ובירושלמי פ"ה ט' ע"ג שמואל הקטן עבר קומי תיכותא ואשגר מכניע זדים בסופה שרי משקיף עליהון.

ולפעמים מקצר הירושלמי המאמר של הברייתא ומביא רק עיקר הענין. תוספתא דמאי פ"ג חבר שהיה יושב במשחאו של עם הארץ ובסעודתו של עם הארץ אפי' רואין אותו נוטל ואוכל מיד נוטל וישותה מיד אין לו חזקה למעשרות שמא עישר בלבנו. ובירושלמי שם פ"ב הל' ב' (כ"ב ע"ד) הובא בקיצור ראו אותו מיסב אינה חזקה אני אומר על התנאין שבלבו הוא מיסב. — בבלי ב"מ י' ע"א איתביה רבא לר' נחמן מציאת פועל לעצמו במה דברים אמורים בזמן שאמר לו בעל הבית נכיש עמי היום ערוך עמי היום אבל אמר לו עשה עמי מלאכה היום מציאתו לבעל הבית ובירושלמי פאה ס"ד הל' ו' (י"ח ע"ב) הובא הך ברייתא בקיצור תני השוכר את הפועל לעשות עמו בכל מלאכה מציאה של בעל הבית. — וכן נמצא במקומות הרבה שהירושלמי מביא לבד תוכן הברייתא.

והירושלמי משמיט ג"כ לפעמים שמות התנאים מן הברייתא. תרומות פ"ג מ"ב סוף ע"א מאימתי תורמין את הזיתים אית הנאי תני משיטחנו ואית תני תני משיטחנו, ובתוספתא שם פ"ב מאימתי תורמין את הזיתים משיטחנו ור' שמעון אומר משיטחנו. — פסחים פ"ט הל' ג' אית תני תני על הישני הוא ענוש כרת על הראשון אינו ענוש כרת אית תני תני על הראשון הוא ענוש

כרת ועל השיני אינו ענוש כרת ואית תניי תני בין על הראשון בין על השיני ענוש כרת. ובתוספתא שם פ"ח והובא בבלי שם צ"ג נזכרו הנך ג' תנאי בשם, רבי ר' נתן ר' חנניה בן עקיבא. — שם הל' ד' אית תניי תני סף כלי אית תניי תני סף אסקופה מאן דאמר סף כלי זאת הסיפס ואת המזטרות ואת המזרקות מאן דאמר סף אסקופה בתתם ספס את סיפיי. וז"ל המכילתא פ' בא אשר כסף מגיד הכתוב שעוקה חוצפה בצד (הגר"א הגיה חוקק עוקה) ושוחט בתוכה אין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספס את ספי וכתוב וינועו אמות הספים דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר והספים והמזטרות. — סוכה סוף פ"ה ובעצרת אומר הילך מצה הילך חטף אית תניי תני הילך חטף הילך מצה, ובבלי שם נ"ז איתא תנאי היא דתניא הילך מצה הילך חטף אבא שאול אומר הילך חטף הילך מצה. — מכל זה נראה שלא נשנו לפעמים בא"י הברייתות בדיוק גמור. ויותר מזה מצינו שהירושלמי אומר בפירוש דנשנית איזה ברייתא ונעלמה ממנו שבועות פ"ו הל' ז' (ל"ז ע"ב) זה אומר אזור גדול וזה אומר קטון תני ר' חייא ולא ידעין מה תני. וכבר הבאנו לעיל הא דפאה פ"ג וכלאים סוף פ"ח תנה ר' יודן בר פזי דבר דליה ולא ידעין מה תנה.

מלבד התוספתא אשר ממנה לוקחו רוב הברייתות הובאו בירושלמי המכילתא, הספרא, הספרי.

המכילתא הובאה בהרבה מקומות ובלי תני ר' ישמעאל ולא בלי תני דבי ר' ישמעאל. ומה שנעתק לפעמים בספרים מן הירושלמי תני דבי רבי ישמעאל הוא ט"ס. ועיי' לקמן פ"ד ערך ר' ישמעאל.

הספרא הובא לפעמים בירושלמי אבל לא נזכר בשום מקום שם מחברו, ולא שם „ספרא“ או „תורת כהנים“. ולפעמים הובא הספרא בני יותר נכונה מאשר בבבלי. וז"ל ת"כ פ' ויקרא פרשה ט' (דיבורא דחובה) יכול המהדר בלב יהא חייב תלמוד לומר בשפתים ולא בלב יכול שאני מוציא את הגומר בלב תלמוד לומר לכל אשר יבטא. ובבלי שבועות כ"ו איתא בזה"ל: בשפתים ולא בלב גמר בלבו מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשבועה, והש"ס נתקשה הרבה בזה ע"ש. ולפי לשון הת"כ לא קשה מידי כאשר מבואר להמעין. ובירושלמי תרומות פ"ג הל' ז' (ט"ב ע"ב) גזיר פ"ה הל' א' הובא בזה"ל בשפתים לא בלב יכול שאני מוציא את הגומר בלב תלמוד לומר לבטא. והוא כל הת"כ אלא שהירושלמי קיצר בזה כדרכו. — ובכ"ז נראה שהברייתות של הספרא לא היו עיקרות בעיני הכמי א"י בהברייתות דהתוספתא והמכילתא וכדמוכח מהך דתרומות וגזיר גופה שהבאנו. דאחר המאמר בשפתים ולא בלב וכו' איתא שם ושמאל אמר הגומר בליבו אינו חייב עד שיצא בשפתיו והתני כל גדיב לב זה הגומר בלב אתה אומר זה הגומר בלב או אינו אלא המוציא בשפתיו כי שהוא אומר מוציא שפתך תשמור הרי מוציא בשפתיו אמר הא מה אני מקיים כל גדיב לב זה הגומר בלב ע"כ, והמאמר זה נראה שהוא מן המכילתא דהא קאי אקרא דסדר שמות (אף שאינו במכילתא שלפנינו), והש"ס שבק מלאקשו"י מהך ברייתא דת"כ שהביא קודם לכן יכול שאני מוציא את

כח

הגומר בלב ת"ל לבמא ומקשה מן המכילתא. — ועיי' פאה ס"ד ריש הל' א' אית דבעי משמענא מן הדא תעזוב הגח לפנייהם תבואה בקשה תלתן בעמי תמרים במכבדות והוא מן הספרא פ' קדושים פרשה ג' ובא בל' אית דבעי משמענא ולא בל' אית תניי וכו'.

הספרי הובא בירושלמי ולא נזכר ג"כ בשום מקום לא שם מחברו ולא שם הספרי, וקצת מקומות מורים שלא היה ג"כ עיקר בעיני חכמי א"י כהתוספתא והמכילתא.

עוד יש להזכיר ברייתא אחת והיא הברייתא ד"ג מידות דרבי ישמעאל. הירושלמי מרמז לפעמים אנרייתא זאת אבל מביא איזה מדה בל' אחר מטה שהיא בברייתא דר' ישמעאל. עיי' פאה ס"א הל' ט"ז ע"ג דר' ישמעאל דרש כל שהוא בכלל ויצא לידון בדבר חדש נעקר מן הכלל והרי הוא בחידושו. ובברייתא דר' ישמעאל הנסדרת בפתיחת הספרא איתא בזה"ל: כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירונו הכתוב לכללו בפירוש, וכן הובא בזה הסגנון ואך בשינוי מעט בבלי יבמות ז' ע"א ובחים ט"ז ע"א. — עוד יש להעיר שכפי העולה מתלמוד בבלי אין מי שיחלוק על י"ג מדות אלה (אלא במקום כלל פרט וכלל הבנים ר"ע רבוי ומיעוט ורבוי ועיי' בדרבי המשנה פ"א צד 19) עד שחשבו קצת מפרשים שהן מקובלות למשה מסיני, ומהירושלמי פאה שם עולה דהחכמים פליגי על המדה „כל דבר שהוא בכלל ויצא לידון בדבר חדש וכו'". ח"ל הירושלמי: על דעתיה דרבנן דאינון אמרין הרי הוא בכללו והרי הוא בחידושו וכו' לאיזה דבר נאמר פ"אה בכרם וכו': — ועיי' תרומות פ"א ט"ז ע"ד דעלה על דעת הש"ס לומר דר' אליעזר חולק על המדה דר' ישמעאל „כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט". והכי איתא שם מה ר' ליעזר כר' ישמעאל דר' ישמעאל דו אמר כלל ופרט (צ"ל פרט וכלל) הכל בכלל ורובה מדרבי ישמעאל דו אמר אפילו כלל ופרט וחזר וכלל הכל בכלל.

ונזכרו עוד מדות אחרות בירושלמי ובאו ג"כ בבבלי אלא שבירושלמי הל' לפעמים משונה מאשר הוא בבבלי. ירושלמי יבמות פ"ב ריש הל' א' מיעוט אחר מיעוט לרבות. — שבועות פ"ה הל' ב' ר' מאיר דריש גזירה שוה ממקום שבאתה ורבנן דרשי גזירה שוה כאמור בה. ובבלי שבועות ל"א וכן בהרבה מקומות נזכרה זאת המדה בל' דון מינה ומינה דון מינה ואוקי באתרה. והירושלמי נותן ג"כ כללים להלכה. תרומות פ"ג הל' א' רבי וחביריו (צ"ל וחבירו ע"ש) הלכה כרבי, ר' יוסי וחביריו (וחברו) הלכה כר' יוסי מחביריו (מתבירו), ר' מאיר ור' שמעון הלכה כר' שמעון, ר' שמעון ור' יהודה הלכה כר' יודה ואין צריך לומר ר' מאיר ור' יהודה שהלכה כר' יהודה, וע"ע שם ובבלי עירובין מ"ו. — כלאים סוף פ"ד הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ, וכן הוא בשינוי מעט בבלי ברכות ל"ו ע"א ובמ"א.

דרך לימוד תלמוד ירושלמי ודרך לימוד תלמוד בבלי.

כל הוגה גם במעט עיון בשני התלמודים ישפוט בקל שיש הפרש גדול ביניהם אף שמטרתם אהת, לפרש המשנה והברייתא ולהרחיב התורה שבעל פה. וההפרש זה יתואר לרוב באמרו הבבלי מאריך והירושלמי מקצר, הבבלי אוהב לעלות הרים ולרדת בקעות בשקלא וטריא והירושלמי משים גבול לקושיות והיות וטימיו הולכין לאש בדרך הגיון פשוט. אבל היווד אל עמקי הירושלמי לא ימצא מרגוע בזה, כי גם הש"ס ירושלמי יגביה לפעמים עוף בקושיות ויורד עד גבני הים לפרק, גם בונה לפעמים כיפה. על גבי כיפה ועלייה על גבי עלייה בספיקות ואבעיות. וגם הנפש הצמאה לדעת לא תשקוט בדברים הנאמרים בכלל ובתחילת העיון והיא נכספת לבוא אל מצוא הדבר, להבין משפט כל אחד מהשני תלמודים ומעשהו ולהציג הפרטים אלה לעומת אלה אשר על ידם יודע ההפרש בין זה לזה. — ולבוא אל תכלית החקירה הזאת נקדים הערה כללית בעצם ותוכן התלמוד בבלי.

הבבלי סוכב בכלל על שני אופנים, האופן האחד לפרש ולברר המשנה והברייתא, והאופן האחר לחדש הלכות אשר לא נאמרו במשנה וברייתא. והלכות אלה נולדו על ברכי האמראים או שהוכיחן האומר ממשנה וברייתא או שחידש כן ע"פ סברתו. וההלכה שנתחדשה ע"פ הסברא נהוה או ע"פ איזה מעשה שבא לפני האומר או ע"פ שאלת חכם אחר או שאלת בני הישיבה, וגם חידשו הרבה פעמים הלכות מעצמן בלי סבה היצונה ואך הגיון שכלי האומר הניעו לזה. — והן בפירוש המשנה והברייתא והן בהלכה המחודשת היו פעמים רבות הדעות נפרדות וכפטיש יפוצץ סלע, ונחלקו האמוראים בני דורם זה עם זה איך יעלה הפירוש וההלכה, והקשו זה לזה ממשנה וברייתא וכל אחד או מישב הקושיות ועומד על דיבורו או יודה לדברי חברו. והאמוראים אשר באו בדור אחר גם הם יצאו לפרש המשנה והברייתא ולחדש הלכות, ונוסף לזה הם בחנו וחקרו דברי האמוראים אשר קדמום והקשו עליהם ממשנה וברייתא הנראות מתנגדות להם או מאשר שטראו דברי איזה אמורא סותרים זה את זה. — ועל דרך זה נחקר על הירושלמי איך דרכו לפרש המשנה והברייתא ואך דרכו בהלכות האמוראים ונציג לעומתו דרך הבבלי באלה האופנים, ובזה יובן דרך הלימוד של כל תלמוד ותלמוד ובמה יבדלו זה מזה. ונרד בראש אל דרך הירושלמי בענין המשנה. הירושלמי אינו מפרש לפעמים המשנה הצריכה ביאור ופירוש. עיי' משנה דסוף עירובין ר"י שמעון אומר מקום שהתירו לך הכמים משלך נתנו לך. והירושלמי אינו מפרש בזה כלום וע"ש בכבלי. — ר"ה ריש פ"ד ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וכו' והבבלי נתייגע הרבה בפירוש המאמר ועוד זאת, והירושלמי שותק לגמרי. — משנה ריש ביצה ומורים שאם שחט שיחפור בדק ויכסה שאפר כירה מוכן הוא, והבבלי נתקשה במאמר זה ואמר אפר כירה מאן דבר שמה והירושלמי אינו מפרש כלום. — וכן לא מפרש כלל המשנה יבמות פ"ד ח' החולץ ליבמתו ונשא אחיו את אחותה חולצת ולא

כט

מתיבתא וכן המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום. כתובות פ"ו מ"ד מי שהיה נשוי שלש נשים ומת כהונתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשוה היו שם מאתים של מנה נוטלת חמשים וכו'. גיטין פ"ו מ"ב האשה שאמרה נתקבל לי גיטי צריכה שתי כיתי עדים שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע. ב"ק פ"י מ"ב נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחר הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתייאשין מהן המציל מן הגדר או מן הגיים או מן הלסטים אם נתייאשו הבעלים הרי אלו שלו. סנהדרין פ"ג מ"ג אמר ר' שמעון בתחילה היו קורין אותן אוספי שביעית משרבו האונסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית. וכל המשניות אלה והדומין להן צריכות ביאור או שהן סתומות או שיש סתירה בין רישא לסיפא; והבבלי נתייגע הרבה לפרשן, ובירושלמי אין זכרון שיש במשניות אלה והדומות להן מן הקושי ואך למצוא ביאור ופירוש (ועיי' לקמן).

וגם במקום שהירושלמי יורד אל ביאור המשנה מקשה לפעמים על המשנה ומסתלק ממנה בלא תירוץ. פאה פ"ו הל' ב' וקשיא על דבית שמאי בגפה ובגדיש דבר שהוא מסויים ואינן אמרי אינו שכחה וקשיא על דבית הלל בנקר ובכלים דבר שאינו מסויים ואינן אמרי הוא שכחה (ועיי' בר"ש שם מ"ב), והש"ס אינו מתרץ כלום. — שביעית פ"ט הל' ה' (ל"ט ע"א) מה מעמא דר' ליעזר הראשון נותן מעם באחרון מה מעם דרבי יהושע האחרון נותן מעם בראשון (וגי' הר"ש שם מ"ה וקשיא על דעתא דר' ליעזר אין האחרון נותן מעם בראשון) וקשיא על דר' יהושע אין הראשון וכו' והש"ס לא משני מיד. — ועיי' דמאי פ"א סוף הל' א' ר' יוסי בר' בעי ואין כל העולם כולו לפניו וירבו כל הרימין שבעולם על רימי אותו המקום ויהיו פטורין. — ועיי' יומא פ"א ל"ח ע"ד דמקשי הירושלמי דברי ר' יהודה דמתני' דאמר אף אשה אחרת מתקינין לו וחייש למיתה אמתני' דגיטין פ"ג ג' ושקלים פ"ז ג' ואינו מתרץ כלום. (ובבבלי סוכה כ"ד ע"א מתרץ ר' הונא בריה דר' יהושע מעלה עשו בכפרה ועיי' שם גיטין כ"ח דמחלק רבא בין שמא מת לשמא ימות). והנה ביכורים פ"א מ"ד מביא דר"ש קו' הירושלמי והש"ס לא משני מיד, וכתב הר"ש ושמא לא חש לשנויי דלאו פירכא היא ע"כ. אבל זה אינו עולה לכל המקומות אשר נאמר שם הקו' בלי תירוץ (ועיי' לקמן הנראה בזה). —

עוד מצינו להירושלמי שגם במקום שמפרש המשנה לא נכנס לדייק הרבה במה שיש לדייק. פסחים ריש פ"י מתניתא דר' יודה דתני ערב שבת מן המנחה ולמעלן לא ישעום אדם כלום עד שתחשך כדי שיכנס לשבת בתארה דברי ר' יודה. ובבבלי ריש ערבי פסחים מדייק בזה מאי אריא ערבי פסחים אפי' ערבי שבתות וי"ש נמי (ועיי' תו' שם). — שם פ"ט הל' א' אנן תנינן שגג או נאנס תני ר' חייא שגג או נאנס או הויד אמר ר' יוסה מתניתא אמרה כן שאילו פטורין מן ההכרת ואלו חייבין בהכרת והש"ס לא מדייק כלל

האיך תני שאילו חייבין הול"ל חייב וכמו שמדייק הבבלי שם צ"ב ע"ב. —
 ופעמים שאין הירושלמי מדייק במשנה לפי שהיתה לו גי' אחרת. יבמות ס"ד
 מ"ד ארבעה אחין נשואין לארבע אחיות ומתו אם רצה הגדול שבהם ליבם
 את כולן הרשות בידו והבבלי מ"ד ע"א מדייק ארבעה אחין ס"ד אלא אימא
 ארבעה מאחין. והירושלמי אינו עומד כלל על זה הדיוק הטרנש לכל מעיין.
 אבל בפסקא למתניתין שם הל' י"ב איתא ארבעה מאחין, ומזה יבורר שעיקר
 הגי' במשנה בירושלמי היתה ארבעה מאחין והסופרים שיבשו המשנה כדי
 להשוותה אל המשנה בבבלי וכתבו ארבעה אחין. וכבר הערנו לעיל כ"ב ע"א
 על שגגת הסופרים בדרך זה. — ולפעמים עומד הירושלמי על דיוק קטן וקל,
 והבבלי אינו מדייק בזה. ברכות פ"ב ה' ע"ב האומנין קורין בראש האילן או
 בראש הנדבך מני (צ"ל בני) מתניתא הפועלים קורין בראש האילן והאומנין בראש
 הנדבך. — פאה פ"ח הל' ב' (כ' ע"ד) דו מתניתא אינן נאמנין אלא על דבר
 שכן דרך בני אדם נוהגין כן כיני מתניתא אינן נאמנין אלא על דבר שבני
 אדם נוהגין כן (כצ"ל וע"ש בפירושו). — כתובות פ"ח הל' א' האשה שנמלו
 לה נכסים (עד שלא תתארם) כיני מתניתא עד שלא נתארסה. — וכבר הערנו
 לעיל י"ט ע"ב שקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה על דיוק זער, ועיי' מה
 שהבאנו שם מהך דר"ה פ"ב מ"א יומא פ"א מ"ח.

גם מצינו להירושלמי שלא ברח מלתרין המשנה בדוחק ולפעמים בדוחק
 גדול יותר מן הבבלי. עיי' כתובות פ"א הל' ז' להמשנה היא אומרת מוכת עין
 אני והוא או אומר לא כי אלא דרוסת איש את דבעי הש"ס למימר כנסה
 בחזקת בתולה ונמצאת מוכת עין כתובתה מאתים, ומסיק שם הש"ס רב הונא
 בשם ר' זעירא לא אמר כן אלא היא אומרת מוכת עין אני כן אחניתי עמך
 והוא אומר לא כי אלא דרוסת את לא אחניתי עמך כלום. — וכן מצינו
 בהרבה מקומות שהירושלמי נדחק הרבה לתרין המשנה. אך יש בזה בין הבבלי
 והירושלמי, הבבלי מפרש לפעמים בדרך רחוק מאוד ומפסיק המשנה בסכינא
 חריפא, עיי' פסחים מ"ה משנה בצק שבסדקי עריבה ובש"ס שם, סוכה י"ט
 משנה מחצלת של קנים וכו' ובש"ס שם. ב"מ משנה המפקיד חבית אצל
 חבירו ובש"ס שם וכן בשאר מקומות. וזה נתהווה ע"י שכרוב הימים נתגרל
 השקלא והטריא ואהבו האמוראים האחרונים לשבר הרים ולפוצץ סלעים
 בקושיות ופירוקים (כי להאמוראים הראשונים טרב ושמואל ור' הונא וכו' לא
 מצינו דרך זה לפרש המשנה), או לפי שכונתם לא היתה לכד לישב אלא
 גם להרחיב ההלכה וכמו שזכרנו לעיל, ורצו לעשות סמוכין במשנה להלכה
 אשר חידשו ובעין שעשו התנאים אשר סמכו הלכותיהם אל המקרא והוציאו
 אותו ממשומו, ונרחיב בעה"י במקום אחר הדיבור בזה. ועיי' בבלי קידושין ל"ז
 ע"א איבעיא להו ר' אליעזר לקולא פליג או לחומרא פליג לחומרא פליג וכו'
 או לקולא פליג וה"ק ח"ק חוץ מן הערלה והכלאים דהילכתא גמירא לה וכ"ש
 חדש דמושב כל מקום שאתם יושבים משמע ואתא ר"א למימר חדש אינו
 נוהג אלא בארץ דמושב לאתר ירושה וישיבה משמע ומאי אף אקמייתא ע"כ,
 הרי דהש"ס נסתפק אם לא נוקי המשנה באוקימתא שאין דוחק למעלה הימנו,

שהמשנה אמרה וכ"ש חדש והעיקר חסר מן הספר, וגם שנדחק לומר דר"א קאי אקטייתא, ומי הביאו לכך הלוא המשנה מפורשת כפשוטה! אלא שההלכה אלצתו יען שהוא משנה מפורשת סוף ערלה החדש בכל מקום (וע"ש ברי"ף ורא"ש), ולכן נדחק להוציא המשנה כפשוטה.

כל זה מדרך הבבלי אבל הירושלמי לא נשא עינו למרחוק לפרש המשנה ולא סומך לה הלכות גם לא מוציא אותה מפשוטה כדי לישבה אליבא דהילכתא, ודרבו לפרש המשנה מינה ובה אבל בזה לא יחוש לשנוי בדוחק וכמו שזכרנו. ומצינו ג"כ שנכנס בדוחק ומישב המשנה שבעל המאמר לא אמר מאמר בשיטתו כ"א בשיטת החולקים עליו. עיי' פאה פ"ה י"ט ריש ע"א בשיטתך השיבהו בשיטתו דאת אמר וכו' (עיי' ר"ש שם פ"ד מ"ב). — שביעית קרוב לסוף פ"ט בשיטתו השיבהו בשיטתך שאת אמר יתנו לאוכליהן וכו'. — וזה הדרך דחוק מאוד והירושלמי בחר בו (ובבבלי נמצא ג"כ בהרבה מקומות דרך זה לישב המשנה), לפי שהוא מינה וביה ואין צורך לסרס המשנה ולהפכה וכדומה.

וכאשר נחקר עוד על דרך הירושלמי לפרש המשנה יעלו לנו כמה הבדלים בינו ובין הבבלי, והעיקר שהירושלמי אינו מדייק הרבה במשנה. הירושלמי לא מישב המשנה בדרך חסורי מחסרא וגם לא מעיר כלל שיש חסרון במשנה. עיי' ביצה פ"ג מ"ב גיטין פ"ו מ"ו פ"ז מ"ה שהבבלי מקשה טעשה לסתור ומתריץ חסורי מחסרא והכי קתני וכו' והירושלמי אינו מפרש כלל, ואפשר משום שקל לברר המשנה ולמלא החסרון. ובאמת לא חסר כלום אלא שהמשנה קיצרה וגם הבבלי לא העיר על זה אלא לברר הענין יותר. עיי' הק דביצה פ"ג מ"ב מצודות היה ועוף (בירושלמי ועופות) ודגים שעשאן מערב יום טוב לא יטול ביום טוב אלא אם כן יודע שניצודו מערב יום טוב ומעשה בנכרי אחד ישכיא דגים לרבן נמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו ע"כ, הנה רבי מסדר המשנה סמך על הקורא שיבין במה ישאמרה המיטנה ומעשה בר"ג וכו' כונתה יר"ג חולק אתנא קמא ולכן לא האריך לומר ור"ג מתיר. — וזה המיטפס הוא ג"כ בהנך משניות דגיטין פ"ו ופ"ז, והמיטנה באה בכל מקום לקצר ולא להאריך. — וכבר קמו קצת האחרונים ופירשו ישגם במישניות אחרות במקום שמתרין הבבלי חסורי מחסרא אין כונת היש"ס לומר שיש חסרון במשנה אלא שהיש"ס אמר כן לברר הענין ומילוי החסרון נמצא בדברי המיטנה עצמה. (אף שכאמת אין הדעת מסכמת לזה בכל מקום עיי' עירובין ס"א ע"א ומאן דתני אין אנישי לא משתבש דמוקי לה במורד והסורי מחסרא וכו', וכן בהך דזבחים צ"ז ע"א מאי קאמר חסורי מחסרא אם י"ג בהן בנותן טעם וכו', מנחות ג' ע"א חינוך מאן דכר ישמיה חסורי מחסרא וכו' ועוד הרבה מישניות אחרות. ויותר נראה שבמקום שמתרין היש"ס בדרך חסורי מחסרא דחוק בזה מצא לו סמך מנוסחא אחרת במשנה וכמו שהערנו לעיל להך משנה דעירובין).

גם זה מדרך הירושלמי אם נראה במישנה בכא מיותר או סותר לכבא אחריתא אינו מרהיב להעיר על זה בדרך קושיא כדרך הבבלי אלא מקים טיד

המשנה על מכונה ולרוב באמרו כיני מתניתא, ותיבת כיני באה לפרש המשנה
 ובהרבה מקומות באה לומר שיש לפנינו מעות במשנה. ר"ה ריש פ"ג ראיה
 בית דין וכל ישראל וכו' כיני מתניתא בית דין או כל ישראל, פירוש הוי"ו
 ,,דובל" היא וי"ו המחלקת. והבבלי ר"ה שם מרחיב לומר למה לי למתני
 ראיה בית דין וכל ישראל ע"ש. — ביצה פ"ד מ"ה אין מבקעין עצים לא מן
 הקורות ולא מן הקורה שנשברה ב"ט ואין מבקעין לא בקרדום ולא במגרה
 ולא במגל אלא בקופיין. ובבלי שם ל"א מדייק והאמרת רישא אין מבקעין
 כלל אמר ר' יהודה אמר שמואל חסורי מחסרא והכי קתני אין מבקעין מן
 הסואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה ב"ט אבל מבקעין מן הקורה
 שנשברה מערב י"ט וכשהן מבקעין אין מבקעין לא בקרדום וכו'. ודל הירושלמי
 הל' ב' שם הדא דאת אמר בקורה שנשברה ב"ט אבל בקורה שנשברה מערב
 יום טוב מותר. — יומא פ"ד מ"ג שחשו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי
 שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל. ובבבלי מ"ג ע"ב והכתיב וכל
 אדם לא יהיה באוהל מועד אמר ר' יהודה תני של היכל. ובירושלמי הל' ג'
 כיני מתניתא על רובד הרביעי שבעזרה. (והירושלמי מקצר פה הרבה וגם
 משבש המשנה ותני שבעזרה במקום שבהיכל דמתני, והבבלי מישר המשנה
 בהגהה מעטת של היכל במקום שבהיכל. וגם זה ראיה למה שהעדנו לעיל
 שהיו להירושלמי נוסחאות שונות של המשנה).

במקום שדברי חכמים במשנה כדכרי הת"ק אין דרך הירושלמי להקשות
 חכמים היינו ת"ק. וכבר הערנו על זה בספרנו דרכי המשנה פ"ד כלל ר' הערה
 א'. וגם הבבלי לא עמד תמיד על זה ע"ש. — וגם במקום שדברי התנא
 במשנה נראין כפותרין זה את זה כהך דברכות פ"ז מ"ג סוכה פ"ג מ"ד לא
 מפרש הירושלמי לפעמים כלום. עיי' בספרנו שם כלל ח' ובהוספות שם. ועיי'
 בפירושו למס' ברכות. — גם אין מדרך הירושלמי לפרש המשנה ע"י ,,כולה
 חד תנא היא" ,,כרך ותני" וכדומה וכמו שהוא בהרבה מקומות בבבלי.

הירושלמי לא נחית לדייק כהבבלי מאי אתי לארזי מנינא דמשנה. עיי'
 בבלי יבמות ג' ע"א קידושין ג' ע"א מנינא דרישא למעוטי מאי מנינא דסיפא
 למעוטי מאי וכן בשאר מקומות, ובירושלמי לא נמצא מזה כלום. (ואפשר
 שאלה מנינא וכו' הם הוספות מרבנן סבוראי). וכן לא מדייק לומר שזה הבבאי
 נשמע כבר מבבא אחר ולעשות צריכא ביניהם כדרך הבבלי. עיי' בבלי קידושין
 ג' ע"א האומר לשלוחו צא וקדש לי אישה במקום פלוני והלך וקדשה במקום
 אחר אינה מקודשת ותנן גמי גמי גמי האומר תנו גט זה לאשתי במקום
 פלוני וכו'. — שם פ"ד ע"ב מי שיש לו שתי כיתי בנות וכו' וצריכא דאי
 אשמעינן קמיתא וכו' והירושלמי לא מדייק כלל. — וכן במקום שבא במשנה
 הכל או זה הכלל אין דרך הירושלמי לדייק כהבבלי כלל לאתויי מאי. עיי'
 עירובין פ"ג מ"א חגיגה פ"א מ"א ובמ"א בבבלי ובירושלמי.

ובמקום שלא נשנו במשנה כל השייבין להכלל דרך הבבלי לומר תנא
 ושייר (אלא במקום שמשיר לבד דבר אחד מדייק מאי שייר דהאי שייר),

לא

אבל הירושלמי נראה שמצא בזה גרעין בסידור המשנה. עיי' יבמות פ"ט הל' ב' הדא מסייע לר' יונה דר' יונה אמר לית כללוי דרבי כללין ואילין אינון הא אית לך חורניין סוטה אסורה לזה ולזה חלוצה אסורה לזה ולזה פצוע דכא שנשא כשירה ויש לו אח פצוע דכא אף אסורה לזה ולזה הדא מסייע לר' יונה דאמר לית כללוי דרבי כללין (וע"ש הל' א' בהא דאמר ר' יונה לית כלליה דרבי כללין).

ודרך הירושלמי במשנה הוא ג"כ דרכו בברייתא כל' שלא לדייק הרבה בפירוש הברייתא ולהרחיב ביאורה. הירושלמי מניח לפעמים הברייתא בקושיא בלי תירוץ בעין דרכו במשנה. דמאי פ"ב הל' א' (כ"ב ע"ג) איזהו התגר כל שהביא ושנה ושילש (והוא מהתוספתא שם פ"ד) ר' יונה בעי הביא שלשה משואין כאחת אין זה תגר זה אחר זה תגר. — שביעית פ"ב הל' ז' (ל"ד ע"א) מניין שהילכו בידק בשעת לקיטתו עישורו מגרנד ומיקנד מה גורן ויקב שהן חייב ממי השנה שעברה את מהלך בהן לשעבר ואילו הואיל והן חייב ממי השנה הבאה את מהלך בהן לבא (והוא דרשת ר' יוסי הגלילי בבלי ר"ה י"ד ע"א), התיבון הרי פול המצרי זרעו לזרע מתעשר לשעבר זרעו לירק מתעשר לבא וקסמה בידיה זרעו לזרע הוא חיה ממי השנה שעברה זרעו לירק הוא חיה ממי השנה הבאה ע"כ והירושלמי אינו מתרץ כלום אף שע"י הקושיא העצומה הזאת נראה הברייתא מופרכת. ויותר מזה מצינו דמאי פ"א הל' א' ר' זר' יוסי בי ר' יהודה נכנסו לוכל במסוייפות וצווח בהן השומר ומשך ר' יוסי בי ר' יודה את ידיו אמר לו ר' אכול שכבר נתייאשו הבעלים מהן ר' יוחנן בעי צווח ואת אומר הכן אמר ר' יונה יאות הוא מקשי ע"כ. ודברי ר' יונה שאמר יאות הוא מקשי מוכיחן שבמקום שהירושלמי לא מתרץ הקו' על התנא הוא בעיניו עומדת וקיימת (ולדברי הר"ש ביכורים פ"א שהבאנו לעיל דהש"ס לא חש לשנויי וכו' אין סעד כי אם במקומות מעט מועד), ואינו מתאמץ לישב אותה ולישר דברי התנא, ולהבבלי דרך אחר בזה וכידוע. — ומכלל שאמרנו הוא ג"כ שהירושלמי אינו מהדר לתת טעם במאי פליגי ב' ברייתות או התנאים החולקים זה עם זה ולהעטיק בסברות וכדרך הבבלי. וגם במקום שנותן טעם לדבריהם — והוא אך במקומות מעטים — אינו מתאמץ הרבה לעמוד על עיקר מחלוקתם. עיי' יבמות פ"ד קרוב לסוף הפרק (הל' ט"ו) ר' יוסי בן חנינא אומר וכולהם מאשת אב למדו לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו ר' עקיבה דורש מה אשת אביו מיוחדת שהיא בלא יבוא הוולד ממזר אף כל שהוא בלא יבוא הוולד ממזר. . . שמעון התימני דרש מה אשת אב מיוחדת שחייבין עליה כרת בידי שמים הוולד ממזר אף כל שחייבין עליה כרת בידי שמים הוולד ממזר. . . ר' יהושע דרש מה אשת אביו מיוחדת שחייבין עליה מיתת בית דין והוולד ממזר אף כל שחייבין עליה מיתת בית דין הוולד ממזר ע"כ, והש"ס לא מהדר כלל למצוא טעם למה לא

דרשו ר"ע ושמעון התימני כר' יהושע כיון שגם הם למדו מאשת אב ואשת אב היא כמיתת כ"ד. וראה לעומתו דרך הבבלי בזה שם מ"ט. — ויותר מזה הירושלמי מביא לפעמים טעם התנא מן הבתוב ואינו מפרש היאך דורש בעל פלוגתיה דההוא תנא מקרא זה. ר"ה פ"א הל' ז' להמשנה ר' שמעון אומר אב ובנו וכל הקרובים כשדין לעדות החודש, טעם דר' שמעון כתחילתה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם וכו' ואינו מפרש היאך דריש ת"ק להאי קרא דאמר אב ובנו שראו את החודש ילכו לא שמצטרפין זה עם זה וכו'. ובבלי שם כ"ב מפרש נמי טעמא דר"ש בהירושלמי אבל לא נחית מלהדר נמי לרבנן ואומר ורבנן עדות זו תהא מסורה לכם.

ופה המקום לדבר ג"כ על אופן דרשת המקרא בירושלמי ומה בזה בינו לבין הבבלי. הנה ידוע שהבבלי דורש לפעמים המקרא בדרך רחוק הרבה, אבל גם הירושלמי לא נמלט מזה. עיי' מגילה פ"א הל' י"ג (ע"ב ע"ב) ר' לעזר ור' יוסי בן חנינה ר' לעזר אמר שלמים הקרינו בני נח ר' יוסי בן חנינה אמר עולות הקרינו בני נח... התיב ר' לעזר לר' יוסי בן חנינה והא כתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וכו' (ויזבחו שלמים) מה עבד לה ר' יוסי בן חנינה שלימין בנופן בלא הפשט ובלא ניתוח. וזה מדרש המקרא רחוק ורחוק מאוד, ונמצא כזה ג"כ במקומות אחרים בירושלמי. — ובכל זאת יש הרבה בין הירושלמי והבבלי במדרש המקרא. הבבלי הולך למרחוק וקושר מקרא במקרא ומקרא במקרא עד שמוצא סמך להלכה ואין בן דרך הירושלמי. עיי' בבלי פסחים ז' לאור הנר מנא הני מילי אמר ר' חסדא למדנו מציאה מציאה ומציאה מחיפוש ומחיפוש מנרות ונרות מנר וכו'. ובירושלמי שם פ"א הל' א' למה לאור הנר אמר ר' שמואל בר רב יצחק מפני שהנר בודק כל שהוא... ר' שמואל בר רב יצחק כדעתיה דר' שמואל בר רב יצחק אמר מפני שהנר בודק כל שהוא אף על פי שאין ראיה לדבר זיכר לדבר והיה ביום ההוא אחפש את ירושלים בנרות (וכבר הערנו על זה בספרנו פ"א צד 19). בבלי עירובין ג"א הני אלפים אמה היכן כתיבן דתניא שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה מנא לן אמר ר' חסדא למדנו מקום ממקום ומקום מניסה ומניסה מניסה ומניסה מגבול וגבול מחוץ מחוץ. ובירושלמי פ"ד הל' א' ומניין לר' אמות שבו איש תחתיו ומניין לאלפים אמה אל יצא איש ממקומו ביום השביעי או חלף א"ד אליעזר ותניין אסא בן עקיבה אומר מקום מקום נאמר כאן מקום וגאמר להלן ושמתו לך מקום מה מקום שנא' להלן אלפים אמה אף מקו' שנא' כאן אלפים אמה (והוא מן המכילתא פ' משפטים). —

גם זאת להבבלי שהוא דורש לפעמים מיתור אות בתיבה של המקרא ואין זה דרך הירושלמי. עיי' בבלי יבמות ג' ע"ב אין לי אלא היא צרתה מנין ת"ל לצרור ואין לי אלא צרתה צרת צרתה מנין ת"ל לצרור ולא לצור, ובירושלמי ריש יבמות אין לי אלא היא צרתה מנין תלמוד לומר לצרור לא צרתה ולא צרת צרתה. — בבלי כהובות כ"ט ע"ב והני בני קנסא נינהו ואמאי איקרי כאן ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו אמר ר"ל נערה נערה הנערה

לב

חד לגופיה וחד לאתויי חייבי לאוין וחד לאתויי חייבי כריתות רב פפא אמר בתולה בתולות הבתולות חד לגופיה וכו'. ובירושלמי שם ריש פ"ג כתוב ולו תהיה לאשה אשה שהיא דאויה לו וממזרת היא דאויה לו ר' שמעון כן לקיש אמר בסף ישקול כמוהר הבתולות ריבה כאן בתולות הרבה. (ומה שיש כאן חילוף האומר יבואר לקמן). — וכן מה שדרש הבבלי כרת כריתות סוכה כ"ד עבד העבד קידושין ט"ז וכדומה לא מציעו בירושלמי.

ומצינו ג"כ מרה בדרשת המקרא שהיתה ידוע ומפורסמת בישיבות בבל ודברי הסומך מאמרו עליה לא נצרכו לפירוש כי הבינו הכל שנתסדרו על המדה זאת, ובישיבות א"י לא נתפשטה ולא הבינו דברי הסומך עליה עד שנתפרש להם. עיי' בבלי הוריות ד' ת"ד ונעלם דבר ולא שיעקור המצוה כולה. . . . מאי משמע אמר עולא ונעלם מדבר פי' רש"י דהאי מ"ם דונעלם שדיא אדבר דמ"ם נדרשת לפניו ולאחריו ע"כ, הרי דעולא לא היה צריך לפרש דבריו כי המדה דמקרא נדרש לפניו ולאחריו וכן גורעין ומוסיפין וכו' היתה ידועה בפי כל. ובירושלמי שם פ"א הל' ג' (מ"ז ע"א) הוורו בית דין לעקור את כל הגוף כו' ר' חזקיה אמר מדבר ולא כל דבר. . . . וכתוב כן כ"י דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילת הפרשה עד סופה. — ירושלמי גזיר פ"ה הל' א' (ג"ג סוף ע"ד) הקדיש תמימים לבדק הבית עובר בעשה מניין בלא תעשה תלמוד לומר לאמר לאו אמור. . . . וכתוב כן דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילת הפרשה לסופה. ובבלי פסחים ט"ב ע"א אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת"ל וידבר ה' אל מישה לאמר וכו' בי רב אמרי לאמר לאו אמור. — ועיי' ירושלמי סוטה פ"ה ריש הל' א' על הא דאיתא במשנה שם בשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו תני בוא ובה וכתוב כן כ"י דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילתה לסופה.

ובכלל נאמר שהלימוד ממדרש המקראות נראה בהרבה מקומות רפוי וחלש בעיני הירושלמי והיה לו לבד כעין אסמכתא. עיי' ברכות פ"ב ד' ע"ג ר' אבהו בשם ר' לעזר הנותן תפילין בלילה עובר בעשה ומה טעם ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה ולא לילות ימימה פרט לשבתות ימים טובים. . . . אית דבעי מיטר נשמעיניה מן הדא והיה לך לאות את שהוא לך לאות פרט לימים טובים ושבתות שכולן אות ולא כן כתב מימים ימימה לית לך אלא כ"י דמר ר' יוחנן כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגי. (ועיי' בבלי עירובין צ"ו מנחות ל"ו דהדרשה דימים ימימה היא דרשת ריה"ג והדרשה והיה לך לאות היא דרשת ר"ע ושתיהן דרשות נמורות). — ועיי' פסחים ריש פ"ב ר' אבהו בשם ר' יוחנן העושה אספלגית משור הנסקל ומחמץ שעבר עליו הפסח אינו לוקה שאין לא תעשה שבו מחוור מכלאי הכרם לוקה אמר ר' חנינא פן תקדש פן חוקר אש. וכבר דברנו מזה פ"ב חלק סגנון הירושלמי ערך אינו מחוור ע"ש.

נפן עתה לדרך הירושלמי באופן הישני שזכרנו למעלה והוא בהרחבת הלכה ובשקלא וטריא לברר אותה. הגה גם להירושלמי גם להבבלי דרך אחד לחקור בקושיות ותירוצים על ההלכה הנאמרה מפי איזה חכם ולבוא אל תכליתה. ומצינו לפעמים שהירושלמי מברר הדבר עד קצה האחרון וגם נכנס באיבעיא בתוך איבעיא וכונה בנין על בנין. עיי' פאה פ"כ הל' ה' פ"ג הל' ו' דמאי ריש פ"א ובמ"א. אך אף כי דרך אחד לישיבת התלמודים יש הבדל רב ביניהם הן בקושיות הן בתירוצים הן בדמות מלחא למלתא. הירושלמי הולך בדרך ההגיון הפשוט ודברי הבבלי בנויים על הקישים עמוקים ועל הקיש היוצא מן ההקיש, וכזה יעבור הבבלי לפעמים חוקו; לא כן הירושלמי, הוא יאחז תמיד דרכו אף כי הדרך לפעמים צר מאוד. בענין הקושיות: הירושלמי מקשה מטשנה או ברייתא, או מקשה על דברי תנא או אמורא מדידה אדידה או מסברא, והקו' בנויה על דרכי ההגיון אבל לא יעטיק לעבור על כל צדדים ולשקול אם יש למצוא בהם תירוץ וכאשר נמצא בבבלי. עיי' חולין קל"ט ע"א הני מוקדשים היכי דמי אילימא דהוה ליה קן בתוך ביתו ואקדשיה מי מחייב וכו' אלא דהוה קן בעלמא ואקדשיה מי מחייב וכו' אלא דאנכהינהו לאפרותים ואקדשינהו והדר הדרניהו האי אפי' בחולין נמי לא מחייב וכו' אלא דאנכהה לאם ואקדשה והדרה מעיקרא איחייב ליה בשילוח וכו'. וכן כתובות ל"ה ע"ב א"ל רב פפא לאבוי לרבה דאמר חידוש הוא שחידשה תורה בקנס ואע"ג דמיקטיל משלם מתני' כמאן מוקים לה אי ר"מ קשיא בתו אי ר' נחוניא בן הקנה קשיא אחותו אי ר' יצחק קשיא ממזרת וכו'. וכן נמצא כיוצא בזה בבבלי בהרבה מקומות. — ומצינו ג"כ בבבלי קושיות בדרך היקש על היקיש כהך דמכות י"ז ע"ב אמר רבא דילידא אימא וכו' ואע"ג דאית להו פירכא מאי חומרא וכו'. וכן פסחים ע"ז ע"א סבריה דכולי עלמא שומאה דהווייה היא כציבור וכו' ודכולי עלמא אין הציץ מרצה על אכילות וכו' נימא מתני' דלא כר' יהושע. וקושית כאלה לא נמצאו בירושלמי. — גם ראינו להבבלי שמקשה ממקומות הרבה ואם יתורץ הקושיא מברייתא זאת מוסיף להקשות מברייתא אחרת וכו' וכל סוגיא וסוגיא בבבלי בנויה על אופן זה, והירושלמי משים לרוב גבול לקושיות ודי לו להקשות קושיא אחת ואם כגבורות שתים. וכן באופן התירוצים דרך הירושלמי הוא פשוט ומקובל על השכל, ולפעמים דבריו נהירים יותר מדברי הבבלי. עיי' שבועות פ"ג ל"ד ע"ג ר' בא בשם שמואל שבועה שנתן פלוני ופלוני מנה ונמצא שלא נתן מאחר שאין בידו לבא אין בידו לשעבר התיב ר' יוסי דרי תפילין אין בהן לבא ויש בהן לשעבר אמר לו תפילין ממקום אחר באו. ובבלי שם כ"ה ע"ב נתקשה ג"כ הש"ס בזה ומתיר לצדדין קתני. — פסחים פ"ד הל' ב' להמשנה ר' יהודה אומר צא והבא לך אף אתה וכלו מטיבירה ולא כלו מציפורין אמר לו מציפורין הבאתים אם אין את מאטינני צא והבא לך אף אתה, והבבלי שם ג"כ נדחק הרבה בזה. (ונראה שלא רצה לתרץ כהירושלמי משום דלפי תירוץ הירושלמי ר' יהודה לקולא ובבבלי שם איתא דר' אלעזר אמר לא אמר ר' יהודה לקולא אלא לחומרא, אך גם ר' ישישא בריה דרב אידי אשר לא אסיק

לג

זה המאמר של ר' אלעזר ע"ש לא תירץ בפירוש הפשוט של הירושלמי). — ועיי' בבבלי גיטין ע"ג ע"א ת"ד זה גיטיך מהיום אם מתי מחולי זה ונפל הבית עליו או הכישו נחש אינו גט אם לא אעמוד מחולי זה ונפל עליו בית או הכישו נחש הרי זה גט מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא וע"ש שמסיק הש"ס כיון דקשיא רישא אסיפא לא איתמר בי מדרשא ומשבשתא היא, ובירושלמי שם פ"ז הל' ד' (והובא בתו' ובשאר ראשונים) מפרש בדרך פשוט אם מתי מחולי זה ונפל עליו גל או שנשכו נחש אינו גט אלא (צ"ל שלא) מת מאותו החולי אם לא עמדתי מחולי זה ונפל עליו גל או שנשכו נחש הרי זה גט שלא עמד מאותו חולי.

ומאהבת הירושלמי שלא להרחיב בקושיות ותירוצים מניח דעתו לפעמים כתירוץ דחוק הרכה. עיי' כלאים פ"ח הל' ב' (ל"א ע"ג) איסי בן עקביה אומר אסור לרכוב על גבי פרדה מקל וחומר וטה אם בכנדים שאת מותר ללבוש זה על זה את אסור בתערובתן בהמה שאת אסור להנהיג בה בזו עם זו לא כל שכן את אסור לרכוב עליה . . . והא כתיב והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי ביריה מששת ימי בראשית הייתה. — כתובות פ"א הל' ז' להמשנה היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את מסיק הירושלמי היא אומרת מוכת עץ אני כן אתנתי עמך וכו' עיי' לעיל כ"ט ע"ב. — והבבלי אינו עומד בדוחק כזה, ובכלל מצינו שהוא מעמיק הרבה מן הירושלמי ונחית חד דרגא יותר. עיי' ירושלמי סוכה פ"ד הל' ה' (ג"ד ע"ג) ואיתא ג"כ ר"ה פ"א הל' א' חגיגה פ"א הל' ד' עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו ברגל . . . התיבון והתנין ההלל והשמחה שמונה הגע עצמך שחל יום הראשון להיות בשבת לשוחטן מערב הרגל אין את יכול דאמר ר' זעורא עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו ברגל לשוחטן ברגל אין את יכול שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה את השבת אימתי אמרו ההלל והשמחה שמונה אמר ר' יוסי קיימה ר' אבדמי נחותה ככהנים ובשעיר והש"ס ר"ה פ"א הל' א' מניח זה התירוץ ליסוד לתרץ בו קו' אחרת ע"ש. ובבלי פסחים ע"א איתא אמר רבא שתי תשובות בדבר חדא דשעירי הרגלים חי נאכלין ושמהה בחי ליכא ועוד כהנים אוכלין ישראל במה שמחים. — ואשר שהבבלי יורד יותר לעומק הענין מהירושלמי עיי' עוד שבת פ"ז הל' א' (ט' ע"ב) מה בין מזיד בשבת ושוגג במלאכות מה בין שוגג בשבת ומזיד במלאכות אמר ר' יוסה ולמה מזיד בשבת ושוגג במלאכות חייב על כל אחת ואחת שאם אומר את לו מלאכה היא זו הוא פורש ממנה ועושה מלאכות אחרות ולמה שוגג בשבת ומזיד במלאכות אינו חייב אלא אחת שאם או' אתה לו שבת הוא זו מיד הוא פורש. ובבלי שם ע' ע"א מתרץ ר' ספרא כן ור' נחמן השיב לו כלום פריש משבת אלא משום מלאכות וכלום פריש ממלאכות אלא משום שבת ותירץ בע"א. — מעשרות פ"א הל' ד' (מ"ט ע"א) וסוכה פ"ג הל' ז' אתרוג הבוסר ר' עקיבה אומר אינו פרי (כלו' ואין אדם יוצא בו ידי חובת לולב) וחכמים אומרים פרי ר' אילא ר' יסא בשם ר' לעזר אתיא

דר' שמעון (דפומר שם במשנה אחרונים בקומנן מן המעשר) בשיטת ר' עקיבה רבו כמה דר' עקיבה אומר אינו פרי כן ר' שמעון אומר אינו פרי . . . מסתברא ר' שמעון יודה לר' עקיבה ר' עקיבה לא יודי לר' שמעון ר' שמעון יודה לר' עקיבה דכתיב פרי ואינו פרי ר' עקיבה לא יודה לר' שמעון הרי מנוטר הרי גדול בטפוס הרי עשוי ככדור הרי הוא פסול ללולב וחייב במעשרות. ובבלי סוכה ל"ז יורד הש"ס חד דרגא יותר ואמר דגם ר' שמעון לא יודה לר"ע והכי איתא התם אמר ליה אביי דלמא לא היא עד כאן לא אמר ר"ע הכא אלא דבעינן הדר וליכא אבל התם כרבנן סבירא ליה אי נמי עד כאן לא אמר ר"ש התם אלא דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך כדרך שבני אדם מוציאים לזריעה אבל הכא כרבנן סבירא ליה (ושם איתא וחו לא מידי). — סנהדרין פ"ט משנה רוצח שנתערב באחרים כולם פטורין ר' יהודה אומר כונסין אותן לכיפה ושם הל' ז' אמר ר' יוחנן ברוצח שנתערב בכשירין היא מתניתא. והש"ס לא הקשה דא"כ איך אמר ר' יהודה כונסין אותן לכיפה וכמו שמקשה הבבלי שם ע"ט ע"ב. — שבועות פ"ז סוף הל' א' אסי אמר המלוה להבירו בעדים לא יפרענו אלא בעדים . . . מתניתא פליגא עלוי מנה לי בידך אומר לו הין למחר אומר לו תגהו לי נתתיו לך פטור אין לך בידי חייב, והירושלמי לא מתרץ כלום ועיי' בבלי שם מ"א שהקשה ג"כ הק' קושי' ומתרץ בדרך גבון מאוד אמר לך ר' אסי אנא כי אמרי היכא דמעיקרא אחפיה בעדים דלא לדידיה הימניה הכא הא הימניה. — זכן מפרש הירושלמי לפעמים בדרך רחוק מאוד והבבלי בדרך פשוט. סנהדרין פ"ח כ"ז ע"ג רב אמר כל דייתי עלי אנא קמל ליה חוץ מהגניה בן שילא דאנא ידע דלא אתי אלא מיסב מגוסתיה מיניי, ובבלי שם ע"ב ע"ב איתא משום דקים ליה בגווייה דמרחם עלי כרחם אב על הבן. וכמה וכמה יש בזה להפירוש של בבלי על הפירוש של הירושלמי!

ולפעמים נמצא שקלא ופריא בירושלמי בהלכה והבבלי לא ירד כלל להקשות ולתרוץ. ורוב קושיות כאלה המיוחדות להירושלמי תשובתן בצדן ונראה שלא חש הבבלי להביאן לכית המהדש. שביעית פ"ה הל' ח' (ל"ז ע"א) תני המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן רב אמר מקח טעות הוא ושמואל אמר יכול הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך . . . מתלפא שיטתיה דרב מתלפא שיטתיה דשמואל דאיתפלגון מכרה לו ביובל עצמו רב אמר קנה ויוצא מידו ביובל שמואל אמר לא קנה מתלפא שיטתיה דרב תמן הוא אומר זכה זכא הוא אומר לא קנה תמן יובל מפורסם הוא ברם הכא מקח טעות הוא מתלפא שיטתיה דשמואל תמן הוא אומר לא קנה זכא אמר קנה לאיזה דבר מכרה לו לא לזריעה ברם הכא יכול הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך. ובבלי ב"ב ריש פ"ז ובערכין כ"ט הובאו הנך פלוגתות דרב ושמואל והש"ס לא מקשי דברי רב ושמואל אהרדי כי באמת התירין פשוט מאוד. — שם פ"י הל' ו' (ל"ט ע"ד) ר' בא בשם רב מי שאין לו אלא קלח אחד בתוך שדהו כותבין לו פרוזבל והתני השותפין והאריסין והאפיטרופון אין להן פרוזבל אמרין תמן כל קלח וקלח של שותפות הוא ברם הכא הוא שלו. ובבלי גיטין ל"ז ע"א איתא ג"כ

לד

הך מאמר ע"ש והש"ס לא מקשי משותפין וכו' כי התירוץ גלוי מאליו. —
 וכן חדין ברוב המקומות אישר נמצא קו' בירושלמי והבבלי לא מקשה כלום.
 אך מצינו שהירושלמי נתקשה בקושיא עצומה יבמות פ"ד הל' ב' (ה' ע"ג) והבבלי
 השמיטה. וז"ל הירושלמי רב אמר כל שאפשר לו (צ"ל שאי אפשר) לעמוד
 על ורדיו אין חייבין על ספיקו אישם תלוי . . . מתניתא פליגא על רב
 חתיכה של חולין וחתיכה של קודש אכל את אחת מהן ואין ידוע את אי זה
 מהן אכל מביא אישם תלוי אכל את השנייה מביא אישם וודאי אכל את
 הראשונה ובא אחר ואכל את השנייה זה מביא אישם תלוי זה מביא אישם
 תלוי נימא ראשון מביא אישם תלוי שני למה אמר ר' יוסי תיפתר שהיתה
 חתיכה גדולה ואכל חצייה והניח חצייה ע"כ, וזה המאמר של רב איתא בריתות
 י"ז ע"ב בשם ר' זירא והוא מפרש דברי רב דאמר חתיכה אחת משתי חתיכות
 וז"ל הש"ס שם אמר ר' זירא מ"ט דרב קסבר שתי חתיכות אפשר לברר איסורו
 חתיכה אחת אי אפשר לברר איסורו ע"כ, והש"ס לא מקשה מהך מתני' חתיכה
 של קודש וחתיכה של חולין וכו' (ועיי' בת"ט שם פ"ד מ"א וכברכת הובח
 שם י"ז ובלחם משנה ה' שגנות פ"ח הל' ד' שנתעצמו הרבה בקו' זו ולא
 הזכירו שכבר הקשה אותה הירושלמי). והתירוץ של הירושלמי נראה דחוק
 קצת ובקושי יש לומר שהבבלי לא הביא הך קושיא משום שהתירוץ היה
 נראה לו פשוט.

גם זאת להירושלמי שאף שהוא אוהב בהרבה מקומות לדמות מלתא
 למלתא לא יגביה עוף לדמות ע"י הקשים עמוקים ובפרט אם הוא בענין רחוק
 קצת. עיי' ברכות ריש פ"ז ר' חונא אמר שלשה שאכלו זה בפני עצמו זה
 בפני עצמו זה בפני עצמו ונתערבו מומנין ר' הסדא אמר והן שבאו משלש
 חבורות על דעתיה דר' זירא וחבורתיה והן שאכלו שלשה כאחת ר' יונה על הרא
 דר' חונא הטביל שלשה איזוכות זה בפני עצמו זה בפני עצמו זה בפני עצמו
 ונתערבו מזה כהן ר' הסדא אמר והן שבאו משלש חבילות על דעתיה דר'
 זעירא וחבורתה והוא שהטביל ילשתן כאחת אין תימור אין למדין אוב
 מברכה ואנן הזינן רבנן קיימין בסוכה וילפין טטיט הנרוק כ"י דתנינן תמן הרחיק את
 הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה הא פחות טיבן כישירה מהו לישן תחתיו
 התיב ר' יצחק בן אלישיב הרי טיט הנרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו
 אף הכא משלים בסוכה ואין ישינן תחתיו ע"כ, הרי משום שרוצה להקיש
 בדרך הקיש דק מברכה על אוב כלו' על דיני טומאה וטהרה הוצרך להביא
 ראיה שמקיישין באופן זה. ואל תטעה לומר משום שלא היו מתעסקין הרבה
 בא"י בדיני טומאות וטהרות הלא מצינו בהרבה מקומות גודל בקיאתן בס'
 טהרות. עיי' דסאי פ"ה הל' ה' (כ"ד ע"ד) ר' יונה בעי וכו' מאיר מעישר
 מכל קלה וקלה דתנין תמן (מכשירין פ"ו מ"ב) אמר ר' מאיר וכו' מפני מה
 טימו אלא מפני משקה הפה כמה דתימר תמן דרך אגודה ליתור והוא קישורה
 (צ"ל קישורה) בפיו ברם הכא דרך אגודה ליתור והוא גותן מה שבפנים בתוך
 ומה שבתוך בפנים. — ועיי' כלאים פ"ו הל' ד' (ל' ע"ג) וכמ"א שהובאו
 משניות דס' טהרות לביאור המשנה. וביטבת פ"ו הל' ב' (ט' ריש ע"ג) איתא

אמר ר' סידור יהודה בר' עבדין הווי במכשירין שיחא ירחין בסופא אתא חד תלמיד מן דר' סימאי ושאל ליה ולא אגיביה אמר ניכר הוא זה שלא עבר על פיתחה של חורה. — ומצינו להפך שהירושלמי יערוב לבו לדמות מלתא למלתא והדמיון הוא חלש וקלוש מאוד. עיי' גדרים פ"ה הל' ד' (ל"ט ע"ב) המודר הנייה מחבירו בפניו לא ישאל לו אלא בפניו שלא בפניו נשאלין לו בין בפניו בין שלא בפניו ר' יוחנן אמר מפני הבושה ר' יהושע בן לוי אמר מפני החשד ואתיין אילין פלוגותא כאילין פלוגותא דתני יום הכפורים צריך לפרוט את מעשיו דברי ר' יודה בן בתירה ר' עקיבה אמר אינו צריך לפרוט את החטא (ועיי' תו' גיטין ל"ה ע"ב ד"ה ליחוש). ולבבלי יש דרך אחר ככל אלה אם מדמה מלתא למלתא הדמיון הוא חזק ע"פ דרכי ההגיון, גם נמצא בו דין אחד להקישים מענינים קרובים ולהקישים מענינים רחוקים מקדשים וטהרות לברכות ומועדות וכו'.

והנה כבר הערנו לעיל שהירושלמי מקשה לבעיביה על המשנה וגם על הברייתא ומניח הקושיא בלי תירוץ. וזה הדרך נמצא ג"כ במקום שמקשה ממשנה או מברייתא על איזה אמורא, ואף שהקושיא עצומה עד שנראין דברי האומר נפרכין אינו מתאמץ הרבה לישוב הקושיא. עיי' ברכות פ"ו י" ע"ב רב אבא בר יעקב בשם ר' יצחק רובה ר' כשהיה אוכל בשר או ביצה היה או' אשר ברא נפשות רבות וכו' עד כדון בסוף בתחילה אמר ר' חגי בורא מיני נפשות התיב ר' יוסי והא מתניתא פליגא על החומץ ועל הגוכיי ועל הנוכלות הוא או' שהכל נהיה בדברו והדין גוכיי לא מן נפש הוא. — ר"ה פ"א הל' ז' (נ"ו סוף ע"ד) לויבילות מניין . . . ר' יונה זר' יוסה תריהון בשם ר' שמואל בר רב יצחק כדי שיהו כל חדשי השנה שוין לא יהא חדש אחד נחלק לשתי שנים התיבון והתנינן באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית הלל אומרים בחמשה עשר בו הרי אין כל חדשי השנה שוין וחודש אחד נחלק לשתי שנים. — כתובות פ"י הל' ד' (ל"ג ע"ד) מי שהיה נשוי שלש נשים כו שמואל אמר שוחדא דדיינא לשני שמרות שיצאו על שדה אחת אי זה מהן שירצו בית דין להחליט מחליטין מתניתא פליגא על שמואל אין שם אלא מנה חולקות בשוה לא שוחדא דדייני את אמרת, ועיי' ברי"ף כתובות פ"ט וברא"ש שם ס"י י"א שהוא תיובתא דשמואל (ולר"ן דרך אחר בזה ע"ש). וידוע כי הבבלי מחזיר הרבה למצוא תירוץ בקושיות כאלה, והירושלמי מניח הקושיא במקומות אשר זכרנו ובמ"א על תוקפה ואינו מתרץ כלום. ודע דגיטין פ"ו הל' א' איתא ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגין ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר עודיהו קורדייקוס עליו כותבין גט ונותנן לאשתו ריש לקיש אמר לכשישתפה . . . אמר ר' זעירא מתניתא פליגא על ריש לקיש ולית ליה קיום הרי שהיה צלוב או מגוייד ורמו ואמר כתבו גט לאשתו וכותבין בחזקת שהגשמה תלוייה בו ואיפשר שלא גטרפה דעתו שעה אחת הוא פליגא על ריש לקיש ולית ליה קיום (ועיי' בבלי גיטין ע' ע"ב ושם גשנית הך פלוגתא בחילוף שמות האומרים והש"ס מקשה ג"כ הך קושיא מהברייתא דראוהו צלוב או מגוייד וגם פה מעטיק הבבלי חד דרגא מהירושלמי ומיישב הקושיא).

לה

והנה ממה שאמר כאן „ולית ליה קיום“ נראה קצת שהקושיות בסוגיות אחרות לא היו כ”כ חזקות בעיני הירושלמי ודימה שאפשר יש למצוא להן תירוץ אף שהמקשה לא מצא תירוץ, וכדרך הבבלי שמקשה ואמר קשיא ופי’ רבינו חננאל דהיכא דעלתה בקושיא אמרינן לא הוה ברירה להן דכמלה שמועה זו לגמרי אלא לא אשתכח פירוקא בהווא שעתא דתלי וקיימ’ עיי’ רשב”ם כ”ב נ”ב ע”כ ד”ה קשיא. (ויותר מזה מצינו לפעמים תיובתא ובכל זאת מקיים הבבלי המאמר עיי’ כתובות ס”א ע”ב תיובתא והילכתא אין וכו’ וכן מצינו במ”א). ובזה תנוח ג”כ דעת המעיין במה שמניח לפעמים הירושלמי הקו’ על משנה וברייתא בלי תירוץ וכמו שזכרנו לעיל, הלוא על הקו’ על המשנה והברייתא אף שנראית חזקה עד מאוד (וכאזנה קושיות שהבאנו לעיל) לא אמר הירושלמי ולית לה קיום כי אי אפשר להרים יד במשנה וברייתא ולדחות אותן מפני קושיא, אלא שהמקשה בא לבד להעיר שיש כאן מקום קושיא ואפשר שיעמוד מי שיחכם יותר וימצא תירוץ. וזה נראה נכון יותר ממה שפירש הר”ש ביכורים פ”א שלא חש להשיב כמו שהבאנו לעיל.

עוד יש להעיר: בירושלמי לא נמצא „ליטא מסייע ליה“ בדרך קושיא וכדרך הבבלי, והירושלמי אומר תמיד בניחותא „וחני כן“ עיי’ לעיל ס”ב, וגם בבבלי הוא לבד דרך חידוד וחקירה אם באמת הך ברייתא מסייע לאמורא פלוני או אם יש למצוא חילוק בין דברי הברייתא לדברי האומר. ובמקומות אין מספר אמר הבבלי תניא נמי הכי, והוא במקום אשר ראה הש”ס במחלט שהברייתא היא ראיה גמורה.

עוד מצינו בבבלי שמקשה אמורא לחבירו על דבריו ממשנה וברייתא והוא מתרץ וחוזר להקשות מברייתא אחרת והוא מתרץ ועוד מרבה להקשות והוא מתרץ, ולא כן דרך הירושלמי להרבות בקושיות וכמו שכתבנו לעיל. ולפעמים הקושיות והתירוצים אשר הושמו בבבלי בפי אמוראים לא יצאו כלל מפיהם, והם דברי חברייה אחרונים, והעמידו הדברים כאילו הקשו ותירצו האמוראים החולקים בזה, והכונה שכן היה להם להקשות ולתרץ. עיי’ בכורות ד’ איתמר ר’ יוחנן אמר קדשו בכורות במדבר ריש לקיש אמר לא קדשו בכורות במדבר וטרבים שם ר’ יוחנן ור”ל להקשות זה לזה ולתרץ ולבסוף מסיק הש”ס אלא אי איתמר הכא איתמר ר’ יוחנן אמר קדשו ולא פסקו ור”ל אמר קדשו ופסקו ע”כ. והיאך הקשה לעיל ר’ יוחנן לר”ל והוכיח שקדשו והא גם ר”ל אמר לפי המסקנא שקדשו? אין זאת כ”א שר’ יוחנן לא הקשה מעולם הקושיות אלה לר”ל והש”ס דאמר איתביה ר’ יוחנן לר”ל כונתו בזה כן היה מקום לר’ יוחנן להקשות לר”ל (לפי מה דאמרינן מעיקרא דר”ל אמר לא קדשו בכורות). וכבר הביאו שם תו’ ד”ה אלא הרבה סוגיות כזאת דבכורות. ובמס’ יבמות ל”ה כתבו התו’ ד”ה כולי עלמא הא דקאמר לעיל איתביה וכו’ לא היו דברים מעולם ע”כ וזה נראה דחוק ואפשר שכווננו למה שכתבנו. — ועיי’ פסחים ס”א ע”ב שחטו למולין ע”ס שיתכפרו בו ערלים בזריקה ר’ חסדא אמר פסול רבה אמר כשר . . . אמר רבה מנא אמינא לה דתניא יכול יפסול וכו’ ולבסוף מסיק הש”ס אלא אמר רב אשי רב חסדא

ורבה כהאי קא קמיפלני וכו' ולהך מסקנא דרב אשי אין מקום כלל להא דאמר רבה מעיקרא מנא אמינא לה! אלא הכונה כמו שאמרנו, החבדייא אשר שמעו הפלוגתא כאשר נשנית בתהילה שחזו לסולין ע"מ שיתכפרו בו ערלים וכו' שמו כפי רבה מנא אמינא לה, והכונה דיכול רבה לומר כן. זה הוא כלל גדול בבבלי ונאריך בעה"י במ"א בזה. והירושלמי לא דרך כלל במשא ומתן בהלכה כזה.

ועוד יבורר להמעין כמה יש בין הירושלמי והבבלי בדרך הלימוד, וסוף דבר הכל נשמע שהבבלי מעמיק יותר מהירושלמי, אך גם בזה לא תנוח עוד הדעת ונשאר עוד מקום לחקור איך נפרדו שני התלמודים זה מזה, הלוא הבבלי מלא על כל נדויותיו מטאמרי האמוראים דירושלמי, והרבה חכמי ככל עלו לא"י והרבה חכמי א"י ירדו לבבל, ואיך עמד הבבלי בדרך לעצמו והירושלמי בדרך לעצמו. ונחזור על מה שזכרנו וגם נשאל לקורות הימים ההם ובזה יגה לנו אור.

כבר כתבנו שתוכן התלמוד בבלי הוא או לפרש המשנה והבדייתא או לברר הלכה שנתחדשה מפי אמורא, והחקירה בהלכה היתה או שהעטיקו בה בקושיות ותירוצים בני דור האומר או בני דור הבאים אחריו. והנה ברבות הדורות רבו ההקירות ורבה המשא והמתן של תורה כי הדור היותר אחרון מצא לו מקום להעמיק ולחדור בחדרי השכל יותר מן הדור הקודם לו, והמים אשר היו בדורות הראשונים מי אפסים גדלו במשך הדורות והיו לנחל שוטף. וזה הוא מה שנמצא מימות אב"י ורבא הפלפול יותר רחב ועמוק מבימי הדורות הראשונים, לפי שהם מצאו כבר ארץ רחבת ידים מלאה מטאמרי החכמים הקודמים להם ומהלכותיהם והם הביאו אותם על כור הבחינה ועלו מהיקש להיקש, ולפעמים עברו בזה החוק, והדרך בזה ידוע בשם היות דאב"י ורבא. — ובה הדרך הלכו ג"כ בפירוש המשנה והקרו על כל קוץ וקוץ ולא הניחו דבר גדול או דבר קטן אשר לא הביאו בכור הבחינה וחקרו להעמיד הכל על מכונן והלכו גם בזה בדרך המשא ומתן הרחב והעמוק אשר בחרו להם. וכבר זכרנו שלא נמצא להאמוראים הראשונים פירוש המשנה כעין אשר נמצא להאחרונים מימות אב"י ורבא ואילך. וגם דרך הפלפול של האמוראים הראשונים אינו כדרך האמוראים האחרונים, והמעמיק לחקור ברכם של האמוראים הראשונים בשקלא וטריא ובדרך הירושלמי ימצא שהם קרובים זה לזה.

והנה בימי ר' יונה בן דורו של רבא נתמעטו הישיבות בא"י והלימוד לא עמד בתקפו הראשון אף שנמצאו גם בזמן הזה חכמים גדולים חקרי לב וכמו שרמזנו בפרק ראשון ויבוא עוד לנו בפרק רביעי. ולא היתה דעתם צלולה כ"כ לחקור במדה מרובה בהלכות של הקודמים והקודמים קודמים ולהקשות ולפיק. ואפשר שלא חפצו ג"כ לבוא בדרך היות החוקות ואף כי הן עמוקות לפי שידעו שיש בדרך זה מהמרות נכונות למי שאין יודע לשים קץ לתהלוכות אלה וידאו פן יכשלו בהם התלמידים ויניחו דרך האמת ויבנו להם כמות זמנדלים על יסודי קורי עכביש. ומה ג"כ שלא ירדו כ"כ לדייק במשנה

ל

וברייתא וגם לא לתרץ הקושיות ורי להם להעיר לכד על הקושיא ויבוא אחר ויתרץ וכמו שכתבנו. וכזה יבואר מה שהירושלמי הולך בדרך פשוט והבבלי בדרך עמוק עמוק מאוד מי ימצאנו. וגם יש לדון בכלל שכונת הירושלמי יותר להורות להלכה מלהרחיב בקושיות והויית. ונעיר עוד על איזה פרטיים בדרך הירושלמי.

(א) הירושלמי מדבר לרוב בקיצור נמרץ, והרבה פעמים מרמו לכד על איזה משנה ולא הביא המשנה כלל, וכן אמר דאמריא כתנא פלוני ולא מזכיר כלל המאמר של אותו תנא. פאה פ"ד הל' ה' (י"ח ע"ב) להמשנה כיוצא בו המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין משבאו לעונת המעשרות ופדאן פטורין וכו' ולמה תניתה תרין זמנין, והש"ס לא הקדים כלל להביא המקום אשר שם נשנית עוד המשנה דפאה והכונה על חלה פ"ג מ"ד ע"ש. — דמאי פ"א הל' ב' (כ"א ע"ד) מהו כדון תמן ר"מ כרם הבא רבנין. ולא נתפרש כלל הפלוגתא דר"מ ורבנן ועיי' בבבלי ב"מ נ"ה ע"ב. — שם כ"ב ע"א מה נן קיימין אין טרבי אפילו בדמאי יהו חייבין אי כר' אלעזר בי ר' שמעון אפילו בודאי יהו פטורין וכו' ולא נזכרה המחלוקת דרבני ור' אלעזר בי ר' שמעון והכונה על המחלוקת השנויה תוספתא תרומות פ"ט. — שם פ"ג הל' ה' (כ"ג ריש ע"ד) להמשנה אמר ר' יוסי אין אנו אחראין לרמאין, ר' יוסי ור' שמעון בן גמליאל שניהן אמרו דבר אחד כמה דר' יוסי אמר אין אנו אחראין לרמאין כן רשב"ג אמר אין אנו אחראין לרמאין. והש"ס לא מפרש באיזה מקום אמר רשב"ג אין אנו אחראין לרמאין והכונה על מ"ש פ"ה מ"א (וגם שם לא אמר רשב"ג בפירוש אין אנו אחראין ע"ש). — יומא פ"ב הל' א' (ל"ט סוף ע"ב) אתי כמאן דאמר אחרים פחותים מהן כרם כמאן דאמר אחרים לרבות בעלי מומין היא זר היא בעל מום. ועיי' בבבלי יומא כ"ג ע"ב ושם מפורש שהוא מחלוקת דת"ק ור' אליעזר. — סוכה פ"ד הל' ח' (נ"ד ע"ד) אית דבעי מיטר. היא דפרה היא דסוכה היא דכיפורים.

וכן כשמקשה ממשנה מקצר לפעמים מאוד ואינו אלא כמרמו. דמאי פ"א הל' ד' (כ"ב ע"ב) מבין השמשות (קאי אמתני' דתני דמפרישין דמאי בין השמשות) הדא דתנינן ספק חשיכה ספק לא חשיכה. ומרמו אמתני' דסוף פ"ב דשבת ספק חשיכה ספק אין חשיכה וכו' מעשרין את הדמאי. — בלאים פ"ח הל' א' א"ר יוחנן בשם ר' ינאי המחפה בכלאים לוקה א"ל ר' יוחנן ולא מתניתא היא כלאים בכרם איך אפשר כלאים על ידי הדישה לא במחפה, והכונה אמתני' דמכות פ"ג יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין החורש בשור וחמור והם מוקדשים וכלאים בכרם. ולפעמים מביא לכד הרישא וכונתו להקשות מן הסיפא פ"ג הל' ח' (י"ז ע"ד) קידושין פ"א הל' ה' תמן תנינן ר' עקיבה אומר קרקע כל שהוא חייב בפאה ובבכורים קרקע כל שהוא מהו טב, והקו' תמן תנינן קאי אסוף דבריו של ר"ע במשנה פאה וז"ל המשנה ר"ע אומר קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובבכורים ולכתוב עליה פרוחבל ולקנות עמה נכסים שאין להן אתריות בכסף ובשיטר ובחזקה, וע"ז שאמר ר"ע

דקונן עם קרקע כל שהוא נכסים שאין להן אחריות מקשה השי"ם קרקע כל שהוא מהו טב (דהירושלמי סוגר דצריך להיות צבורין עיי' בבלי קידושין כ"ו), ועיקר מקום הקושיא חסר מן הספר. — תרומה פ"א משנה אין תורמין זיתים על השמן ולא ענבים על היין ואם תרמו בית שמאי אומרים תרומות עצמן בהן ובית הלל אומרי' אין תרומתן תרומה. ובגמ' שם מ' ריש ע"ד תמן (במשנה סוף הפרק) תנינן אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו וכא את אמר הכין, והקו' ממה דאיתא בסיפא דהך מתני' ואם תרמו תרומתן תרומה. — והיותר זר הוא שמביא לפעמים הסיפא והקו' קאי מהרישא. ערלה פ"ג ס"ג סוף ע"א ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש חד אמר דברי ר' מאיר עשרה דברים מקדשין וחרנה אמר דברי ר' מאיר כל הדברים מקדשין ר' יעקב בר אחא אמר שמועתא מתני' פליגא על מאן דאמר דברי ר' מאיר עשרה דברים מקדשין דתנינן תמן (כלים פ"ז מ"ה) אמר ר' יודה לא הזכרו רימוני בדין וחריצין (במשנה הני' וחרצין) גבע אלא שיהו מתעשרין ודאי בכל מקום ע"כ, והקו' היא מן הרישא דהך מתני' הכלים הרמון שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני ולמה הזכרו רמוני בדאן אלא שיהו מקדשין בכל שהן דברי ר' מאיר. — וכן מצינו ג"כ שמביא הירושלמי ראייה מן הכתוב ועיקר הראייה חסר מן הספר. עיי' דוגמתו מגילה פ"א ע"כ ע"ב התיב ר' לעזר לר' יוסי בן הנינה והא כתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' (וכבר הבאנו כל המאמר לעיל ל"א ע"ב), ועיקר הראייה ממה דכתיב בתורה ויזבתו שלמים. ואפשר שקיצרו הסופרים במאמרים אלה והדוסי' להם (אבל המאמר דערלה מוכיח שאין לתלות הקיצור בסופרים ולא בטעותם וצ"ע).

גם במאמרי האמוראים ובקושיות ותירושים מצינו קיצור גדול בירושלמי עד שלפעמים הסוגי' היא כדברי הספר החתום. עיי' יומא פ"א הל' ב' (ל"ח סוף ע"ד) ואינו טמא משום הזייתו אמר ר' יוסה בי ר' בון משהיה מקריב קרבנותיו היו מוין עליו. ובבלי יומא י"ד איתא מאן תנא אמר ר' חסדא דלא בר"ע דאי בר"ע הא אמר טהור שנפלה עליו הזאה טמאתו היכא עכיד עבודה דתניא וכו' אביי אמר אפי' תימא ר"ע דעכיד עבודה כוליה יומא ולפניא מדו עליה וטביל ועבד הערב השמש ע"כ. — שבועות פ"ג הל' ד' (ל"ד ע"ג) ר' בא בר ממל בעי על דעת ר' יוחנן דאמר בכלל שבועות חלות על האיסודין ניתני שבועה שלא אוכל ואכל. ואין למצוא הבנה לקו' זאת, ועיי' בבלי שם כ"ד ע"ב מתיב רבא בריה דרבה יש אוכל אכילה אחת וחייב ארבעה חטאות וכו' ואם איתא ליתני חמש כגון שבועה שלא אוכל תטרים וחלב. ועל זה כיון הירושלמי שזכרנו, ומי כהחכם למצוא פשר בדבריו הקצרים עד מאוד. — סוכה פ"ב הל' ח' (ג"ג ע"א) לא סוף דבר שולחנו אלא אפילו כדי שולחנו, ובא לתרין לי' פוסלין עיי' בבלי שם ג' ע"א שמאריך הרבה בזה. — ונציג פה מאמר הבא בירושלמי ובבבלי זה לעומת זה וממנו נשפוט על קיצור הירושלמי והרחבת הבבלי בכלל. ירושלמי סוכה פ"ה הל' ה' (ג"ה ע"ג) ר' ירמיה בעי עשירית מלמעלן עשירית מלמטן. ובבלי שם ג"ג ע"ב בעי ר' ירמיה למעלה עשירית דנחית חמשה וקאי אעשרה או דילמא דנחית עשרה וקאי אחמישית.

ל

ומצינו להפך שהירושלמי מפרש ודברי הבבלי הם סתומים. חולין ק"ו עד כאן לחולין עד כאן לתרומה (עיי' לקמן מאמר ד'), ובירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"א ר' יוסה בשם ר' חייא בר אשי זר' יונה זר' חייא בר אשי בשם רב נטילת ידים לתרומה עד הפרק ולחולין עד קישרי אצבעותיו. — גם מצינו לפעמים בירושלמי שמת יתר ואריכות דברים ללא צורך. ברכות פ"א ג' ע"א כל הנאכלין ליום אחד מצותן עד עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה וכו' אם את הוא אומר עד שיעלה עמוד השחר הוא סבור שלא עלה עמוד השחר נמצא אוכל ומתחייב מתוך שאת אומר לו עד חצות אפי' הוא אוכל אחר חצות אינו מתחייב. — שביעית פ"ב הל' א' באיסור שני פרקים מהו שיהא מותר לעשות כסדר הזה נישמענייה מן הדא מוכרין ומוציאין זבלים עם העושין שביעית עד ראש השנה עם הגוי ועם הכותי אפי' בשביעית ובלבד שלא יפרוק את המשפלות לא אמר אלא ובלבד שלא יפרוק את המשפלות הא לצאת מוציא הדא אמרה שהוא מותר ואין חימר שהוא אסור יהא אסור מלהוציא. וכן מפרש לפעמים במקום שאין צורך לפירוש. עיי' ריש פ"ב דכתובות נחא שנתגרשה נתארמלה מי עורר היוורשים.

ב) הירושלמי מהדר למצוא שתנאי פלוני ופלוני אמרו דבר אחד. פאה ריש פ"ג אתיא דבית שמאי כר' יוסי. דמאי פ"ג כ"ג ע"ד ר' יוסי ורשב"ג אמרו דבר אחד (והבאנו לעיל). כלאים פ"ו הל' א' אמר ר' יוחנן ר' יוסי זר' ישמעאל זר' יוחנן בן נורי שלשתן אמרו דבר אחד. תרומות פ"ח מ"ו ע"ב אמר ר' יוחנן ר' יהושע זר' שמעון שניהן אמרו דבר אחד. שבת פ"א ב' ע"ד אמר ר' אבון רבי וכן עוזאי זר' עקיבה שלשתן אמרו דבר אחד. יבמות ריש פ"א אמר ר' לעזר סומכוס (כצ"ל) זר' יוחנן בן נורי שניהן אמרו דבר אחד, וכן בהרבה מקומות (ולפעמים לבד ברמיזה. וכמו שכתבנו אות א). וגם בבבלי מצינו לפעמים פלוני ופלוני אמרו דבר אחד וכבר אמרו הראשונים שכא להורות שיש כאן שיטה ואין הלכה כאחד מהם (עיי' מבוא התלמוד לר"ש הנגיד ורי"ף פ' לא יחפור ד' ק"ע ע"א זר' קידושין פ"ג ד' ר"ג ע"ב). אבל השנות הדבר הזה בירושלמי לאין מספר נראה שמורה שהוא כעין סימן להקל על הזכרון, ואפשר שלזה נתכוונו מה שאמרו בבבלי עירובין נ"ג ע"א בני יהודה דייקי בלישנא ומתנחי להו סימנא נתקיימא תורתן בידם (אף שאמרו שם בני גליל לא מתנחי סימנא וכו' נראה שלא נתכוונו בזה על הישיבות טבריה וציפורי וכו' בזמן ר' יוחנן זר' אלעזר זר' אבהו וכו' כ"א על איזה ישיבות קודם זמן זה).

ומצינו סימנים בירושלמי כמו שמצינו בבבלי בסנהדרין וישב שמעתתא והם מיד מאוחר. ואלה הם הסימנים: יומא פ"ג הל' ח' (מ"א ריש ע"א) גר"ש בהילכתא עיליתא ע"ד מקירו של מזבח הצפוני ועד כותל העזרה. — שם פ"ח הל' ג' (מ"ד ע"א) גר"ש בה"ל קדמיית"א. — כתובות פ"ד הל' ח' (כ"ח ע"ד) גר"ש בהילכתא קדמייתא דפיאה. — נזיר פ"א הל' א' גר"ש ראש"ה דנדר"י קמיית"א ע"ד דמט"י. שם פ"ב הל' ב' (נ"א ע"ד) דל"ה טל"ח קבר"ת כר"ה. — מכות פ"ב הל' ו' (ל"א סוף ע"ד) והכתיב וידבר אלהים כו' גר"ש"ה (ואפשר שנמצאו עוד אחרים). והפירוש הקצר

כתב יומא פ"ג הל' ח' ד"ה גר"ש נראה שזהו הג"ה גרסת רבינו שמשון ע"כ, ולא אמר כלום. ויותר נכון פי' בעל קרבן עדה שם וז"ל גרש שם וכו' וכונתו על הא דלעיל והמעתיקים הם שקצרו הכרייתא עכ"ל, וכן הוא באמת, עיי' פ"ה טאמר כתבו יד של הירושלמי.

ומצינו בבבלי בהרבה מקומות שהמקשה סומך בסוגי זו על מה שהעלו ואסיקו בסוגי אחרת, וזה בא בל', והוינן בה" או,, וקיימא לן". ובירושלמי נשמט לפעמים עיקר הדבר ולא באה רמיה כלל כבבלי שנשאו ונתנו כבר בדבר, אע"פ שאי אפשר למצוא במקומו ביאור המאמר, וסמך המסדר על מה שנאמר במקום אחר. עיי' שבת פ"א הל' ג' (י"ג ע"א) ר' חגי בעא קומי ר' יוסה לית הדא אמרה שיפוע מדריגה כלמטן ע"כ, ואין למצוא פתרונו כ"א ע"פ מה דאיתא כלאים פ"ז ל' ע"ג ע"ש. וכן בא לפעמים לכד ברמיה במקום אחד ומרחיב במקום אחר. דמאי פ"ה הל' א' לא כן אמר ר' יוסי בי ר' חנינא דר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא היא, ולא הובאו דברי ר"א איש ברתותא. ובמס' חלה פ"ב הל' ג' (ג"ח ע"ג) הובא באורך ר' יוסי בי ר' חנינא אמר דר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא היא דתנינן תמן ר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא משם ר' יהושע פסל את כולה. וכן מצינו בהרבה מקומות שהירושלמי קיצר במס' אחת הקושיא או התירוגן ובמס' אחרת מרחיב בזה. — גם מצינו שבמקום שהמשנה מדברת בל' כבוד ומסתרת הגנות הירושלמי מביא במס' אחת המשנה בצורתה ובמס' אחרת בל' גנות המסותרת. מנחות פ"א ט"ז איתא שעיר של יה"כ נאכל לערב הבבליים אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה. ובירושלמי עירובין פ"ג הל' א' הובאה המשנה בצורתה, אבל במס' פאה פ"ח כ"א ריש ע"א איתא בזה"ל בשר חי דתנינן הבבליים אוכלים אותו כשהוא חי מפני שדעתן מקולקלת.

בבבלי מצינו סוגיות הפוכות פי' שבמסכתא אחת הובא מחלוקת אמוראים פלוני אפר ופלוני מתיר ובמס' אחרת איתא הפלוגתא בהפך, והפלוגי האוסר שם הוא המתיר במס' זאת והמתיר שם הוא פה האוסר. וכבר הכיאו התר מנחות ג"ח ד"ה ואיכא דאמרי הסוגיות ההפוכות בבבלי ע"ש. ובירושלמי נמצאו אך לפעמים סוגיות הפוכות. שביעית פ"ח הל' א' (ל"ז סוף ע"ד) אלא כי נן קיימין בשנתן לו מעות ואחר כך משך תפלוגתא דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש על דעתיה דר' יוחנן דו אמר אין המעות קונין דבר תורה דמי אוכלין נתן לו על דעתיה דר' שמעון בן לקיש המעות קונין דבר תורה דמי עצים נתן לו. ובמס' ב"מ פ"ד הל' ב' (ב"ז ע"ד) איתא ר' יוחנן יהיב דינרין לקריבוי על משח יקר משח אתא שאל לר' ינאי אמר ליה מדבר תורה מעות קונין ולמה אמרו אין קונין שלא יאמר לו נשרפו חיטך בעלייה ע"כ, ומשמעות הסוגי דר' יוחנן קיבל דברי ר' ינאי, ובבבלי מוסכם בכל מקום דר' יוחנן סובר דבר תורה מעות קונות ור"ל סובר דבר תורה משיכה קונה. ואפשר שיש מ"ס בירושלמי שביעית וצ"ל על דעתיה דר' יוחנן דו אמר המעות קונות דמי עצים נתן לו. וטעות בזה נמצא ג"כ במ"א בירושלמי עיי' לקמן פ"ה. — שבועות פ"ג הל'

לח

ח' (ל"ד ע"ד) שבועה שאוכל כבר זה היום ועבר היום ואכלה (צ"ל ולא אכלה) ר' יוחנן וריש לקיש תריהון אמרי פטור לא מעמו דאהן (מעמא דאהן) מעמא דר' יוחנן משום שאינו ראוי לקבל התראה מעמא דריש לקיש משום שהוא בלא תעשה שאין בו מעשה. ובמס' פסחים פ"ה הל' ד' ובסוף פ"א דיבמות איתא דאיתפלגין בשני ימים טובים של גלויות ר' יוחנן אמר מקבלין התרייה על הספק ר' שמעון בן לקיש אין מקבלין התרייה על הספק. ובבבלי איתא בכל מקום בהירושלמי רפסחים ויבמות דר' יוחנן אית ליה התראת ספק שמה התראה וכו' (ועיי' בפני משה שבועות שם) — ומצינו בבבלי חילוף במסכתות שונות בשם האומרים, ומה שנאמר במס' זו בשם חכם פלוני נאמר במס' אחרת בשם חכם אחר, והירושלמי דרך אחד לו בזה עם הבבלי.

ולפעמים נמצאו בירושלמי הוספות כאוחרות (וכאשר הוא ג"כ בבבלי) שבועות פ"ג הל' ב' שתייה בכלל אכילה... ר' יונה שמע כולהון מיכא על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכס לא תאכל דם מה נן קיימין אם בדם שקרש התני דם שקרש אינו לא אוכל ולא משקה אלא כן נן קיימין כל שהוא כל שהוא אכילה פתר לה ברבי עקיבה דרבי עקיבה אמר כל שהוא אכילה ע"כ. ומן "כל שהוא אכילה עד כל שהוא אכילה" הוא הוספה מאיזה קורא מבוהל שהטעתו הגי' המשובשת אלא כן נן קיימין כל שהוא במ' כמות שהוא, והוסיף טעות על טעות וכתב כל שהוא אכילה פתר וכו'. ובמס' מ"ש פ"ב הל' א' יומא פ"ח הל' ג' איתא "כמות שהוא" וליתא שם כלל ההוספה המוטעת כל שהוא אכילה וכו'. — ועיי' פאה פ"ד הל' א' תעזוב הנח לפניכם תבואה בקשה תלתן בעמיד תמרים במכבדות ע"כ ומן תבואה בקשה עד במכבדות הוא הוספה אחרונה (עיי' בפירושונו שם). וכבר כתבו החו' חולין פ"ד ע"כ ד"ה גיעולי ביצים על הק' דירושלמי סוף פ"י דתרומות שורו עבר ולא יגעיל, ודומה שאינו מסוגית הירושלמי ושום תלמוד טועה הניהו.

ג) הירושלמי נקט אם אמר אמורא דבר בשם אמורא אחר שסבר בזה כמותו (וגם בבבלי נראה כן). דמאי פ"ד הל' ב' (כ"ד ריש ע"א) ר' יונה בשם ר' זעירא תיפתר בפירות שנמסכה דעתו עליהן מערב שבת אבל בפירות שלא נמסכה דעתו עליהן מערב שבת לא כדא אמר ר' מנא מיליהון דרבנן מסייעין לה' יונה אבא וכו'. והרי ר' יונה לא אמר בשם עצמו כ"א בשם ר' זעירא. — כלאים פ"ב הל' י' (כ"ח ע"ב) ר' יודן אמר איתפלגון ר' חייא בר בא ור' שמואל בר רב יצחק חד אמר אפילו שלשה לתוך ששה וחרנה אמר אפילו אחד מיכן ואחד מיכן כאמצע ולא ידעין מאן דאמר דא ומאן דאמר דא מן מה דאמר ר' יוסי ר' חייא בשם ר' יוחנן וכלכד שלא יהא שם חורבה הוי ר' שמואל בר רב יצחק הוא דאמר אפילו אחד מיכן ואחד מיכן ואחד כאמצע ע"כ. הרי דפשיטא ליה להשי' כיון דאמר ר' חייא (והוא ר' חייא בר בא בר פלוגתיה דר' שמואל בר רב יצחק בסלונתא דלעיל, ועיי' פ"ד ע"ד ערך ר' חייא בר אבא) בשם ר' יוחנן וכלכד שלא יהא שם חורבה סבירא ליה כוותיה דר' יוחנן.

ד) בירושלמי נאמר בהרבה מקומות תרין אמוראין חד אמר זכו וחד אמר זכו ולא נזכרו שמות אלו האמוראין ונראה שנשתכחו שמות האמוראים בעת אשר הובאו מאמריהם לבית המדרש. עיי' ברכות פ"ג ר' ע"ב להמשנה קברו את המת והזרו, באי זה אמן אמרו תרין אמוראין חד אמר באמן של האל הקדוש וחד א' באמן של שומע תפילה א"ד פינחס ולא פליגי מאן דמר באמן של האל הקדוש בשבת ומאן דמר בשומע תפילה בחול ע"כ. ושמות דהנך תרין אמוראין כבר היו נשכחים בימי ר' פינחס שהיה ברוד הרביעי, וגם נראה מהסוגי' שם שלא היו זמן רב קודם ר' פינחס. — שם ריש פ"ז שמואל אמר כאן בתחילה כאן בסוף אי זהו בתחילה ואי זהו בסוף תרין אמוראין חד אמר נתנו דעת לאכול זכו וחרגה אמר אכלו כזית זכו ושמות הנך תרין אמוראין דפליגי אליבא דשמואל והיו בזמן אחרון כבר נשכחו. ועיי' לקמן מאמר ד'. — גם מצינו „תלתא אמוראין“ ואין אחד מהם נזכר בשם. דמאי פ"ו הל' י"א (כ"ה ע"ד) עקילס הגר חילק עם אחיו והחמיד על עצמו והולך הגייה לים המלח תלתא אמוראין חד אמר דמי עבודה זרה הולך לים המלח וחרגה אמר דמי חלקו של עבודה זרה הולך לים המלח וחרגה אמר עבודה זרה עצמה הולך לים המלח. — פנהדרין פ"א סוף הל' ג' (י"ט סוף ע"ב) אין עושין עיר הנדחת (בספר) ר' יוחנן בשם ר' הושעיה תלתא אמורין חד אמר אחת עושין שתיים אין עושין וחרגה אמר הממוכות עושין המפורות אין עושין וחרגה אמר מפורות אין עושין כל עיקר. — וגם אם נקבו שמות החולקים לא נתפרש מי בעל מאמר זה ומי בעל המאמר האחר. זה נמצא במקומות אין מספר וגם במקום שמצינו בבבלי מפורש שם כל האומר נשאר בירושלמי סתום. עיי' בבבלי סוכה מ"ד ע"ב וכמה שיעורה אמר ר' נחמן ג' כדי עלין לחין ור' ששת אמר אפי' עלה אחד ובד' אחד ע"ש. ובירושלמי שם פ"ד הל' ג' (ג"ד ריש ע"ג) תמן אמרין ר' ששת זר' נחמן בר' יעקב חד אמר שלשה כדי עלין וחורנא אפילו בר' אחד.

ובבבלי נזכרו תמיד שמות האמוראים החולקים וגם במקום שנשאר הדבר בספק מי בעל המאמר זה ומי בעל המאמר האחר, עיי' חולין ק"ג ע"ב המבשל חלב בחלב ר' אמי ור' אסי חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה וכדומה. וגם במקומות באלה מהדר הכבלי לרוב למצוא בכידוד בעל כל מאמר ומאמר. עיי' גיטין ה' ע"ב בפלוגתא דר' יוחנן ור' יהושע בן לוי חד אמר לפי שאין בקיאין לשמה וחד אמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו חסתיים דריב"ל הוא דאמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו זכו וכן בהרבה מקומות. ובירושלמי נשאר לרוב בספק מי הוא בעל המאמר ואך במקומות מעטים מהדר הירושלמי על זה, כהך דכלאים פ"ב בפלוגתא דר' חייא בר' בא ור' שמואל בר' יצחק שהכאנו לעיל. ועיי' ריש גיטין כתב כל נכסיו לשני בני אדם כאחת והיו עדים כשירין לזה ופסולין לזה ר' אילא בשם ר' אמי אתפלגון ר' יוחנן וריש לקיש חד אמר מאחר שהן פסולין לזה וחרגה אמר כשירין לזה ופסולין לזה ר' מנא לא מפרש ר' אבין מפרש ר' יוחנן אמר מאחר שהן פסולין לזה ופסולין לזה וריש לקיש אמר כשירין לזה ופסולין

לט

לזה. — ודע כי בבבלי לא נמצא הסיגנון פליגי בה תרי אמוראי כ"א בהסופה „במערבא“ כלו אמוראי דא"י, וגם שם נזכרו שמות האמוראים. ברכות ל"ג ע"ב פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבדא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. וכן נזכרו „שני אמוראי במערבא“ שבת כ"א ע"ב צ"ז ע"א (ובמקומות אלה הם ג"כ ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבדא). ולפעמים איפלו בין בירושלמי בין בבבלי מי הוא האמורא האומר. ובירושלמי בא בל' „מטי בה“ ונזכר תמיד מי הוא המטי או שבא בל' „מטו“ אם נזכרו רבים המטיין, ובבבלי בל' „ומטו בה“ או בל' „ואיתימא“ ולא נזכרו מי הם המטיין. עיי' ירושלמי יבמות פ"ב הל' ד' ר' בא בשם ר' יהודה זריקן מטי בה בשם רב, ושם הל' ה' ר' מנא אמר לה סתם ר' יצחק בריה דר' חייא מטי בה בשם רב. ועיי' ברכות פ"ד ז' ע"ג ר' פינחס ור' סימון ר' אבא בר זמינא מטו בה בשם ר' אנדימא דמן חיפא ע"כ ושם לא נזכר מקודם שנאמר משום חכם אחר: (ואפשר שיש שם ט"ס וצ"ל מטי בה כלו. ר' פינחס ור' סימון אמרו בשם ר' אבא בר זמינא מטי בה בשם ר' אבדומא.)

ה' בירושלמי באים לפעמים (ובפרט בסדר זרעים) סוגיות שלמות בלי שם אומר בכל הסוגיא. עיי' ריש פאה שיכולת הראשונה מהו שתהא חייבה בפיאה וכו' עד הפיאה יש לה שיעור מלמטן. — ישם פ"ב הל' ה' (י"ז ע"א) קצר חצי איגדו וכו' עד סוף ההלכה. — כלאים פ"ד הל' ה' (כ"ט ע"ג) זרע כנגד האמצעי וכו' עד סוף ההלכה וכל המאמר מחודד מאוד. — שביעית פ"ב הל' י' (ל"ד ע"ב) מ"ק פ"א הל' ג' מה נן קיימין וכו'. — כתובות פ"ג הל' ד' נערה שנתארסה כו' מאי מעמא דר' יוסי הגלילי וכו' וכן במ"א. — וגם בבבלי מצינו סוגיות בלי שם אומר כהך דפסחים ט' ע"א תשעה ציבורין של מצה וכו' (וע"ש רש"י שכתב פיסקי הלכות הן). ערכין ל"ג ע"ב ואלא כמאן כבן לוי וכו' וכן סוגיות הרבה.

ולפעמים נסמכו הרבה מאמרים זה לזה ואין להם קישור פנימי אלא שיצאו מפי אומר אחד וכאשר הוא בבבלי. עיי' ברכות פ"ה ט' ע"ג ר' חזקיה בשם ר' ירמיה הבינונו ולמדנו ר' חזקיה בשם ר' ירמיה העונה אמן וכו' (וחסד ו"ו הציבור וכבר הערנו על זה לעיל פ"ב).

בירושלמי באות הרבה פעמים סוגיות שלמות אשר אין מקומן בהך ענינא ונמשכו פה מחמת איזה מאמר השייך לסוגיתנו, ועיי' לקמן סוף מאמר ד' שהוא מחמת סידוף המסדרים האחרונים וכבר העירו מפרשי הירושלמי על זה באיזה מקומות (ואמרו שהוא מחמת אשגרת הסופרים), אבל לא שחו לבם ע"ז בכל מקום ומעו לפעמים. ויוזר זה בקל אם בא בסוגיא „תמן תנינן“ או „תמן“ והוא קאי אמשנה שלפנינו אשר אליה גמשה אותה הלכה, ואין זה מדרך הירושלמי (וגם לא מדרך ההגיון) לומר תמן על המשנה שלפנינו ובפרט אם נאמר תמן . . . בא, ותמן קאי אמשנה שלפנינו וכא קאי אמשנה בפרק אחר או במסכתא אחרת. חה מורה בבירור שכל הסוגיא אין מקומה כאן כ"א

במסכתא אחרת והובאה פה ע"י אשגרת הסופרים או אשגרת המסדר. עיי' פאה פ"ג סוף הל' ח' (י"ז ע"ד) תמן תנינן רבי עקיבה אומר קרקע כל שהוא חייב בפאה ובכורים. והנה המאמר דר"ע הוא במשנה בפרק שלפנינו ועליה קאי הלכה ח', אבל עיקר הסוגיא היא קידושין פ"א הל' ה' (ע"ג ע"ד) דמספקא התם היש"ם היו קרקעות במקום אחד ומטלטלין במקום אחר (כלו' אי בעינן צבורין) וע"ז קאמר הש"ס אחר שהביא ראייה והשיב עליה תמן תנינן קרקע כל שהוא חייב בפאה ובכורים (ולכתוב עליה פרוחבל ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות וכו' והש"ס קיצר בזה וכמו שהערנו לעיל ל"ז ע"א) דברי ר' עקיבה קרקע כל שהוא מהו טב כלו' אלמא דלא בעינן צבורין. והנה במס' קידושין שפיר קאמר הש"ס תמן תנינן דקאי על המשנה דמס' פאה, וע"י שגירה הובא במס' פאה ונשאר גם הל' תמן תנינן. — ועמוד ע"ז כי הוא מפתח לסוגיות ומסכתות הירושלמי וכו' יפתח ישער למסכתות אשר אינן בידינו היום. עיי' פאה פ"ה הל' ב' (י"ח סוף ע"ד) אמר ר' יוסי הדא דר' בא פליגא על דריש לקיש דתנינן תמן אלא מזכה את העני בגדיש וכו' והנה הך מתני' אלא מזכה את העני היא בפרק שלפנינו ועליה קאי ההלכה ולא שייך כלל ל' תמן. וזה מורה דהמאמר אמר ר' יוסא דר' בא וכו' נשנה בעיקרו במס' בכורות (עיי' פאה שם) ומשם הובא להלכה זאת דמס' פאה. חכינו בזה ללמוד שהיתה בירושלמי גמרא דמסכתא בכורות ועיי' לקמן מאמר ד'. — והנה לפעמים יבורר בקל המסכתא אשר שם עיקר מקום הסוגיא. כהך דמס' פאה ומס' קידושין דלעיל, ולפעמים לא תמצא המסכתא אשר עליה רומז הירושלמי כ"א אחר חיפוש גדול, ולפעמים המסכתא אשר שם נשנית הסוגיא בעיקרה היא בתוך האבדה של ספרי הירושלמי אשר אנדו באורך הזמן וכהך דפאה פ"ה אשר היא מן מס' בכורות. ועיי' ברא"ש שבועות פ"ו ס" כ"ח במה שנתגע הרמב"ן ז"ל בדברי הירושלמי סוף פ"ו דשבועות וכתב ז"ל ולשון הירושלמי משונה דאיפכא הוה ליה למימר במקום תמן כא ובמקום כא תמן עכ"ל, ועיי' במה שפירש בזה ופירושו אינו עולה יפה כאשר כתב בעל פני משה סוף פ"ו דשבועות ופירש בענין אחר, אך גם הפירוש של בעל פ"ס אינו אלא דברי גביאות ע"ש. אבל האמת יורה דרכו שעיקר הסוגיא נשנית במקום אחר ומשם הובא לכאן, ואפשר שנשנית באחת מן הג' בכות דנויקין, אשר רק קצתם נשארו בידינו. ועיי' בס' יד מלאכי ח"ב כלל י"א שנגע בקיצור בזה ודברי הרמב"ן הובאו שם שלא בדיוק ע"ש.

ולפעמים נמצא מאמר ואין לו מקום כלל בסוגיא זאת גם לא ע"י שגירת הסופרים. ברכות פ"ב ד' ע"ד עירב את האותיות אית תני תני כשר וכו' והוא מן הירושלמי דמס' מגילה פ"א הל' ט' ואין כאן מקומו כלל. יומא פ"א הל' א' (ל"ח ע"ג) ריש לקיש אמר כאשר עשה ביום הזה צוה י"י וגו' ולא כבר חניתה וכו' ונכנס באמצע הסוגיא ע"ש ואין כאן מקומו כלל. וכן נמצא במקומות אחרים והוא ע"י עירבוב הסופרים. ועיי' סוף מס' מגילה דא מוזה יהבין לה היכא וכו' עד סוף הפרק ונשנין שם הרבה דיני מוזה, ומקום זאת הסוגיא נראה שם פ"א הל' י"א כי שם מדבר בעניני מוזה. ונראה שהסופר ישכת

מ

לכתבה שם ואחר שנזכר כתבה בסוף המסכתא, או אפשר שאיזה קורא לקט יחד דיני מזוזה והמפילם למס' מגילה יען במס' מגילה פ"א נזכר דין מזוזה. גם זאת יש לדעת שלפעמים חסר בירושלמי ציון הבבא של המשנה אשר עליו קאי הגמרא וכאו כל המישרות תכופות זאת לזאת בלי הפסק. פאה פ"א ט"ז לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח (בבא זה אינו כמשנה ירושלמית והוא ע"י שניאת הסופרים ע"י דרכי המשנה צד 230) ומאביל לבהמה ולחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרח ונוטל מן הגורן חורע ופטור מן המעשרות עד שימרח דברי ר' עקיבא (וגם פה יש שינוי ע"י מ"ס בין המשנה שבמשניות ובין המשנה ירושלמית ע"י בחיבורנו שם) כהן ולוי שלקחו את הגורן המעשרות שלהן עד שימרח. ובירושלמי בגמ' ט"ז ע"ג לעולם הוא נותן כו' ר' יוסי ר' יעקב בר זבדי וכו' מתני' דב"ש היא דב"ש או' הנקר עניים הפקר ואתיא דר' עקיבא כחניות בני חנוך דתנא למה חרבו חנות בני חנוך שלש שנים עד שלא חרב בית המקדש שהיו מוציאין את הפירות מכלל המעשרות דהוין דרשין עשר תעשר פרט ללוקח ואכלת פרט למוכר אמר ר' יוחנן קנס קנסו להן שלא יהו קופצין לניתות ולטרעות ע"כ. והנה המאמר מתני' דב"ש היא וכו' לא נקשר עם הקודם וקאי אבבא דמתני' ונותן משום הפקר וכו' (וע"י בפירושונו שם), והמאמר ואתיא דר' עקיבא וכו' קאי אבבא ונוטל מן הגורן חורע וכו', והמאמר אמר ר' יוחנן קנס קנסו להן וכו' קאי אבבא דמתני' כהן ולוי שלקחו את הגורן וכו'.

ג. זכרון אמוראי בבבלי בירושלמי וזכרון אמוראי דארץ ישראל בבבלי.

התלמוד הירושלמי והבבלי הם שני אחים מתאימים והרבה חכמי ארץ ישראל ומאמריהם נזכרו בתלמוד בבלי, וכן נזכרו לרוב חכמי בבל ומאמריהם בתלמוד ירושלמי. והנה ראשי המדברים באיזה מסכתות בבבלי הם ר' יוחנן וריש לקיש ודגה מלאות ממאמריהם מפה אל פה, גם אין לך מסכתא בבבלי שנעדרו בה שמותם. וגם ר' יוסי בר חנינא, ר' אבהו וכו' באים לרוב בבבלי ואלה החכמים הם חכמי ארץ ישראל ולא ירדו כלל לבבל. ולהפך נזכרו בירושלמי פעמים אין מספר שמואל, ר' נחמן בר יעקב, ר' יהודה וכו' ומושכם היה בבבל ולא עלו לא"י. וגם עיקר ישיבת רב היתה בבבל וכמה וכמה מאמרו באים בירושלמי. ומלבד החכמים הנקובים בשם נזכרו בבבלי חכמי א"י בכלל בשם „מערכא“ או „תם“ ותם הוא כמו התם כלו' א"י, וחכמי בבל נזכרו בירושלמי בכלל בשם „רבנן דתמן“ או „תמן“. ובבבל נהנו כבוד גדול בחכמי א"י ודבר דבני מערכא היה להם כאשר ישאל איש בדבר אלהים, עד כאשר רצו חכמי בבל לתת חוק לדבריהם אמרו אתא איגרתא ממערכא ע"י שבת סוף פ' ואלו קשרים, וכן מצינו בבבלי בהרבה מקומות „שלחו

מתם" „אמרו במערבא“ ובא לחזק ההלכה או ללמד ההלכה. וחכמי בבל החזיקו בני א"י בכלל לגדולים ואמרו כתובות ע"ה ע"א וחד מינייהו עדיף כתי מינן. — ובבלי ביצה כ"ה ע"ב איתא א"ל ר' נחמן לחמא כר אדא שליח ציון כי סלקית להחם אקף חיל אסולמא דצור וחיל גבי דר' יעקב בר אידי ובעי מיני זכר ונראה דשליח ציון היה איש קבוע אשר בידו שלחו בני בבל שאלות לא"י ונקרא שליח ציון בדרך כבוד ע"ש מציון תצא תורה (ורשי"י פי שם בענין אחר ע"ש).

וכן חכמי א"י נושאים ונותנים הרבה בדברי חכמי בבל, וכמה שנחלקו עם חכמי א"י. שבת פ"ג הל' ג' (ר ע"א) תמן אמרין חמה מותרת תולדת חמה אסורה רבנין דהכא אמרין בין חמה בין תולדת חמה מותרת מתנית' פליגא על רבנין דהכא וכו' מתניתא פליגא על רבנין דתמן וכו'. — כתובות פ"ב הל' ב' (כ"ו ע"ב) רבנין דהכא סברין כן רבנין דתמן אמרין משעה שיצאת עדות ברורה יצאת וכו' א"ר יוסי מודו רבנין דתמן וכו' וכן במ"א (ומה שמצינו לפעמים בבבלי אחכו עלה במערבא כלו' על דברי אמורא בבלי עיי' לקמן פ"ד ערך רב). ומצינו ג"כ ששאלו בני א"י דבר הלכה מחכמי בבל ב"ס ד' צ' דשלחו ליה לאבוח דשמואל הלין תודי ארמאי וכו' אמר רב פפא בני מערבא וכו' ופי' רשי' דשלחי ליה לאבוח דשמואל. — ב"ב קמ"ה דשלחו מתם חברי'א לר' ירמיה עד אחד ככתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו. וכן נזכרו בירושלמי לשבח רבותינו שבגולה עיי' פ"ד ערך רבותינו שבגולה.

והנה הרבה מאמרים של אמוראים בבליים באים בירושלמי ולא נזכרו בבבלי. ברכות פ"ח י"ב ע"ב אמר שמואל המשתמש בכהונה מעל, והמאמר זה לא נזכר בבבלי. ועיי' ברכות ריש פ"ב ר' חונה ר' אורי ר' יוסף ר' יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד, והמאמר זה לא נזכר בבבלי (ע"ש י"ג). — סוכה פ"ג הל' י"ב (נ"ג ע"ד) מגילה פ"א הל' י"א רב ושמואל חד אמר הללויה וחורנא אמר הללו יה, ובבלי פסחים ק"ז ע"א איתא איבעיא להו הללויה לרב מאי ת"ש דאמר רב חזינא תילי דבי חביבי דכתיב בהו הללו בחד גיסא יה בחד ניסא ופליגא דריב"ל וכו' ולא נזכר הא דשמואל. — ר"ה פ"א הל' ג' (נ"ז ע"א) שמואל אמר מי שהוא דן את ישראל הוא דן את האומות מה מקיים שמואל דין לאומים במישרים דגן בכשרים שבהן מזכיר להם מעשה יתרו מזכיר להן מעשה רחב הזונה, והמאמר זה לא נזכר בבבלי. — גיטין פ"ו הל' א' רב הונא בשם רב אין האשה עושה שליח לקבל גיטה משלחה של בעלה שמואל שמעה מיניה ולעתה כתי ארבעים זמני. ובבלי גיטין פ"ג נושא ונותן הש"ס הרבה בהלכה זאת ולא נזכר שם ששמואל סבר כוותיה דרב דאין האשה עושה שליח לקבל גיטה משלחה בעלה. — וכן מצינו לפעמים שהבבלי לא הכריע במאמרי דאמוראי דבבל מי הוא בעל המאמר והירושלמי הציג בראש המאמרים שם אומרו. עיי' בבלי עירובין נ"ג ע"א רב ושמואל חד תני מעברין וחד תני מאברין. ע"ז ב' רב ושמואל חד תני איריהן וחד תני עיריהן. ובירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"ג איתא תמן תנינן כיצד

מא

מעברין את הערים רב אמר מאברין ושמואל אמר מעברין . . . חמץ חנינן לפני אידיהן רב אמר עידיהן ושמואל אמר אידיהן וע"ש בירושלמי (קודם הנך שני מאמרים) אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו, ובבבלי לא נזכר מזה כלום. — וכן באים עוד בירושלמי מאמרים של אמוראים אחרים בבבלי ולא נזכרו בבבלי. עיי' כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ז ע"ג) אמר ר' זעירא תני בכתובות דבית רב דברי ר' לעזר (לעזר הוא ש"ס וצ"ל דברי רבי) על השטר ודברי חכמים במעיד על המלוה. ובבבלי שם כ' סוף ע"ב איתא כשתמצי לומר לדברי רבי על כתב ידן הם מעידין לדברי חכמים על מנה שבשטר הם מעידין, ולא נזכר כתובות דבית רב במקום זה וגם לא במקום אחר. — ויותר מזה מצינו, שנאמר לפעמים בפירוש בבבלי שהמאמר של אמורא פלוני בבבלי נשנה במערבא (כלו' ומשם הובא לבבל). עיי' ביצה ח' ע"ב אמרי במערבא פליגי בה ר' יוסי בר חמא ור' זירא ואמרי לה רבא בריה דר' יוסף בר חמא ור' זירא, ובירושלמי שם פ"א הל' ג' (ס' ע"ב) איתא, ר' יוסה בי רבי בון אמר איתפלגון ר' זירא ור' אבא בר יוסף, וידוע דרבא הוא ר' אבא והוא בנו של ר' יוסף בר חמא. ועיי' פ"ד ערך ר' יוסי בי ר' בון. — כתובות י"ט במערבא משמיה דרב אמרי אם אין בידך הרחיקהו זה שטר אמנה וכו' (ועיי' פ"ד ערך רב).

וכן נמצאו הרבה מאמרים של חכמי א"י בבבלי ולא נזכרו כלל בירושלמי ואין להאריך בזה כי כל דף ודף כב' תלמודים מעיד עליו. גם אין בזה תימה כי בירושלמי לא ניסדר כראוי והרבה מאמרים לא הובאו על הספר ועיי' לקמן מאמר ד'. אך מה שנראה יותר זר, לפעמים בא כל אותו הענין בעצמו בבבלי ובירושלמי, ובבבלי נזכר המאמר של האמורא בירושלמי ובירושלמי נפקד אותו המאמר. בבבלי ברכות מ' ע"ב ועל כולן אם אמר שהכל נהיה בדברו (יצא) אתמר רב הונא אמר חוץ מן היין ומן הפת ור' יוחנן אמר אפי' פת ויין. ובירושלמי שם פ"ו י' ע"ב איתא רב הונא אמר חוץ מן היין ומן הפת, ולא נזכר המאמר של ר' יוחנן. — פסחים מ"ו ע"א אין שם כיוצא בו מהו אמר ר' אבהו אמר ר' שמעון בן לקיש כדי שילך אדם ממגדל נוניא ועד טבריא טיל. ובירושלמי שם פ"ג סוף הל' ב' (ל' ע"א) לא היה שם אחר כיוצא בו שהחמיץ עד איכן ר' יעקב בר אחא ר' עולא דקסרין בשם ר' חנינה עד כדי הילוך ארבעת טיל ע"כ, ומאמרו של ריש לקיש אשר היה אמורא דא"י לא נזכר שם. — ועיי' בבבלי ברכות י"ג ע"ב בענין עמידה בק"ש ואיתא שם ר' יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה, ובירושלמי שם ריש פ"ב הובא ג"כ זה הענין ונפקד מאמרו של ר' יוחנן (וכן נפקד בבבלי שם מאמרו של שמואל אשר הובא שם בירושלמי וכבר הערנו לעיל על זה).

ולפעמים בא בבבלי מאמר בשם אמורא דא"י ובירושלמי בא גם כן זה המאמר אבל נפקד שם האומר. בבבלי סוכה ג"ג והאמר ר' יוחנן שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו וישן לאלתר, וכן הובא בהרבה מקומות בבבלי. ובירושלמי שם פ"ה הל' ב' (ג"ה ע"ב) איתא והא תני שבועי שלא אישן ג' ימים מלקין אותו

וישן מיד. — פסחים ל"ו ע"ב ובמ"א דאמר ר' אלעזר מנין למעשר שני שנפמא שפורין אותו אפי' בירושלים ת"ל כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה, ובירושלמי ט"ש פ"ג הל' ח' (נ"ד ע"ב) כתיב כי לא תוכל שאתו מה נן קיימן אם בריחוק מקום כבר כתיב כי ירבה ממך אם בקירוב מקום כבר כתיב ונתת הכסף אלא מהו לא תוכל שאתו לא תוכל לפדותו (צ"ל לאוכלו וכן הגיה הגר"א) וכתיב ונתת הכסף ע"כ. וזה הוא מדרשא דר' אלעזר בבבלי ובשינוי קצת כאשר הוא בהרבה מקומות, ולא נזכר שם האומר ר' אלעזר.

ומצינו ג"כ שהבבלי מביא מאמר דאמורא ירושלמי כפי מה שהוא מתורין בירושלמי. בבלי ב"מ נ"ד ע"א אמר ר' יוחנן הכל מודים בהקדש שחילל הואיל וגזברין תובעין אותו, ובירושלמי ט"ש פ"ד הל' ג' (נ"ה ע"א) אמר ר' יוחנן הקדש פדיוו ולא הוסיף חומש דרי זה פדוי מעשר שני שפדיוו ולא הוסיף חומש דרי זה אינו פדוי מה בין הקדש ומה בין מעשר שני אמר ר' הילא הקדש יש לו תובעין מעשר שני אין לו תובעין ע"כ, הרי שהכנים הבבלי מעמא דר' הילא בתוך דברי ר' יוחנן. — וכן מביא הירושלמי דברי אמורא בבלי כפי מה שעולה מן הבבלי. ירושלמי גיטין פ"א הל' ב' (ט"ג ע"ב) רב אמר עשינו עצמנו כארץ ישראל לגיטין ושמואל אמר אפי' משכונה לשכונה, ובבלי שם ו' ע"א איתא אתמר בבל רב אמר כא"י לגיטין ושמואל אמר כחוצה לארץ ומסיק שם הש"ס ר' ששת מצדיך משכונה לשכונה (וע"ש ברשב"א). — ובבבלי הובא לפעמים מאמר אמורא א"י וטעמו בצידו, ובירושלמי איתא זה המאמר בלא טעם והבבלי הוסיפו (וכאשר דרכו ג"כ בהביאו הברייתא עיי' לעיל מאמר א'). בבלי כתובות ט' ע"א אמר רבנ"ח אמר ר' יוחנן ר' אלעזר בשיטת ר"ע רבו אמיה דאמר יש לה קנס וקנסה לעצמה ממאי מדקתני יתומה וכו'. ובירושלמי שם פ"ג הל' ז' (כ"ז ע"ד) אמר ר' יוחנן אתיא דר' אלעזר כשיטת ר' עקיבה רבו כמה דר' עקיבה אמר יש לה קנס וקנסה לעצמה בן אמר ר' אלעזר יש לה קנס וקנסה של עצמה ע"כ ולא אמר כלל טעם בזה.

ונחזור עוד על שינוי שמות האומרים ושינוי המאמרים בין הבבלי והירושלמי. שינוי שמות האומרים מצוי לרוב, וכבר הערנו לעיל דגם בבבלי גם בירושלמי נשתנו שמות האומרים ממסכתא למסכתא, ואפשר שלא דקדקו הרבה בשמות וכבר נשתבח ר' יהודה דאפי' ספיקא דגברי גרים חולין י"ח ע"ב, או שהשינויים נולדו ע"י מסדרים שונים או ע"י סופרים. — ושינוי המאמרים כלו' שמאמר של אמורא פלוני ירושלמי הובא בל' אחר בבבלי ולהפך, הוא ג"כ מצוי בהרבה מקומות; ונכוא פה לבד להעיר כי מצינו לפעמים בירושלמי שינוי במאמרו של אמורא בבלי והדין נראה עם הירושלמי. עיי' בבלי יומא י"ט ע"ב מתני ליה ר' חנן בר רבא לחייא בר רב קמיה דרב אמר ר' זכריה בן קפוטל ומחוי ליה רב בדיה קבוטל. ובירושלמי שם פ"א הל' ו' (ל"ט ע"ב) איתא, כהנא שאל לרב מה ניתני קבוטר קבוטל והוי קאים מצלי וחוי ליה באצבעתיה צפר קבוטר ע"כ. והמעשה נראה אחד עם המעשה בבבלי אלא שבא בשינוי וכאשר יורה ג"כ שבירושלמי נשאל רב בשעה שהתפלל וכן

מב

בבבלי ע"ש. והנה לפי הכבלי היה הספק בין קבוטל לקבוטל ולהירושלמי בין קבוטל לקבוטל. ודברי הירושלמי נראין עיקר שנותן טעם לשבח, "וחוי ליה רב באצבעתיו צפר", פי' צפר הוא עיגול וכדאיתא כלים פ"ז מ"ג הקופה משיעשה שתי צפירות (ועיי' בערוך) וכן מכשירין פ"ה מ"ב העושה צפור במים. ורב עשה אצבעו כעין עיגול והוא נקרא צפר בר"ש והודיע בזה שיש לקרות קבוטל ולא קבוטל (ומפרשי הירושלמי לא ירדו כלל לעומק הענין). וממה שמפרש הירושלמי איך אחזי רב ודברי הכבלי סתומים נראה שהמאמר של הירושלמי עיקר. ולפעמים נראה שמקצת המאמר של אמורא ירושלמי הובא לבבל ולא כלו, ואמורא בבלי אסיק מדידיה אידך חלק המאמר אשר לא בא לבבל. ירושלמי ר"ה פ"ב הל' ה' (נ"ח ע"א) א"ר יוחנן אפילו טועה שבטועין אינו טועה בדבר הזה לפני החמה לאחר החמה לא צורכא די לא פיגמחה לפני החמה פיגמחה לאחר החמה. א"ר יוחנן כתיב המשל ופחד עמו עושה שלום במרומו מימיה של חמה לא ראתה פיגמחה של לבנה. ובבבלי שם כ"ג ע"ב איתא, היינו לפני החמה היינו לצפונה היינו לאחר החמה היינו לדרומה אמר אביי פיגמחה לפני החמה או לאחר החמה אם אמר לפני החמה לא אמר כלום דא"ר יוחנן מאי דכתיב המשל ופחד עמו וכו' מעולם לא ראתה חמה פיגמחה של לבנה ע"כ. הרי דאביי ידע המאמר של ר' יוחנן מעולם לא ראתה וכו' ומתריץ בשם עצמו הקו' על המשנה פיגמחה לפני החמה וכו' וזה בעצמו התירוץ של ר' יוחנן לא צורכא די לא פיגמחה לפני החמה (ומה שיש לדחוק בזה לא ראינו להעלות על הספר). — ויותר מזה עיי' ירושלמי ר"ה פ"א הל' א' (נ"ז ע"ג) נחא רגלים בלא שנה שנה בלא רגלים תמן אמרין תיפתר שהיה מחוסר זמן לפסח כמה דאת אמר תמן הראוי למקצת שנה ראוי לכולה ואמור אוקף הכא הראוי למקצת פסח ראוי לכולו אמר ר' אבא מרי תיפתר שהיתה עצרת הבאה בחמשה ונולד בששה והיתה עצרת הבאה בשבעה. ובבבלי שם ו' ע"ב איתא בשלמא רגלים בלא שנה משכחת לה אלא שנה בלא רגלים היכא משכחת לה וכו' כדתני ר' שמעיה עצרת פעמים ה' פעמים ששה פעמים שבעה וכו'. והנה מהירושלמי נראה שבבבל הקשו הקו' שנה בלא רגלים היכא משכחת לה ושם תירצו שהיה מחוסר זמן בפסח, וכל המאמר הובא לא"י והקשו על זה כמה דאת אמר תמן הראוי למקצת שנה וכו' ועל זה תירץ ר' אבא מרי שהוא אמורא דא"י (עיי' ס"ד ערך ר' אבא מרי) תיפתר שהיתה עצרת הבאה בחמשה וכו'. ובבבלי לא נזכר כלל התירוץ שהיה מחוסר זמן בפסח והש"ס משני לכך כדתני ר' שמעיה וכו' והוא תירוץ של ר' אבא מרי בירושלמי, הרי שהירושלמי ידע הקושיא שנתקשו בה בבבל והביא תירוץ בשם חכמי בבל אשר לא נמצא בבבלי, והתירוץ אשר נמצא בבבלי לא ידע ואמורא א"י אמר ליה מנפשיה (ועיי' תו' שם ד"ה שנה שכתבו ובירושלמי מפרש תיפתר כגון דאקדשיה כשהיה מחוסר זמן בפסח משמע שלא היו גורסין בירושלמי, תמן אמרין, אך לקמן פ"ה יבואר שהגירסאות אשר היו לפני הראשונים נמצאו לפעמים חסרות, וגם לא דקדקו לפעמים בדברים שלא היו בעיניהם עיקר כ"כ).

ולפעמים נמצא סתירה בין הירושלמי והבבלי במאמר של אותו אמורא
 כל' לפעמים הובא בירושלמי מאמר אמורא ירושלמי והמאמר הזה איתא ג"כ
 בבבלי ובשם אומרו אבל בהפך ממה שהוא בירושלמי. ירושלמי תרומות פ"ח
 הל' ט' (ט"ז ע"ב) לא כן אמר ר' יוחנן היסח הדעת דבר תורה, ובבלי פסחים
 ל"ד ע"א איתא ר' יוחנן אמר היסח הדעת פסול מוטאה הו"ע ע"ש. — יזמא פ"ב
 הל' ג' (ל"ט ע"ד) אמר ר' יוחנן תמיד דר' שמעון איש המצפה היא, ובבבלי
 שם י"ד ע"ב. איתא אלא אמר ר' יוחנן מאן תנא סדר יזמא ר"ש איש המצפה
 כל' ודחמיה תנא אחר הוא ולא ר"ש איש המצפה ע"ש. — ביצה פ"ב הל' א'
 (ס"א ע"ב) יום טוב שחל להיות בערב שבת אין מערבין לא בחצירות ולא בתחומין
 דברי ר' מאיר וחכמים אומרים מערבין בחצירות ואין מערבין בתחומין מערבין
 בחצירות שכן את מתיר לו דבר שהוא מותר לו ואין מערבין בתחומין שכן
 את מתיר לו דבר שהוא אסור לו אית תני תני ומחלק אמר ר' לעזר הואיל
 והן תנייא מחלק צריכין אנו מיהש. ובבלי שם ט"ז ע"ב הובא הך פלוגתא
 (אלא דבמקום ר' מאיר איתא שם רבי וכבר הערנו בדרכי המשנה צד 26
 הערה שהחילוף בין ר' מאיר ורבי נמצא גם בשאר מקומות ובא ע"י שניאות
 הסופרים), ואיתא שם דשלח ר' אלעזר לגולה לא כשאתם שונין בבבל ר'
 מתיר וחכמים אוסרין אלא ר' אוסר וחכמים מתירין. — גיטין פ"ב הל' ב' (ט"ד
 ע"ב) א"ר יוחנן לא אמר ר' שמעון אלא בלילה אבל למחר אוקף ר' שמעון מודה
 ריש לקיש אמר לא שנייא הוא לילה הוא למחר הוא לאחר כמה. ובבלי
 שם י"ח אמר ריש לקיש לא הכשיר ר"ש אלא לאלתר אבל מכאן ועד עשרה
 ימים לא וכו' ור' יוחנן אמר אפי' מכאן ועד עשרה ימים (והבבלי אמר שם
 גבי הא דריש לקיש חיישינן שמא פיים ובירושלמי לא נזכר מעם כלל, ואפשר
 שהוא הוספת הבבלי וכמו שזכרנו לעיל להא דבבלי כתובות ט' ע"א מטאי
 מדקתני יתומה). — שם אמר לעשרה חתמו בנט זה וחתמו מקצתן היום
 ולמחר מקצתן ר' שמעון בן לקיש אמר כשר והשאר על תנאי ר' יוחנן אמר
 פסול עד שיתחמו כולן בו ביום וכן הוא עוד שם פ"ב הל' א'. ובבבלי שם
 איתמר אמר לעשרה כתבו גט לאשתי אמר ר' יוחנן שנים משום עדים וכולם
 משום תנאי וריש לקיש אמר כולם משום עדים וע"ש. — שם פ"ז הל' א'
 ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר עודה
 קורדייקוס עליו כותבין גט ונותנין לאשתו ריש לקיש אמר לכשישתפה.
 ובבלי גיטין ע' איתא בהפך אמר ר"ל כותבין ונותנין גט לאלתר ור' יוחנן אמר
 אין כותבין אלא לכשישתפה וכבר הרגיש הר"ן בזה בפירושו להרי"ף גיטין
 ע"ש. — שבועות פ"ג הל' ח' (ל"ד ע"ד) שבועה שאוכל כבר זה היום ועבר היום
 (ולא) אכלה ר' יוחנן וריש לקיש תריהון אמרין פטור לא טעמא דאהן (טעמא דאהן)
 טעמא דר' יוחנן משום שאינו ראוי לקבל התרייה טעמא דריש לקיש משום
 שהוא בלא תעשה שאין בו מעשה, ובבלי שם כ"א ובמ"א והא איתמר שבועה
 שאוכל כבר זו היום ועבר היום ולא אכלה ר' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו
 אינו לוקה ר' יוחנן אמר אינו לוקה משום דהוה לאו שאין בו מעשה וכל
 לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו ור"ל אמר אינו לוקה משום דהוה התראת

מג

ספק (וכבר העדנו ע"ז לעיל ל"ז ל"ח). — גיטין פ"ב הל' ב' (מ"ד סוף ע"א) אמר ר' יוחנן פסול מפני אכילת פירות ור"ל מקשה שם על הטעם זה. ובבלי גיטין י"ז איתמר מפני מה תיקנו זמן בגיטין ר' יוחנן אמר משום בת אחותו ור"ל אמר משום פירות (וע"ש בבעל העיטור הובא ברא"ש שם). — והחילוק בין מאמר ר' יוחנן ור"ל מצוי גם במ"א. נדרים פ"א הל' ב' (ל"ז ע"א) ר' שמעון בן לקיש אמר לשון אומות הוא ובבלי שם י" ע"א איתמר ר' יוחנן אמר לשון נכרים הם. והבבלי מוסיף ר"ש בן לקיש אמר לשון שבדו להם חכמים להיות נודד בו (ועיי' לעיל פ"ב ערך ברא). — והסתירה שזכרנו בין הירושלמי והבבלי במאמר אמורא ירושלמי נמצא בהרבה מקומות. ויותר מזה מצינו שמאמר של אמורא ירושלמי הובא בירושלמי ובבבלי על שם אומרו ובלשוננו, ובבבלי נוספין איזה מלות ועיי' משונים הירושלמי והבבלי בפירוש של המאמר. ירושלמי ברכות פ"א ג' ע"ג תמן תניי אמר להן הממונה ברכו ברכה אחת והן בירכו מה בירכו ר' מתנה אמר בשם שמואל זו ברכת התורה וקראו עשרת הדברים שמע והיה אם שמוע ויאמר ר' אמי בשם ר"ל זאת אומרת שאין הברכות מעכבות א"ר בא אין מן הדא לית ש"מ כלום שעשרת הברכות הן הן גופה של שמע ע"כ, הרי דהפירוש של המאמר זאת אומרת שאין הברכות מעכבות הוא שאין מעכבות אם לא אמרן כלל. ובבבלי שם י"א סוף ע"ב איתא דאמר ר' זריקא אמר ר' אמי אמר ר"ש בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו (אלו תיבות "זו את זו" נוספות על הירושלמי) ופי' שם רש"י אם בירך את האחת ולא בירך את השנית נפקא מיהא ידי חובתו כההיא שבידך ואין חברתה מעכבת לומר שאין זו מועלת בלא זו ע"כ, וכן מוכיח כל הסוגי' שם.

ומצינו גם סוגיות אשר לפעמים הן אחת בירושלמי ובבבלי בענין ובסגנון וכשמות האומרים. עיי' ירושלמי כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ז ע"ג) תני כותב אדם עדותו ומעידה אפי' לאתר כמה שנים ר' חונה אמר והוא שיהא זכור עדותו ר' יוחנן אמר אף על פי שאינו זכור עדותו. וכל זה הובא בבלי שם כ' (ור' הונא הוא חונה כידוע). — ולפעמים בשני הסגנון ושמות האומרים והענין אחד. ירושלמי ברכות ג' ע"ד מילתא דחנן בר בא פליגא דחנן בר בא אמר לחבריא ניטור לכון מילתא טבא דחמית לרב עביד ואמריחה קומי שמואל וקם ונשק על פומי ברוך אתה שוחח בא להוכיד את השם זוקף שמואל אמר אנא אמרית טעמא ה' זוקף כפופים א"ר אמי לא מסתברא אלא מפני שמי ניחת הוא א"ר אבין אילו הוה כתיב בשמי ניחת הוא יאות לית כתיב אלא מפני שמי ניחת הוא קודם עד שלא הוכיד את השם כבר ניחת הוא. ובבלי שם י"ב ואמר רבה בר חיננא משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב ה' זוקף כפופים מתיבי ומפני שמי ניחת הוא מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב אמר ליה שמואל לחייא בר רב בר אוריאן תא ואימא לך מילתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם ע"כ. ועיקר המאמר נשנה בבבלי, כי האומרים הם רב ושמואל והקו' מפני שמי וכו'.

התירוצ נראה שנאמרו בא"י (ור' אבון הוא אמורא דא"י וגם ר' אמי עלה לא"י עיי' ס"ד) ומשם באו לבבל ונשכת שם המקשה והמתרץ ונאמרו סתמא. — ולפעמים בשינוי הסגנון ובקצת שינוי האומרים והענין אחד אך הבבלי מרחיב הענין. ירושלמי ברכות ס"ב ה' ע"א קרא ושעה יחזור למקום שמעה טעה בין כתיבת הראשונה לשנייה חוזר לכתיבת (לכתיבה) הראשונה טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור כבתחילה למקום הברור לו דלמא ר' חייא ר' יסא ר' אמי סלקון מיעבד גנוניה דר' אלעזר שמעין קליה דר' יוחנן אי מחדית מילה אמרין מן נחית שמע לה מיניה אמרין וייחות ר' אלעזר דהוא זרין סגין נחית וסליק אמר לון כן אמר ר' יוחנן קרא ומצא עצמו בלמען חזקה כוין. ובבלי שם ט"ז ע"א ר' אמי ור' אסי הוה קא קטרין ליה גנא לר' אלעזר אמר להו אדהכי והכי איחול ואשמע מילתא דבי מדרשא ואיתי ואימא לנו אזל אשכחיה לתנא דתני קטיה דר' יוחנן קרא ומעה ואינו יודע להיכן טעה באמצע הפרק יחזור לראש בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון בין כתיבה לכתיבה יחזור לכתיבה ראשונה אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא שלא פתח בלמען ירכו ימיכם אבל פתח בלמען ירכו ימיכם סרכיה נקט ואתא אתא ואמר להו אמרי ליה אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו ע"כ. והסוגי' זאת נאמרה בעיקרה בא"י, כי מושב ר' יוחנן היה בטבריא. — ולפעמים נמצא סוגיא בשינוי גדול בין בעיקר הענין בין בשמות האומרים והסגנון, עיי' ירושלמי כתובות ס"ג הל' ב' (כ"ז ע"ג) אילו שאין להן קנס כו' אמר ר' יוחנן לא ריבה אותה ר' יהודה אלא לקנס תני ר' חייא אף לכתובת מנה מאתים ר' שמעון בן לקיש אמר אף להאכילה בתרוטה על דעתיה דר' שמעון בן לקיש ר' יודה ור' דוסא שניהן אומרים דבר אחד דתנינן תמן השבויה אוכלת דברי ר' דוסא אתא ר' חנינה בשם ר' שמעון בן לקיש הלכה כר' דוסא. ובבבלי כתובות ל"ו ע"ב א"ר יוחנן ר' יהודה ור' דוסא אמרו דבר אחד ר' יהודה הא דאמרן ר' דוסא דתניא שבויה אוכלת בתרוטה דברי ר' דוסא. . . אמר רבה דלמא לא היא עד כאן לא קאמר ר' יהודה הכא אלא שלא היא חוטא נשכר וכו'. ועיקר הסוגי' נשנית בא"י ומשם באה אך לשמע און לבבל, וידעו שם אך מקצתה ושלא בדיוק.

וגרד עתה לברר איך נתהוו הסתירות והשינויים בין הירושלמי והבבלי ולישר המסלה מההדורים אלה. הנה ידוע שמרבית חכמים ותלמידים עלו מבבל לא"י, ומצינו בהרבה מקומות בבבלי אמר ההוא מרבנן אזכה ואסקי להתם, ור' אביתר שלח לר' יהודה בני אדם העולין משם לכאן הן קיימו בעצמן ויתנו את הילד בזונה גיטין ו' ע"ב, והרבה תלמידים מבבל ישבו לפני ר' יוחנן עיי' תו' סוכה מ"ד ד"ה והא אמר ר' יוחנן דילכון אמרי. והתלמידים אלה הביאו עמם לא"י המאמרים של חכמי בבל, וקצת אלה המאמרים נמצאו בבבלי ובירושלמי, וקצתם נמצאו לבד בירושלמי. וזה לא יפלא כי עד ימי רב אשי מסדר הש"ס והבאים אחריו היתה הגמרא בעל פה כידוע, ותלמיד אחד שמע מאמר מפי רבו ואחרים לא שמעוהו, וכאשר עלה זה התלמיד לא"י נודע המאמר לבני א"י ונעלם מהכתיב בבל. — והנה התלמידים אשר עלו מבבל לא"י אמרו

מד

לפעמים מאמר של חכם בבלי באופן אחר מאשר אמרוהו התלמידים שבבבל. ואין לתמוה על זה דהרי גם בבבלי עצמו המראה הזה לעינינו ואמר אמורא או סתמא דש"ס חכם פלוני אוסר או מתיר ואמורא אחר אומר להפך בשם אותו חכם. עיי' ס"ק י"ד אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח במועד... אמימר ואיתימא רב שישא בריה דרב אידי מתני הכי אמר שמואל קטן מותר לגלחו במועד לא שנא נולד במועד לא שנא נולד מעיקרא וכו' וכמוהו הרבה בבבלי עד אין מספר. ויותר מזה איתא שבועות כ"ו ע"א כדרב אסי ורב כהנא כי הוו קיימי קמיה דרב טר אמר שבועתא דהכי אמר רב וטר אמר שבועתא דהכי אמר רב כי אתו לקמיה דרב אמר כחד מינייהו אמר ליה איך בשיקרא אישתבעי אמר ליה ליבך אנכך ע"כ. הנך רואה שלפעמים טעה איזה תלמיד בדברי רבו וסבר ששמע ממנו לאיסור ולבו אמר להיתר ולהפך. (ונראה שלפעמים תקפה על איזה תלמיד משנתו ושכח היאך אמרה רבו).

והחכמים והתלמידים אשר עלו לא"י מבבל עמדו שם לפעמים איזה זמן ואח"כ חזרו לבבל. עיי' חולין ק"י אמר ליה אביי לרב ספרא כי סלקית להתם וכו' כי אחא לגביה וכו'. וגם מצינו שהרבה חכמי א"י ידו משם לבבל. עיי' ירושלמי ברכות סוף פ"ד ואיתא ג"כ ר"ה סוף פ"ד, "מערבא דנחתין", וכן ערלה קרוב לסוף פ"ג אמר ר' חונא כד נחתין מערבא דחטין (צ"ל לחטין) אמרונה בשם ר' יוחנן. וגם קצת חכמי הישיבה אשר בדרום נחתו לבבל. עיי' בבלי סוכה נ"ד כי אחא ר' אחא בר חנינא מדרומא, ב"ק ס"ב ע"א כי אחא ר' חגי מדרומא אתא ואייתי מתניתא בידיה. — ומצינו מפורש בבבלי שחכמים אשר באו מא"י לבבל היו שונים דברי חכם א"י זה באופן זה וזה באופן מתנגד לו. עיי' פסחים נ"ז ע"ב אמר עולא א"ר שמעון בן לקיש מחלוקת בשל מכבדות וכו' אבל בשל בין הכיפין דברי הכל מותר... כי אתא רבין אמר ר' שמעון בן לקיש מחלוקת בשל בין הכיפין וכו' אבל בשל בין מכבדות דברי הכל אסור. — ויותר מזה שם ע' ע"ב אמר עולא אמר ר' אלעזר שלמים ששחטן מערב י"ט אינו יוצא בהן לא משום שמחה ולא משום חגיגה והש"ס נושא ונותן הרבה בזה ולבסוף מסיק הש"ס (ע"א ע"א) כי אתא רבין אמר ר' אלעזר שלמים ששחטן מע"ט אינו יוצא בהן משום שמחה ואין יוצא בהן משום חגיגה ועיי' ירושלמי סוכה פ"ד הל' ה' (וכבר הכאנו לעיל ל"ג ע"א כל הסוגיא) ושם איתא לבר הא דעולא ביטש ר' אלעזר דאינו יוצא ידי שמחה, והא דאמר רבין משמיה דר' אלעזר דיוצא ידי שמחה לא נודע בא"י כלל וכאשר מורה כל הסוגיא שם. הרי לך דלפעמים הביא אמורא א"י מאמר לבבל ולא נודע בא"י.

והנה ממה שזכרנו יותרו כל הספיקות בענין הסתירות והשינויים שבין ירושלמי ובבלי כאשר יבואר להמעין.

ולא יפלא ג"כ אם ימצא בבבלי חד עובדא ולחד אמורא והוא בירושלמי תרי עובדי ולכטה אמוראין. עיי' בבלי כתובות כ"ג ע"א גבי כנתיה דטר שמואל דאשתביין ואסקינהו לארעא דישיראל אוקטין לישוכינהו מאבראי ועיילי

לבי מדרשא דר' חנינא הא אמרה נשנית וטהורה אני והא אמרה נשנית וטהורה אני אמר ר' חנינא בנן דמוריין אינון איגלאי מילתא דבנתיה דמר שמואל הויין אמר ליה ר' חנינא לר' שמן בר אבא פוק איטפל בקרובותיך א"ל לר' חנינא והאיכא עדים במדינת הים הישתא מיהת ליתנהו קמן עדים בצד אסתן ותאמר ע"כ. ובירושלמי שם פ"ב הל' ו' (כ"ז ע"ג) איתא כל זה המעשה ושם לא נאמר כלל שר' שמן בר אבא (בירושלמי ר' שמעון בר בא) השיב לר' חנינא והאיכא עדים במדינת הים, אבל מצינו שם הל' ה' שהשיבו תלמידיו של ר' יוחנן לר' יוחנן כעין זה בעובדא אחרת. וז"ל ר' הונא ור' חנינא תריהון אמרין לא סוף דבר משנישאת אלא אפי' התירוה ב"ד להגשא כהדא חדא איתא אתת לגבי ר' יוחנן אמרה ליה אשת איש הייתי וגרושה אני והתירוה מן הנפקתן אמרין ליה ר' הרי עידיה בלוד אמר כך אני אומר אפי' עידיה בקסוסנון תמתין ע"כ. וקצת נראה שנוסחת הירושלמי עיקרת, דר' יוסי בר בון מפרש שם המעשה אשר בא לפני ר' יוחנן והתשובה אשר השיב אפי' עידיה בקסוסנון וכו' ע"ש, והתלמיד אשר בא לבבל צירף הנך ב' עובדי דר' חנינא ור' יוחנן ושם הקו' והאיכא עדים במדינת הים כפי ר' שמן והתירוין עדים בצד אסתן (והוא המוכן לבני בבל במקום קסוסנון לבני א"י) כפי ר' חנינא. — וכזה נמצא ג"כ במ"א שהמאמר של אמוראי דא"י מתוקן יותר בירושלמי מכבבלי, וכן המאמר של אמוראי דבבל מתוקן יותר בכבלי מירושלמי. אבל מ"מ לא נחליט שבמאמרים של חכמי א"י יש לתפוס עיקר כמו שהם מובאים בירושלמי, והמאמרים של חכמי בבל הם עיקר כמו שהובאו בכבלי, דהרי כבר ראינו לעיל שלפעמים המאמר של אמורא א"י נראה עיקר כאשר הוא בכבלי ולא כאשר הוא בירושלמי וכהא דביצה דשלח ר' אלעזר לגולה וכו', דכיון שהיה ידוע כן בגולה א"א לדחותו ולומר שאיזה תלמיד טועה הביאו לבבל, ולהפך המעשה דיומא בענין ר' זכריה בן קבוטל נראה יוחר עיקר כאשר הוא בירושלמי אף שהשואל והמשיב, כהנא ורב, היו בכבל, וכמו שכתבנו לעיל. ובפרט במקום שמצינו סתירה בין הירושלמי והכבלי במאמרי ב' אמוראים, שביירושלמי אמר ר' יוחנן בכה ור"ל בכה וכבלי להפך אין להחליט שהדין עם הירושלמי, שהרי גם בירושלמי נמצא לפעמים סתירה בזה וכמו שהבאנו למעלה. נוסף לזה שהסופרים הוסיפו לחטוא בירושלמי וכתבו פעמים שם המתיר במקום שם האוסר ולהפך וכאשר יבוא לקמן פ"ה.

ומאמרי חכמי א"י נתפשטו לרוב בכבל כפי הנראה מהעת אשר באו עולא ורבי דימי ורבין לבבל ועולא היה בר א"י וחי זמן רב בכבל (עיי' פ"ד ערך עולא). ור' דימי ורבין היו בימי השמד של גאללוס עיי' פ"א ונחתו לבבל מפני השמד. ור' דימי ירד כבר קודם השמד לפעמים לבבל וחזר לא"י. וכבר הבאנו לעיל שרבין שנה בכבל מאמר של אמורא א"י אשר לא נודע בא"י, וכן מצינו לר' דימי ששנה מאמר בענין אחר מאשר הוא בירושלמי. עיי' ירושלמי פאה סוף פ"ד להמשנה ר' מאיר אומר הכל לעניים שספק לקט לקט, אמר ר' יהודה דר' יהודה בן חגרא היא דתני גר שנתגייר והיתה לו קמה נקצרת עד שלא נתגייר פמור משנתגייר חייב ואם

מה

ספק פטור ר' יהודה בן חננאל מחייב ר' שמעון בן לקיש אמר דברי הכל היא ישראל שעיקרו חייב ספיקו חייב וגוי שעיקרו פטור ספיקו פטור. ובחולין קל"ד ע"א איתא כי אתא ר' דימי אמר רמי ליה ר"ש בן לקיש לר' יוחנן תנן ספק פטור אלמא ספיקא לקולא ורמינהי חורי הגמלים שנתוך הקמה וכו' ר' מאיר אומר הכל לעניים שספק לקט לקט ע"כ והקף היא הקף בירושלמי פאה, ושם מתרץ לה ר"ל, ור' דימי אייתי דר"ל מקשה הקף ור' יוחנן אדתי לה אל תקניטני וכו' ע"ש. (ובבבלי שם מתרץ רבא כתיובתו של ריש לקיש בירושלמי ע"ש).

ועתה התפשטות מאמרי חכמי בבלי בא"י נראה מימות ר' זירא ור' ירמיה ואילך שעלו לא"י וקבעו שם ישיבה. וגם כבר קודם הזמן הזה עלו ר' אסי ור' אלעזר לא"י (עיי' ערכם פ"ד) ומסתמא גם הם הביאו מאמרי חכמי בבלי לא"י. וגם זכרנו שר' דימי הלך מא"י לבבל וחזר לא"י והביא עמו מאמרי חכמי בבלי, וכן הביאום התלמידים אשר עלו לרוב לא"י.

ד. מסדרי הירושלמי ואופן סידורו של תלמוד זה.

כבר בא לנו בפתיחת הפרק זכרון מה שיש בידינו היום מתלמוד ירושלמי וכי נפקדו סדר קדשים וס' טהרות וגם איזה מסכתות ופרקים של שאר סדרים. ויש כאן מקום שאלה אם נפקדו ע"י שאבדו באורך הזמן וכמו שאבדו איזה פרקים ממס' גדה מזמן בעלי התו' עד הרפסת הירושלמי וכמו שהערנו שם, או שלא נסדרו כלל אלה הסדרים והמסכתות. והנה החכם אבולאי כתב בס' שם הגדולים ח"ב ערך ירושלמי (ד' ווילנא) שנראה קצת מתו' מנחות ס"ד ע"ב ד"ה ועל אותה שעה שהיה להם ירושלמי על מס' עדיות ע"כ. וז"ל התו' בירושלמי דשקלים תני לה אאידך עובדא וכו' ובמס' עדיות תניא עובדא דהכא על ההוא דתמיד של שחר קרב בד' שעות עכ"ל. והמעין בירושלמי ריש פ' תפילת השחר ששם איתא הך עובדא (באיזה שינויים כדרכו), יבין בקל שיש מ"ס בדברי התו' וצ"ל ובמס' ברכות במקום ובמס' עדיות. ונראה שגם החכם אבולאי הרגיש בזה ולכן לא רצה להחליט הדבר וכתב לבד "נראה קצת". --- וגם על סדר טהרות רצו קצתם לשפוט שהיה ירושלמי לזה הסדר ממה שנמצא לר' האי גאון בפירושו לס' טהרות כלים פט"ו מ"ו הרכות פ"י אמרו שמצאו תלמוד כלים כארץ רומא ומצאו בו פ"י זה הדיבור וכו' ע"כ, והובא בערוך ובר"ש וברא"ש, ורצו קצתם לפרש שנאמרו "תלמוד כלים" הכונה לתלמוד ירושלמי מס' כלים, והוציאו מזה שהיה ירושלמי לס' טהרות. אבל כבר הוכחנו כמפרנו דרכי המשנה צד 319 הערה שרבינו האי כיוון על פירוש איזה חכם למס' כלים.

ויותר יש מקום עיון אם ניסדר ירושלמי לס' קדשים. הרמב"ם כתב בהקדמתו לפירושו להמשנה וז"ל: ונמצא מן הירושלמי חמשה סדרים שלמים אבל סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום ענין לא בבלי ולא ירושלמי

אלא מס' נדה ע"כ. והדברים אלה מורים שהיתה לעיני הרמב"ם ז"ל גמרא ירושלמית לס' קדשים. וגם ההשקפה הראשונה מורה שאמוראי א"י התעסקו הרבה בס' קדשים, דהרי מס' חולין היא מסדר קדשים והיא מלאה הלכות מראשה ועד סופה הנצרכות מדי יום ביומו. גם אם נסתכל בגמ' מס' זבחים בבבלי הלוא ראשי האומרים הם ר' יוחנן וריש לקיש וגם חכמים אחרים דא"י נזכרו לרוב במס' זבחים. וגם בשאר מסכתות דס' קדשים נזכרו הרבה חכמי א"י, הרי דעסקו הרבה בזה הסדר ואיך נעדרה לו גמרא ירושלמית? וכבר מצינו שהשיבו חכמי א"י לבבל בעניני קדשים להלכה. עיי' זבחים פ"ז ע"א מתקיף לה ר' יוסף מאן לימא לן דחצות בראש המזבח משויא להו עיכול דלמא כל היכי דמשכחא להו משויא להו עיכול שלחו מתם הלכה כר' יוסף. — אך לעומת זה יתפלא כל מעיין, איך לא הביא אחד מן הראשונים מאמר או הלכה מן הירושלמי דס' קדשים? והרי"ף ז"ל השתמש הרבה בירושלמי והביאו בחיבורו הגדול במקומות אין מספר להורות ממנו הלכה למעשה, ובמס' חולין לא הזכירו. וכן לא נזכר ירושלמי לחולין בתוספות ורשב"א ורא"ש ור"ן ושאר גדולי הראשונים, וכל מקום שמוזכרין הירושלמי בזאת המסכתא הוא מס' זרעים ולפעמים מס' מועד כאשר יבואר מספריהם. ויותר מזה הגה הרמב"ם בפירושו להמשנה מזכיר לפעמים הירושלמי ובפרט להמסכתות שאין להן גמרא בבבלי, וכן עשה בס' זרעים במס' פאה ואילך ואמר ברוב מקומות אלה, „אמרו בגמרא“ וכונתו על הירושלמי, ובס' קדשים לא הביא הרמב"ם בפירושו הגמ' ירושלמית וגם לא מרמז עליה. הן אמת שברש"י במס' תמורה איתא באיזה מקומות „ל' ירושלמי“, אך כל מעיין ברעת יראה שכונתו על גירסא אשר הובאה מירושלים. (והמפורסמות אינן צריכות ראיה, אך לנוציא מן לב מתעקש נזכיר רש"י שם ו' ע"ב ד"ה ה"ג ל"א בהני שינויי דשנינן ובין האי לישנא להאי לישנא דשמיע לי כשינוי קונה ליכא מידי אלא זה ירושלמי זה בבלי עכ"ל, וא"א לפרש שזה גמרא ירושלמית שהרי בירושלמי לא נזכר מעולם פלוגתא דאב"י ורבא, ולא נזכרו לא ר' אחא בר'יה דרבא ולא ר' אשי הנושאים והנותנים שם ועל פלפולם קאי הא דאיתא שם בגמ' ל"א בהני שינויי דשנינן. — וגם יש לפקפק הרבה בפירוש המיוחד לרש"י למס' תמורה, כי נראה שאינו רבינו שלמה יצחקי ואין פה המקום להאריך).

והחכם אזולאי כתב עוד במקום הנזכר שנראה מהראב"ד כהשגות פ"ב דביכורים שהיה לו ירושלמי לס' קדשים ע"כ. וגם פה הטעתו ט"ס, וז"ל הראב"ד שם הל' ו' סוף ההגה"ה ואם הפרישן קודם חנוכה ועברה עליהן חנוכה ירקבו והכי איתא בירושלמי במנחות פרק כל קרבנות ציבור אחר חנוכה לא קדשו ע"כ, והוא כמעט מלה במלה ירושלמי ביכורים ס' יש מביאין הל' ח' (ס"ד ע"ב) ואין דרך הראב"ד להניח המסכתא אשר בה אנהנו עומדים, כהל' בכורים, ולישא עינו למרחוק למס' מנחות. — ומה שכתב עוד החכם אזולאי שנראה מדברי הרב המגיד פכ"ז מה' מכירה ישהיה לו ירושלמי לס' קדשים ע"כ, המעיי' במ"ס שם הל' ט' יראה כמה יש מן הספק בזה וז"ל הרב המגיד

בהשגות א"א דבר זה מצא אותו וכו' (ובמס' ערכין) ולא מצאתי אותו בגמרתנו וראוי להיות בירו' במסכת' ערכין ע"כ, ואילו היה להרב המגיד ירושלמי למס' ערכין לא אישתמיט ליה להביא ל' הירושלמי או לציין עכ"פ הפרק, ואפשר שצ"ל „וראוי להיות בתוספתא למס' ערכין“ ע"ש פ"ג וצ"ע. ובכלל נאמה שאין לשפוט ממאמר אחד או שנים על ספר בכללו. — ומה שהביא עוד אזולאי ראייה מתיקוני הזוהר אין למידין דברי הלכה מדברי קבלה.

ולברר הענין נחזור על סידור הירושלמי בכלל ונפתח בגדולים. דר"ף ז"ל כתב סוף עירובין ז"ל: וחזינן למקצת רבוותא דסבירא להו כעולא וסמיכי אנטרא דבני מערבא דג' מינן התם במס' יום טוב אמר ר' אלעזר כל משמיעי קול אסורי בשבת וכו' ואנן לא סבירא לן הכי דכיון דסוגיין דגמרא דילן להיתירא לא איכפית לן במאי דאמרי בגמרא דבני מערבא דעל גמרא דידן סמיכינן דבתרא הוא ואינהו הוי בקיאי בגמרא דבני מערבא שפי מינן ואי לאו דקים להו דהאי מיטרא לאו דסמכא הוא לא קא שרי להו אינהו ע"כ. והעולה לכאורה מדברי רבינו הגדול שהירושלמי כולו היה ידוע למסדרי הש"ס כבלי. וזה הוא הנאמר בפירוש להר"ד יהונתן ז"ל (הוכח בש"ס ב"ט ומשם בס' יד מלאכי ח"ב כלל ב') שכתב ואין אנו חוששין לגמרא דירושלמי דאותן רבנן בתראי שסידרו לנו התלמוד בבלי הביאו בו אותן סברות שהן כהלכה הנאמרת בתלמוד ירושלמי ורוב התלמוד בבלי מהן כגון דברי ר' יוחנן וריש לקיש וכל הנקראים בשם רבי ומה שראו שהוא שלא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי ע"כ. ודברי הר"ד יהונתן מראין קצת שהירושלמי היה כבר מסודר לפני מסדרי התלמוד בבלי.

ובזמננו קמו שני חכמים הרב מדרש"ל ר"פ והרב מוהר"ד צבי חיות ז"ל ואמרו בהחלט שהירושלמי היה כבר מסודר נגד עיני מסדרי הבבלי והביאו ראיות לזה. והראיות האלה ישא רוח ואין בהן מטיט ונזכיר קצתן ומהן יש לדון על השאר. החכם ר"ף חיות הביא ראיה בספרו אמרי בינה ד' י' מהא דאיהא-בבלי תענית ט"ז ע"א ולמה יוצאין לבית הקברות וכו' ולא נזכר מזה במשנה ובגמרא אבל בירושלמי איתא וכמו שכתב רש"י שם עכ"ל. ומה כזה הצורך להביא ראיה ממשנה או מגמרא? דבר כזה לצאת לבית הקברות נולד לרוב מן המנהג וכן מורה הל' ולמה יוצאין לבית הקברות ולא נאמר ולמה אמרו יוצאין וכו'. ובאמת גם בירושלמי לא נמצא שחייבין לצאת לבית הקברות ושם איתא כמו בבבלי ולמה יוצאין לבית הקברות ע"ש. ואפשר שהיתה לפני רש"י גי' אחרת וידוע שהפי' למס' תענית אינו לר' שלמה יצהק' והמפרש כותב הרבה פעמים שלא בדיוק. — עוד הביא ראיה מטה דאיתא ב"ק קט"ז ע"ב מאן דתני מסיקין לא משתביש ומאן דתני מציקין לא משתביש, והש"ס לא הזכיר דחד תני מסיקין וחד תני מציקין והש"ס דילן על מה שנאמר בירושלמי סוכב והולך ע"כ. ובל' אלה הם דברים של מה בכך, הלוא גם בירושלמי לא נזכר כלל דחד תני מסיקין וחד תני מציקין, לא במקומו בב"ק ולא במס' ברכות פ"ח ח"ב ע"ג ולא בריש פ"ה דעירובין ולא בע"ז פ"א הל' ב'; וכעירובין ובע"ז הוכחו כמה שינויים בקריאת המישנה (ע"י לעיל

ט' ע"ב), ולא נזכר הא דמסיקין וכו' ואיך הביא זה החכם ראייה שהבבלי כיוון על הירושלמי? ואם ישיב המשיב שלא נזכרו שם כ"א השינויים במשנה בין רב ושמואל, א"כ יש להוכיח להפך שהירושלמי לא היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, דהרי בירושלמי ברכות שם איתא וכן בעירובין ובע"ז אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו רב אמר עד שיאותו ושמואל אמר עד שיעותו, ומדוע לא הביא הבבלי פלוגתא דרב ושמואל בקריאת המשנה דמס' ברכות? אבל באמת אין ממש בראייות כאלה הלוא אם גם נודה שאלה האומרים מסיקין מציקין היו בא"י מה יוכיח הוכח בזה, דהרי הרבה מאמרים של חכמי א"י נשמעו בבבל וכמו שהבאנו בסימן הקודם, והיאך יש לשפוט מזה שהיה הירושלמי כבר מסודר? — עוד הביא ראייה דנדה ח' ע"א איתא ואמר ר' אלעזר הלכה כר' אליעזר דאומרה ברכה רביעית בפני עצמה והנה שם לא שאלו בש"ס והיכי איתמר דר' אלעזר כורכס, ורש"י הרגיש בזה וכתב שם ד"ה ואמר ר"א ירושלמי ברכות, ראינו דכבר נודעו להם דברי ר"א מש"ס ירושלמי ורמזו עליו עכ"ל. גם זה תשובתו בצידו, המאמר של ר"א היה נודע בבבל כמאמרים אין מספר של חכמי א"י ואין זה מורה כלל על ידיעת הסידור של הירושלמי למסדרי הבבלי. ואם גם רש"י אמר „ברכות ירושלמי“, מה בכך, רש"י הראה המקום בזה, וכאשר מצינו לו לפעמים. וכלא"ה יש לפקפק הרבה אם זה הדיבור הוא לרש"י ז"ל או אם הוא הוספה מידי אחר, דהרי הירושלמי לא היה פתוח לפני רש"י כ"א באיזה מקומות ע"י לקמן פ"ה. — וכל הראייות שהביא מהר"ץ חיות הן בדרך זה ועולות בקנה אחד שהן דברים אין בהן ממש.

והרב רש"ל ר"פ הביא בתולדות רבינו גסים הערה ט"ו ראייה מאחה מקומות שנראה מהן שהסידור של הבבלי הוא דומה להסידור של הירושלמי ע"ש. וגם באלו ראיות (והן בעיקרן מן הגרות) אין בהן כדי לסמוך ובהרבה מקומות אי אפשר להיות הסידור באופן אחר, ולו ירד הרב ז"ל לאופן סדר הבבלי וכמו שיבואר להלן לא שנת לבו לראייות כאלה. גם היה לו להבין שאין מזה הוכחה כלל שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, אבל נאמר שהסוגיות היו שנויות בא"י ומשם באו לבבל, וכדרך שהיו שונין בבבל סוגיות שלמות בעל פה טרם בוא מסדרי הבבלי. ואם יש ממש בדברים כאלה נוכח להפך שהבבלי היה כבר מסודר לפני מסדרי הירושלמי, שהרי הרבה מאמרים נמצאים בירושלמי אשר אין להם הבנה כ"א ע"פ הבבלי וכך דיומא פ"א הל' ב' ושנועות פ"ג הל' ד' שהבאנו לעיל ל"ז ע"ב.

וגם דברי הר"ר יהונתן ז"ל אינם עולים יפה. שמה שכתב ואין אנו חוששין לנמרא דירושלמי דאותן רבנן בתראי שסידרו לנו התלמוד בבלי הביאו בו אותן סברות שהן כהלכה הנאמרות בתלמוד ירושלמי וכו' ומה שראו שהוא שלא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי ע"כ הנה גדולי הראשונים ובראשם רבינו חננאל, רבינו גסים, הר"ף וכו' מכחישים אותו שמביאין מאמרי הלכה מהירושלמי במקום שלא נמצא פסק ההלכה בבבלי או שאין להכריע ההלכה מהבבלי, דהרי לך שלא עלה על לבם מעולם שמה שהניחו המסדרים בתלמוד ירושלמי הוא מפני שראו שהוא שלא כהלכה. — וגם כבר הבאנו

מז

לעיל מאמרים של חכמי בבל הנמצאים בירושלמי ולא בבבלי, ולמה הניחו אותם מסדרי הבבלי? הכי גם בזה יש לומר מפני שהם שלא כהלכה, והלוא כמה וכמה מאמרים של חכמי בבל נמצאו בבבלי והם שלא כהלכה. והנה זה המאמר זל שמואל בירושלמי פ"ח דברכות אשר הבאנו לעיל, המשתמש בכהונה מעל ע"ש ולית מאן דפליג למה לא הובא בבבלי, והיאך מצאו הסדרים לבם לדחות המאמר הזה והדומים אליו מן ההלכה? גם הראינו לעיל שיש סוגיות הנראות מדוייקות יותר בירושלמי מבבלי, ולמה הניחו אותן מסדרי הבבלי? הלוא כל אלה מראין בבירור שהירושלמי לא היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, וגם מסדרי הבבלי לא ביררו מן התלמוד ירושלמי וכדעת הר"ד יהונתן. — וגם דברי הר"ף צ"ע כמה שכתב ואי לאו דקים להו דהא מיטרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא לא קא שרי להו אינהו ע"כ, דמשמע דכל הגמרא דבני מערבא היתה ידועה לגמרא דילן וזה אינו וכמו שהוכחנו. אבל באמת אין להוכיח מדברי הר"ף שדעתו שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, דהר"ף מביא שם סוגי גדולה מהירושלמי דביצה (פ"ה הל' ב') וזכרו בה כמה אמוראי דאמרי השמעת קול אסור, ולא נעדר שלא היו קצת מאלה המאמרים ידועים בבבל ואעפ"כ לא נזכר גם אחר מהם בבבלי, וע"ז אמר רבינו הגדול בדין דאי לאו דקים להו וכו' לא הווי קא שרי להו. (וכר"ף יש ט"ס אמר ליה אב"י וצ"ל אמר ליה אבא וכאשר הוא בירושלמי).

ואחרי אשר פנינו לנו הדרך והוכחנו שאין ממש בדברי האומרים שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, נבוא לחקור על מסדרי הירושלמי ואופן סידורו בהקדמת איזה הצעות באופן סידור הבבלי.

מסדר התלמוד בבלי הוא רב אשי כידוע, והכונה בזה ר' אשי התחיל לסדר הש"ס, ולא נשלמה המלאכה הגדולה הזאת על ידו, כי הלוא נזכרו בש"ס כמה אמוראים אשר חזו אחרי ר' אשי וכידוע. ונמשך הסידור כל ימי חכמי הש"ס אשר קמו אחר ר' אשי וכל ימי רבנן סבוראי וימי הגאונים הראשונים. וכאשר נעמיק לשאול איך סידרו ר' אשי והבאים אחריו את התלמוד ונשים על לב שאי אפשר שהעלו על זכרונם כל מאמרי החכמים הקודמים להם והקושיות והתירוצים והאיבעיות והאיפשטא להו וכו', יתברר לנו שקצת שיטות נשנו כבר בשלימותם כבתי המדרש, כלו' מאמר של אמורא פלוני או מחלוקת אמוראים היו שגורים בפי התלמידים עם הקושיות והתירוצים אשר באו עליהם בדור הקודם, והיו נקשרים בפי התלמידים לאחד עם עיקר המאמר עד כאשר חזרו על המאמר חזרו ג"כ על כל המשא והמתן של הדברים. — ועיי' כתובות ע"ג ע"ב אמר רבה מחלוקת בטעות שתי נשים אבל בטעות אשה אחת דברי הכל אין צריכה הימנו גט אמר ליה אב"י והא מתניתין דטעות אשה אחת היא וקמותבינן תיובתא מיניה ופי' רש"י ד"ה והא מתני' דטעות אשה אחת היא ואע"ג דאנן הוא דאותבינן ולא רב איירי כה קושיא היא לרבה דהאי דברי הכל דקאמר סברא דיריה הוא ולאן מרב ושמואל שמעה שדרי' לא היה ברורם אלא דקסבר ליכא למאן דאמר בכהאי

גונא דלאו דעתיה אתנאיה והא קא הוינא דכל בני מדרשא דאותניה סלקא דעתין למיטר הכי עכ"ל. הרי לך שלא לבר הפלוגתא דרב ושמואל היתה ידועה אלא גם הקושיא אשר הקשו שם אשמואל היתה שגורה בפי כל עד שאביי מקשה מינה לרבה. וכן בכל מקום שאמר הש"ס, "והוינן בה" וסומך על קו' ותירוץ אשר באו במקום אחר הסוגיא ההיא האחרת נשנית תמיד כהווייתה וכצורתה של הקו' הזאת והתירוץ הזה, והיה בפי התלמידים ובלימודם לאחד עם עיקר הסוגיא (וכבר הארכנו בזה במ"ח שנת י'). — ומלבד אלה סוגיות שלמות אשר נשנו כבר מאז בבית המדרש נמצאו הרבה מאמרים והוייות וכו' קצתם היו בקבלה איש מפי איש וקצתם כתבו להם או ברמיה בעלמא או בניאור רחב, וכדא דאיתא בבלי יבמות כ"א ע"ב אמר ליה רב הלל לרב אשי לדידי הויא לי שניות מר בריה דרבנא וכתיבן שיתסר וכו'. ירושלמי כלאים פ"א סוף הל' א' ר' יוסי בשם ר' חייא בר ווא אשכחון כתיב על פינקסיה דר' הילל בר אלם. —

והחכמים מסדרי הש"ס מלבד הגודע להם כלימודם ובכתיבתם הגדולה צירפו אלה הטגילות אחת לאחת, ובמקום שנאו בקצרה העמיקו לפעמים לבארן ולפעמים הניחו אותן כמו שמצאון. ומהן הא דחולין ק"ו עד כאן לחולין עד כאן לתרומה. ובלתי ספק היתה ידועה למסדרי הש"ס איש מפי איש כונת זה המאמר (וכבר כתבנו לעיל מה שיש בזה בירושלמי). וכן שבת קמ"ז ע"א ר' ירמיה הוה קא יתיב קמיה דר' זירא אמר ליה הכי מאי א"ל אסור והכי מאי א"ל אסור ופ"י רש"י ד"ה הכי מאי קולט חילוקו בפניו בענין אחד ושואלו כגון זה מרוב או לא וחזר וקולטו בענין אחר ושואלו ע"כ. עוד שם קמ"ח ע"א רב אריא הוה יתיב קמיה דרב יוסף שניא ליה ידיה אמר ליה הכי מאי אסור והכי מאי אמר ליה אסור ופ"י רש"י היה עושה בענינים הרבה ושואל ע"כ. הרי דהניחו המסדרים המאמרים אלה כמו שמצאום ולא פירשו כלום, כי ביניהם היה ידוע הפירוש. וכימי רש"י ז"ל כבר נפסקה שלשלת הקבלה ולכן לא נכנס לפרשם באר היטב. — וגדולה מזה איתא חולין י"ד אמר ר' הונא דרש חייא בר רב משמיה דרב אסורה באכילה ליומא וגמבין חברייא למימר ר' יהודה היא ע"כ. וכמה טרחו ויגעו באותה הסוגיא גדולי האמוראים ר' אבא (רבה) ר' יוסף ר' ששת בריה דר' אידא ור' אשי למצוא פתרון המאמר הקצר של חברייא, "ר' יהודה היא". הרי לך מה שקיצרו לפעמים במאמריהם וכרמיותיהם.

ועתה נחזור למסדרי הירושלמי ואופן סידורו. הרמב"ם כתב בהקדמתו לפירוש המשנה ז"ל וכן עשו חכמי ארץ ישראל מה שעשה רב אשי כתבו התלמוד ירושלמי ור' יוחנן הוא המחבר ע"כ, וכן כתבו הראב"ד בס' הקבלה והר"ש מקינון בס' טריתות. וע"כ אין הכונה שר' יוחנן חיבר הירושלמי עד גמירא דרוב החכמים הנזכרים בירושלמי מאוחרים לר' יוחנן וכאשר יבואר לקמן פ"ד, ועיי' בס' כפתור ופדח פמ"ז ס"א ע"א ד' ברלך שפיקפק ג"כ בזה. והרצון בזה ר' יוחנן יסד התלמוד ירושלמי כלו' הוא התחיל לסדרו והבאים

מח

אחריו השלימוהו, וכמו שהערנו לעיל בענין הסידור של הבבלי ע"י רב אשי. אבל גם בזה אין הדעת נוחה, הלוא ר' יוחנן חי בדור הראשון ובדור השני של האמוראים וכאשר יבואר לקמן פ"ד, וא"כ איפוא המקום להסידור בכלל, וכי מצא ר' יוחנן כבר כביר מאמרי חכמים מזמן סוף התנאים ע"י זמנו אשר לחצוהו לגשת אל מלאכת הסידור? אך מאחר שהגדולים אלה יחד עונים ואומרים שר' יוחנן חיבר הירושלמי מסתמא כן היתה קבלה בידם. והנראה להשוות הקבלה והסברה שאין הכונה על ר' יוחנן דייקא כי אם על ישיבתו והישיבה נקראת על שם רבה ומיסדה, ור' יוחנן הוא אשר קבע ישיבתו בטבריא ומימות ר' יוחנן ואילך היה שם עיקר מקום התורה, וכבר הבאנו לעיל מאמרים בבבלי על שם ר' יוחנן ובירושלמי הובאו בסתם, וזה מורה שהבבלי קודם לפעמים ישיבת טבריא על שם ר' יוחנן. והמאמר, "ר' יוחנן חיבר התלמוד ירושלמי" לא בא להורות ע"פ ההנחה הזאת כי אם שהירושלמי ניסדר בטבריא מקום ישיבת ר' יוחנן וגם עמדה על מכונה אחרי תום שאר הישיבות בא"י.

ובענין הסידור של התלמוד ירושלמי נראה שזוהי כאופן סידור הבבלי. קצת המאמרים והקושיות והתירוצים וכ"י היו שגורים בפי בני הישיבה והעלום המסדרים על ספר, וקצתם העלו מאשר כתבו להם החכמים ותלמידים בקיצור נמרץ וכעין רמזיה וכאלה שזכרנו לעיל. אבל הימים היו רעים עד מאוד, ומעת אשר גברה האמונה החדשה היתה עת צרה לישראל וכמו שזכרנו בפ"א, ומי לא יראה בעיניו ויבין בלבבו שבעת רעה כזאת אין פנאי לסדר מאמר אחר מאמר כראוי ולהוציא מן הים הגדול של הסוגיות ומאמרי הקדמונים כל אחד ואחד על מקומו, ובפרט להעמיק במה שרמזו החכמים והתלמידים במגילותיהם ולהרחיב מה שכתבו לזכרון בעלמא בקיצור נמרץ. ולא יפלא א"כ בעינינו אם נעדר לפעמים סדר ראוי בירושלמי, גם אם נמצא בו קיצור אשר יגעו גדולי המפרשים לדיק לבוא אל כונתו. וכבר הבאנו לעיל כמה סוגיות קצרות, ונסיף פה עוד שבועות פ"ב הל' ו' הזקיה אמר מחלוקת ביניהן ע"כ. ומי החכם הזודע פשר בזה? והמפרשים מצאו אור ע"י הבבלי שם י"ח, ואיך יעלה על הלב שהירושלמי תמך יתדותיו בהבבלי? אין זאת כ"א שהירושלמי הציג פה מה שנמצא במגילת איזה חכם ברמזיה בעלמא ולא הרחיב לפרש הדבר.

ודע כי גם בסידור התלמוד בבלי יש מקום ספק אם נסדרו כל המסכתות בועד אחד של חכמים. שא נא עיניך וראה היאך משונה הסגנון והלשון של מס' מעילה משאר מסכתות, וכבר כתבו התו' שם ט"ז ע"א ד"ה ור' יהודה היא ולשון רבינו משה מקוצי מעילה משונה הוא משאר מקומות. וכן נראה משונה מס' תמורה ומס' נדרים ונזיר, וכבר עמדו קצת האחרונים על זה. — וכאשר נעמיק לחקור בירושלמי נראה אף שהירושלמי ניסדר בטבריא מ"מ הסידור של כל המסכתות בפרט עלה כמה שסידרו איזה חכמים קצת המסכתא לעצמם, והמסדרים האחרונים לקמו יחד מה שמצאו מן הסדר לחכמים שונים הקודמים להם והשלימו לסדר המסכתא, אך יען שהיתה השעה ממורפת לא מצאו ידם

לסדר וללבן הכל כראוי. וכזה נצא לרוחה מכמה זרות אשר זכרנו לעיל, והאחת מהן שמצינו לפעמים במס' אחת הריבור מרווח וכביאור כראוי ובמס' אחרת הוא ברמיזה אין הבין. ולפי מה שכארנו נאמר מסדרי זאת המסכתא סדרו אותה ע"פ סדר חכם אחד שסידר לעצמו המאמר בארוכה, ומסדרי המסכתא האחרת ע"פ חכם שסידר לעצמו ברמיזה. — גם נבין מה שמצינו שלפעמים יורד הירושלמי לישר המשנה על בוריה ולדייק גם דיוק קמץ כהך דכתובות ריש פ"ח כיני מתניתא עד שלא נתארסה, ולפעמים מניח בלא פירוש משנה הצריכה ביאור גדול כהך דסוף עירובין וריש פ"ד דר"ה ולא ירד לבארה גם באיזה רמז. וע"פ ההנחה אשר זכרנו סיה התמיהא בזה, המסדרים סדרו והעלו על הספר את אשר מצאו, ולאיזה משנה מצאו ככתב לחכם אחד הכל מדוייק, ולאיזה משנה לא מצאו פירוש וכנראה אבד. זה הפירוש בצרת הזמן ולכן באה המשנה לבר כצורתה. ועיי' פ"ה מאמר איכות הירושלמי אשר בדינו.

ואלה המסדרים אשר העלו על הספר את אשר מצאו בסידור איזה חכם והשלימו עליו המסכתא מצאו להם די כסידור הד' סדרים. הלוא גם התלמוד בבלי אשר נמשכו ימי סידורו עד הגאונים הראשונים לא הספיקו לסדר אותו עד תומו ומס' תמיד התחילו הסבוראי לסדר ולא גמרו אותה (עיי' במ"ח שנת י'), ואיך יש להתפלא על שלא גמרו מסדרי הירושלמי הסידור של כל הירושלמי והמה נשבתו ממלאכתם כמה מאות שנים קודם השלמת סידור הבבלי! וזה לך האות, הנה לג' מסכתות דנזיקין ב"ק ב"מ ב"ב יש סידור מעט הכמות והגמ' דכל ג' מסכתות אלה קמנה מאוד במספר. ומה שעלה על לב מהרש"ל ר"ס ז"ל דפסקי דיני ממונות לא רבו בא"י בעת תלמוד ירושלמי ולא התעסקו בהם הרבה, כל העובר גם בעיזן קל על מס' כתובות סנהדרין שבועות וכו' ימצא להפך שרנו דינים הרבה בדיני ממונות והתעסקו בהם לרוב. אבל העיקר שלא מצאו ידם לסדר הככות כראוי כי כבר נתלבשו הרבה בסידור הסדרים הקודמים וימי הצרה קרבו לבוא ונפסקו הישיבות ונתמעטו הלבכות ולכן קיצרו בהככות. (ומס' סנהדרין מכות שבועות נראה שנסדרו קודם הככות, ואפשר שהסדר הראוי גם במשנה הוא סנהדרין מכות שבועות ב"ק ב"מ ב"ב, וירוב בתחילה על הדיינים ועל העדים שבשני מקצועות האלה מתחיל הדן ועל השבועה שהיא ג"כ חלק מחיקור הדין עיי' בספרנו דרכי המשנה 261, ואח"כ על דיני ממונות). — וכזה תנוח דעתנו ג"כ אם לא ניסדר הירושלמי לס' קדשים וטהרות כי לא מצאו העת לגשת אל המלאכה, ואך מס' גדה סדרו לרוב צרכה וגם אינה גדולה בכמותה, ומסתמא קרבו ג"כ לסדר מס' חולין לרוב דיניה, ואפשר גם למס' אחרות דס' קדשים במס' מנחות בכורות הנוגעות ג"כ בחלק גדול או קמץ בדינים הגוהגים אחר הכית. אך לא השלימו המלאכה ולא עלה בידם רק מעט מזער. והרמב"ם שכתב ונמצא חמשה סדרים שלמים נקט ל' שלמים על הרוב כלו' על הד' סדרים כי בודאי לא נמצאו בימיו כ"א איזה דפים מזה הסדר וכמו שהוכחנו לעיל שלא היה להדייק ירושלמי למס' חולין. —

מט

וגם זה המעט אשר היה עוד מצוי להרמב"ם כלה ספה, וכמו שאבדו באורך הזמן הד' פרקים האחרונים דמס' שבת ופ"ג דמס' מכות, ואלה המס' היו מסודרות בשלמות.

ה. הגדות הירושלמי ומה שיש בינן ובין הגדות הבבלי.

בתלמוד ירושלמי באים מליצות וסיפורים ומדרשי המקראות והם הנקראים בכלל בירושלמי אנדה ובבבלי הגדה. והוא שם משורש נגד ובהפעל הניד ומה הגדה בבבלי, ובירושלמי הוא על דרך אפעל בל' ארמית כנודע ומה אנדה. ועיקר מדרש המקראות בהגדה הוא בדברי מוסר להורות הדרך ילכו בו, או בדברי נחמה להקים האמללים והנדכאים בעול הגלות ושעבוד מלכות. והתנאים והאמוראים הרחיבו הסיפורים והמאמרים הנמצאים בספרי קודש, והמופתים בימים קרמונים שמו אותות לאחור לדבר על לב העם ולהרהיב בנפשים עז עד כי תבוא הנחמה לא תאחר המאמין לא יחיש. — ומצינו בירושלמי „ספרי אנדתא“ עיי' על זה בס' מאור עינים פט"ו ובס' ערך מלין ערך אנדה.

ומצינו „רבנן דאנדתא“ מעשרות פ"א מ"ח ע"ד יבמות פ"ד הל' ב'. זה מורה שכמו שעסקו קצת חכמים לשנות כרייתות והם ידועות בשם שוני הלכות בן עסקו קצתם באגדות והם הנקראים בשם רבנן דאנדתא. ואלה רבנן דאנדתא דרשו המקרא גם ע"פ לישון יונית. עיי' מעשרות שם דילמא מן רבנן דאנדתא הוא שמע לה אחינו המכו את לבבינו פלגן לבבינו, והוא מל' יונית *ἡμεῖς* כל' חצי.

ודרך דרשה באנדה הוא לרוב על דרך אל תקרי אף שהירושלמי לא אמר אל תקרי וסמך על המבין וכמו שהערנו פ"ב. — גם נמצא באנדה חילוף ה"א בחי"ת בדרך הכרת בני א"י (עיי' פ"ב) וזה אפי' בדרשת המקרא להלכה. עיי' פאה פ"ז כי ע"ב ר' זעירה בעי קומי ר' אבהו מניין שהוא טעון (פדיון ישנאמר, וכן הוא מ"ש פ"ה נ"ז ע"א) קודש הילולים קודש חילולים (ועיי' בבלי ריש פ' כיצד מברכין) לא מתמנעין רבנן בין ה"י לחי"ת. — שבת פ"ז הל' א' (ט' סוף ע"ב) רבנן דקיסרין אמרין מן אתרה לא חסרה כלום אל"ף חד למ"ד תלתין ח' חמניא לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת.

גם מאמרים בעניני הרפואה נכללו בשם הגדה. ונמצאו בירושלמי מס' תרומות פ"ח הל' ה' שבת פ"ד הל' ג' ד' ע"ז פ"ב הל' ב' ובמ"א, ובבבלי שבת פ"ד פסחים פ"י גיטין פ"ז ובמ"א. ויש בענין זה הבדל בין הירושלמי ובין הבבלי, הירושלמי מביא רפואות אשר יש להן תועלת בדרך הטבע עיי' קישור פנימי עם המחלה, והבבלי בוחר לרוב בסגולות ובמיני רפואות אשר לא ירפאו כ"א באיזה כח נסתר ולא ע"פ הטבע. וכבר נשאל הרישב"א ז"ל אם יש ממש ברפואות כאלה והשיב (חישו תי"ג חכ"ה) שהוא נכון הרבה בזה

ע"ש. — וכן לא חשו בא"י לקצת סכנות ע"י מויקין וכדאיתא בבלי פסחים ק"י ע"ב במערבא לא קפדי אזוגי. — והרבה סיפורים באים בשני התלמודים והם נכללו ג"כ בכלל הגדה. ובבבלי באים לפעמים סיפורים אשר אין מובנים כלל לפי פשוטם כהך דרבה בר בר חנה ועוד אחרים בפ"ה דב"ב ובמ"א ובלתי ספק יש להם תוך משונה מברם, ובירושלמי הסיפורים נאמרים לפי פשוטם ואף שנמצא בהם לפעמים קצת זרות. — ובכח המליצה נראה להבבלי יתר שאת על הירושלמי. כי אף שההגדה בשני התלמודים מלאה חן והיא כטל על ארץ עיפה להנפש השוקקת להגביה ממעל לחישכת התכל והכליה ודאגותיה ולשאוב מהמעין אשר מריחו יפרח שלום והשקט ודממה, בכל זאת גבר הבבלי על הירושלמי ברוח המליצה וכח הדמיון. געימות המשל כההוא דבבלי תענית ה' ע"ב למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה עיף ורעב וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אבל מפירותיו ושחה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך אם אוטר לך שיהו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין וכו' אלא יהי רצון שכל גטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך ע"כ, הפקר בירושלמי וכל המשלים הנמצאים בו וכרכות לאש לאש יהלכו ולא יגביהו עוף על שדה תרומות המליצה כהבבלי. וגדול כח התלמוד הזה שמלביש גם חרדת המות בלבוש המליצה, לפניו הדוץ דאבה מפני עת הפירוד מן החיים, וגם מלאך המות החאזר חנינות ואינו כחיה שואגת לטרף ושואף בחימה לנפשות בני אדם ולהרבות חללים. מה נעמו הסיפורים בבלי מ"ק כ"ח ואיך נהפך שם המלאך המשחית לאוהב לאנשים צדיקים! — ונציג פה זה לעומת זה סיפור הבא בבבלי והבא בירושלמי בזה הענין. בבלי סוכה נ"ג ע"א: אליחורף ואחיה בני שישא סופרים דשלמה הוו יומא חד חזייה למלאך המות דקא עציב אמר ליה אמאי עצבת אמר ליה דקא בעו מינאי הני תרתי כושאי דיתבי הבא מסרינהו לשעירים שדרינהו למחוזא דלון כי מטי למחוזא דלון שכיבו למחר חזי למלאך המות דהוה קברח אמר ליה אמאי בדחת אמר ליה באתר דבעו מינאי תמן שדדתינהו מיד פתח שלמה ואמר הגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובלין יתיה. — ובירושלמי כלאים פ"ט ל"ב ע"ג כתובות פ"ב הל' ג' אליחורף ואחיה תרין איסקבטריי דשלמה חמא מלאך מותא מסתכל בון וחריק בשינוי אמר מילה ויהבון בחללא אול ונסתון מן תמן אתא קאים ליה גחך לקבליה אמר ליה ההיא שעתא הויתא איתרוק בשינייך וכדון את גחך לן אמר ליה (אמר, כן הוא כתובות שם). רחמנא דינסב לאליחורף ואחיה מן חללא ואמרית מאן יהיב לי אילין להן דאישתלחית מיסבינן ויהב בליכך לתיעבד בן בגין דנתעביד שליחותי אול ואיטשל בון זמן (צ"ל מן וכאשר הוא כתובות) תמן ע"כ. וכל מי שיש לו חך לטעום יבין מה שיש בזה בין הבבלי והירושלמי. — אבל מצינו גם בירושלמי מליצות גאות מעירות תקוה ונחמה כהא דריש ברכות ב' ע"ג, ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהרא. בקעת ארבל בקריצתא וראו איילת השחר שבקע אורה אמר ר' חייא רבא לר' שמעון בן חלפתא בירבי כך היא גאולתן של ישראל בתחילה

ג

קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת ע"כ. וכן נמצאו מליצות הרבה המשמחות את לב הישואפים לראות ציון ביסיה והדרה.

גם זאת להבבלי שהיא שומר יותר יופי הלשון והמליצה בתפילות מהירושלמי. עיי' ברכת הבינו בבלי ברכות כ"ט הבינו ד' אלקינו לדעת דרכך ומול את לבנינו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו מטכאוכינו ודישנו בנאות ארצך וכו'. ובירושלמי שם פ"ד ה' ע"א הבינו רצה תשובתינו סלח לנו גואלינו רפא חלינו ברך שנותינו. — ועיי' בבלי יומא פ"ז ע"ב נוסחת הוידוי ביה"כ, ועיי' ירושלמי סוף יומא כיצד הוא מתודה ר' ברכיה בשם רבי בא בר בינה רבנוי חטאתי ומורע עשיתי ובדעת רעה הייתי עומד וכדרך רחוקה הייתי מהלך וכשם שעשיתי איני עושה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי. — והירושלמי אוהב ג"כ לספות בתפילה פסוקים על פסוקים ואין כן דרך הבבלי. וראה מה גם בזה בין הבבלי והירושלמי. בבלי ברכות נ"ה ע"ב נזכר נוסח התפילה הידועה לתענית חלום. ובירושלמי שם פ"ה ט' ע"א נזכר ג"כ המטבע של בבלי אלא שנתוספו שם דברים ורכו כמו רכו הפסוקים: אם טובים הם יתקיימו עלי לששון ולשמחה לברכה ולחיים וכו' כן תהפוך את כל חלומות הקשין ומה שחלמו לי אחרים לטובה לברכה ולרפואה ולחיים ולשמחה ולששון ולשלום הפכת מספדי למהול לי פיתחת שקי ותאזוני שמחה למען יזמך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אורך ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושימחתים מיגונם (ועיי' בבלי שם). — ודע בעל המאמר בירושלמי של יהי רצון של תענית חלום הוא ר' יונה בשם ר' תנחום בר חייא. ובבבלי שם נ"ה איתא אטימר ומר זוטרא זרב אשי הווי יתבי בהדי הדרי אמרי כל חד וחד לימא מילתא דלא שמיע ליה לחבריה פתח חד מינייהו ואמר האי מאן דחוי חלמא ולא ידע מאי הוא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך וכו'. והנה אלה ההכמים זוטרי טובי מר' תנחום בר חייא שהיה קודם לרבא (עיי' פ"ד), וזה המטבע של בבלי הוא המטבע של הירושלמי ובשינוי. ונראה שבא מא"י לבבל, והמילתא דלא שמיע ליה לחבריה הוא במה שתיקן המטבע זה בדרך הנאות בלשון ובתפילה. וזה טורה ג"כ שחכמי בבל חקרו והבדילו בין הנאות לאשר אינו נאות.

ונמצאו הגדות בבבלי ועיקרן בירושלמי ולהפך הגדות בירושלמי ועיקרן בבבלי. עיי' בבלי יבמות ק"ה ע"א לוי נפק לקרייתא בעו מיניה גידמת מהו שתחלוץ יבמה שרקקה דם, מהו אבל אניד לך הדישום בכתב אמת מכלל דאיכא כתב שאינו אמת לא הוה בידיה אחא שאיל בי מדרשא אמרי ליה מי כתיב וחלצה ביד מי כתיב וירקה רוק אבל אניד לך הדישום בכתב אמת וכו' יש כתב שאינו אמת לא קישיא כאן בנזר דין שיש עמו שבועה כאן בנזר דין שאין עמו שבועה ע"כ. ובירושלמי שם קרוב לסוף פ"ב איתא זה הסיפור

בהחזרה גדולה ח"ל. בני סימונייא אתון לגבי רבי אמרין ליה בעא תתן לן חד בר נש דריש דיין וחזן ספר מתניין ועבד לן כל צורכינן ויהב לון לוי בר סיסי עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה אתון ושאלון ליה הגידמת במה היא חולצת ולא אניבון רקה דם ולא אניבון אמרין דילמה דלית הוא מרי אולפן נישאול ליה שאלון ליה דאגדה אתון ושאלון ליה מהו הדין דכתיב אבל אניד לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת ולא אניבון אתון לגבי דרבי אמרון ליה הדין פייסונא דפייסנתך אמר לון חייבון בר נש דכוותי יהבית לכון שלח אייתיתיה ושאל ליה אמר ליה רקה דם מהו אמר ליה אם יש בו צחצוחית של רוק כשר הגידמת במה היא חולצת אמר ליה בשניה אמר ליה מהו הדין דכתיב אבל אניד לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת אמר ליה עד שלא נתחתם גזר דין רשום משנתחתם גזר דין אמת אמר ליה ולמה לא אניבתינן אמר ליה עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה ומפח רוחי עלי וקרא עליו אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על שנישאת בהן עצמך ע"כ. והמעשה הזה היה בא"י, כי שם ישב רבי והסיפור בא לבבל ע"י חכמים אשר נחתו מא"י לשם והם סיפרו אותו בקיצור ולא דייקו ביה כל כך. וכן באו הגדות דבבל לא"י ע"י חכמים אשר עלו לשם וע"ז נתהוו שינויים וכמו שהערנו לעיל בענין ההלכות. ע"י בבלי כתובות ס"ז ר' חנינא הוה ההוא עניא דהוה רגיל לשדורי ליה ארבעה זוזי כל מעלי שבתא יומא חד שדרינהו ניהליה ביד דביתהו אתיא אמרה ליה לא צריך מה חזית שמעי דהוה קאמרי ליה במה אתה סועד בטלי כסף או בטלי דהב אמר היינו דאמר ר' אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין ע"כ. ובירושלמי פאה כ"א ע"ב איתא שמואל ערק מן אבוי אזל וקם ליה בין תרין צריפין דמיסכנין שמע קלהון אמרין בהדין אנגיטין אנן אכלין יומא דין בארגנטורין דדהבא ובארגנטורין כספא עאל ואמר קומי אבוי אמר ליה צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם ע"כ. והנה בירושלמי מראה בעצמו שזה המעשה היה בבבל, דאבוה דשמואל ושמואל היו בבבל, ובבבלי מיוחס זה המעשה לר' חנינא ונראה שהוא אמורא בבלאי (ומן האחרונים שהרי אמר „היינו דאמר ר' אלעזר" ואפשר שהוא ר' חנינא מסורא), וקשה להאמין שהיו שני מעשים מכוונים וכאשר קרה לר' חנינא קרה לי שמואל. ויותר נראה שהמעשה דבבלי הוא עיקר ומבבלי בא הסיפור לא"י ובשינוי.

ויש סיפורים בבבלי אשר עיקרם בירושלמי, ובבבלי יש קושי להבינם ובירושלמי מובנים בלי נפתל ועקש. ע"י בבלי סנהדרין ה' ע"ב דתניא פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהן בטומאה אמר להם מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה אמרו לו תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו מי בצעים אין מכשירין והוא מי ביצים דרש להו ואינהו סבור מי בצעים קאמר ע"כ, וכבר נתקשו התו' שם איך מעו בין ביצים לבצעים ור"ת נדחק בזה ע"ש. אבל בירושלמי שביעית ריש ס"ו איתא בזה"ל: רבי הוה בעכו חמחון אכלון סיתא נקייה אמר לון מה אתון לתין אמרו ליה תלמיד אחד

נא

בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין מכשירין סברין מימר ואנן שלקין
 ביעין ולתן במיהן סברין מימר נוי שלק של ביצים ולא אמר אלא מי ביצים
 עצמן. — ועיי' מנחות ס"ד ע"ב ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא עומר
 סגנות צריפין ושתי הלחם סנקעת עין סוכר כי ממא עומר לא הו' ידע מהיכי
 אייתו עומר אכרו אתא ההוא חרשא אותיב חדא ידא אאיגרא וחדא ידא
 אצריפא אמר להו מרדכי מי איכא דוכתא דשמה גגות צריפין או צריפין גגות
 בדקו ואשכחיה כי בעו לאתויי שתי הלחם וכו' אמר להו מרדכי וכו'. וכבר
 נתקשו התו' שם ד"ה אמר להו מרדכי היאך האריך מרדכי ימים כל כך ע"ש,
 ובדיבור הקודם כתבו שבירושלמי שקלים תני לה אאידך עובדא. ח"ל
 הירושלמי שקלים פ"ה הל' א' אמר ר' חסדא פעם אחת יבשה ארץ ישראל
 ולא ידעו מהיכן להביא והוה תמן חד אילם דהוה יתיב חד ידיה על גגות וכו'
 אייתוניה קמיה דפתחא (צ"ל פתחיה) וכו' אמר ר' יוסה בי ר' בון פעם אחת
 נשרף (גשרף) כל העולם כולו ולא היו יורעין טאיכן להביא והוה תמן חד
 אילם והוה יתיב ידיה על עיניה וידיה על סוכרא אייתוניה גבי פתחיה וכו' ע"כ
 הרי דבירושלמי לא נאמר כלל שזה המעשה היה בימי הורקנס וארוסטובולס
 וכמו שהעירו כבר התו'. ועוד יש שינוי בין הבבלי והירושלמי דבירושלמי
 איתא ואייתוניה לגבי פתחיה ובבבלי אמר להו מרדכי, וזה השינוי נתהוה
 ע"י מה דאיתא במשנה שקלים שם פתחיה זה מרדכי והעתיקו בבבלי מרדכי
 במקום פתחיה בירושלמי. — ועוד יש שינוי שבירושלמי נזכרו הנך תרי
 עובדי נכחם ולא ידעו מהיכן להביא ומשמע דקאי תרריהו אעומר, ובבבלי
 איתא חד אעומר וחד אשתי הלחם.

וקצת מאמרים וסיפורים של הגדה נראה שכאן בכתב לבבלי, כי
 לפעמים עשו להם ספרי אנדחא והנך ספרי לא היו כתובים בדיוק.
 ירושלמי ברכות פ"ג ו' סוף ע"א איתא ר' יסא שמע דאתת אימיה
 לבוצרה אתא שאל לר' יוחנן מהו לצאת א"ל אי מפני סכנת דרכים
 צא אי משום כבוד אביו ואמו איני יודע א"ר שמואל בר יצחק עוד היא
 צריכה אטרחיה ר' יוחנן עלוי (נראה דצ"ל אטרחיה עלוי דר' יוחנן) ומר אם
 גמרת לצאת תבוא בשלום שמע ר' אלעזר ומר אין רשות גדולה מזו ע"כ.
 ובבלי קידושין ל"א ע"ב איתא זה המעשה בשינויים ובהרחבה. ר' אסי הוה
 ליה ההיא אימא זקינא אמרה ליה בעינא תכשיטין וכו' בעינא גברא דשפיר
 כותך שבקה ואזיל לארעא דישראל שמע דקא אזלה אבתריה אתא לקמיה דר'
 יוחנן אמר ליה מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ לקראת אמא מהו א"ל איני
 יודע אתרה פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזורך
 לשלום אתא לקמיה דר' אלעזר א"ל (ח"ו דלמא) מירתח רתח א"ל מאי אמר
 לך א"ל המקום יחזורך לשלום אמר ליה ואם איתא דרתח לא הוה מברך לך
 אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי אמר אי ידעי לא נפקי ע"כ. והנה מטה
 דאיתא בירושלמי אטרחיה ובבבלי אתרה נראה שזה הסיפור, בא לבבלי בכתב
 והכותב טעה בין אטרחיה לאתרה, וגם י"פה הסיפור בהוספות וכאשר הוא לרוב
 מנהג בותבי סיפורים.

עוד ראינו להעיר כי בהגדות הירושלמי נמצאו נוסחאות שונות במסכתות שונות. עיי' פאה פ"א מ"ו ע"ד המעשה דר' ישמואל בר רב יצחק דהוה נסיב שבשא וכו' וע"ז ריש פ"ג. במס' פאה איתא והווי ר' זעירא חמי ליה ומיטמור מן קמוי אמר חמי להדין סבא איך מבהית לן ובמס' ע"ז איתא והוון רבנן מרננין ביה אמר לון ר' זעירא ארפון ליה לית אהן סבא ידע מה עביר. ועוד יש שינויים אחרים בין הנאמר במס' פאה ובמס' ע"ז ע"ש.

עוד יש לדעת שכפי הנראה מן הכבלי באו לפעמים דורשי הגדות מגליל לבבל בעין דרשנים עוברים מעיר לעיר. עיי' שבת פ"ח ע"א דרש תהוא גלילאה עליה דר' חסדא בריך רחמנא דיהיב אוריין תליתאי לעם תליתאי וכו'. חולין כ"ז ע"ב דרש עובר (אפשר שהכוונה במ', "עובר" דרשן העובר מעיר לעיר וכמו שהערנו אלא דאז היה צ"ל תהוא עובר) גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה הוכשרה בשני סימנים וכו'. ועיי' שבת פ' ע"ב דההוא בר גליל דאיכלע לבבל דאמרי ליה קום דרוש לנו במעשי מרכבה וכו'.

ומדי דברנו על הגדות הירושלמי נעיר עוד כי הרבה הגדות של הירושלמי באות במדרש רבה ובייחוד בכראשית רבה, ורשיי ז"ל פ' ויגש מ"ז ב' מכנה הב"ד אגדת א"י. והנה בזה נראה מעין נפתח לברר וללבן מתוך הרבות הגדות הירושלמי שלפנינו המלאות לפעמים טעויות, ובפרט מהב"ד ימצא להן תיקון להעמידן על תכונתן. אך כאשר נשים עין בקורת על הב"ד ונציגה אותו לעומת הירושלמי יצא לנו שמחברי הרבות שלחו כבר יד בירושלמי ולא נתנו מקום להגדות הירושלמיות כצורתן ובתכונתן, אבל שינו ותקנו והוסיפו ביאור. ולדוגמא נציג פה איזה מאמרים של הירושלמי והב"ד זה לעומת זה. ירושלמי כלאים פ"ט ל"ב ע"ב כתובות פ"ב הל' ג' איתא רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין וקרא על גרמיה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה ומן גובעין (בכתובות הגי' ומן גוביהון פ"י סתוכן) עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי . . . ולמה חש שינוי חד זמן עבר חמא חד עיגול מנכס געה ואמר ליה רבי שייבני אמר ליה לכך נוצרת ע"כ. וב"ד פ"ג איתא רבינו הוה יתיב לעי באורייתא קמי בנישתא דבבלאי בציפורין עבר חד עגל קודמוי אזל למתנכסה ושרי געי כמיטר שייבני אמר ליה ומה אני יכול למיעבד לך לכך נוצרת וחשש רבי את שינוי י"ג שנה ע"כ. והמעין יבין במה שיש בב"ד מן הביאור. בירושלמי חמא חד עיגול מנכס בב"ד אזל למתנכסא. בירושלמי געה ואמר ליה רבי שייבני, בב"ד ושרי געה כמיטר שייבני (ומליצת הירושלמי נאה ממליצת הב"ד). בירושלמי לכך נוצרת ובב"ד בהרחבה ומה אני יכול למיעבד לך לכך נוצרת. גם ההתחלה בב"ד רבינו הוה יתיב לעי באורייתא וכו' הוא בעין יפוי. (והסיפור שרבי י"ג י"ז שנה בציפורין איתא ב"ד פ"ז ע"ש). — ירושלמי שם רבי הוה ענוון סגן והוה אמר כל מה דיימר לי בר נשא אנא עביר חוץ ממה ישעישו זקני בתירה לזקני דשרון גרמון מנשיאותיה ומנוניה אין סליק ר' הונא ריש

גלותא להכא אנא מוטיב ליה לעיל מיניי דהוא מן יהודה ואנא מבנימין
 דהוא מן דכריא ואנא מן נוקבתא חד זמן עאל ר' חייא רובא לגביה אמר ליה
 הא ר' הונא לכר נתכרכמו פניו של רבי אמר ליה ארונו בא ע"כ. ובב"ד שם
 רבינו הוה ענותן סגי והוה אמר כל דיאמר לי בר נש אנא עביד חוץ ממה
 שעשו בני בתיה לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותו ואין סליק ר' הונא
 ריש גלותא להכא אנא קאים לי מן קודמוהי למה דהוא מיהודה ואנא מבנימין
 והוא מן דוכריא דיהודה ואנא מנוקבתא אמר ליה ר' חייא רבה הרי הוא
 עומד בחוץ נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל
 ארונו הוא ע"כ. וכמה יש בב"ד מן התוספות ומן השינוי ללה"ק כדי לבאר!
 וגם במה שמתחיל הירושלמי הנך שני סיפורים בתיבת "רבי" והביד בתי
 "רבינו" מוכיח שהב"ד משנה לכבוד וכדרך האחרונים. — תרומות סוף פ"ח
 דיקלוש חזרא מחוניה מלייא דר' יודא נשייא איתעביד מלך נחת לפמיים
 שלח כתבין בתר רבנן תיהוון גביי במפקי שובתא מיד אמר ליה לשלוחיא
 לא תתן להון כתבין אלא בערוכתא עם מטעמי שמשא ע"כ. וב"ד פס"ג
 דקליטיינוס מלכא הוה רעי חזירין בהדא טבריה וכיון דהוה מטי סדרא דר' הוון
 מינוקא נפקין ומחין ליה לבתר יומין איתעביד מלך נחית ויטיב ליה בהדא
 פמיים ושלח כתבין לטבריה מפני דומשא דערוכתא אמר אנא יתי (יהיב)
 קילוון דיהוון רברבני דיהוראי קיימין קודמי בצפרא דחד בשבא פקדיה לשלוחא
 אמר ליה לא תתן יתהון להון אלא עם מטעמי יומא דערוכתא ע"כ. והמעין
 יראה בקל כמה יש כבר באלה שורות מן ההרחבה בב"ד, ויותר ויותר בכל
 הסיפור, עיי' בירושלמי ובב"ד שם. ורע שכותב הב"ד לא דקדק כראוי בדברי
 הירושלמי ומחוק זה בא למעות גדול. דבירושלמי איתא דיקלוש חזרא,
 והוא מדוייק היטב, כי דקליטיינוס היה נקרא בתחילה דיקלוש (דיוקלים)
 ומשפחתו היתה מכונה חזרא על שם ארץ מולדתה איליריען, ואנשי
 איליריען היו ידועים לרועי חזירים כמבואר לסופרי הרומיים האחרונים, ואח"כ
 הסב ישמו לכבוד וקרא עצמו דקליטיינוס (עיי' הוספות). וסופר הב"ד לא ירד לכל
 זה ושם אותו לרועה חזירים וגם יקרא שמו מתחילה דקליטיינוס. — חגיגה פ"ב
 הל' א' (ע"ז סוף ע"א) שוב מעשה בי ר' יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא
 כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו אמר לו מאיין ולאין בן זומא אמר לו מסתכל הייתי
 במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא כמלא פותח
 טסח נאמר כאן ריחוף ונאמר להלן כנשר יעיר קנו על גזליו ירחף מה ריחוף
 ישנא' להלן נוגע ואינו נוגע אף ריחוף ישנא' כאן נוגע ואינו נוגע. ובב"ד פ"ב
 וכבר היה ר"ש בן זומא יושב ותוהא עבר ר' יהושע ושאל בשלומו פעם
 ושתים ולא השיבו בשלישית השיבו בבהילו א"ל בן זומא מאין הרגלים א"ל
 מעיין הייתי א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני ח מביאן עד שתודיעני
 מאין הרגלים א"ל מסתכל הייתי במעשה בראשית ולא היה בין מים העליונים
 למים התחתונים אלא כשתים ושלוש אצבעות ורוח אלהים מנשבת אין כתיב
 כאן אלא מרחפת בעוף הזה שמרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות נהפך
 ר' יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא לא שהו ימים מועטים ובן זומא

בעולם ע"כ. הנה הב"ד מרחיב הרבה בזה ומבאר, גם הסגנון בהך מנשבת אין כתיב כאן וכו' הוא מאוחר. — וכבר הבאנו לעיל הירושלמי דיבמות פ"ב בני סימוניא אתון לגבי רבי אמרו ליה בעא תתן לן חד בר נש דריש דיין וחזן ספר מתניין ועבד לון כל צורכינן וכו' ובב"ד פ' פ"א רבינו הוה עבר על סימוניא ויצאו אנשי סימוניא לקראתו אמרו לו ר' נתן (תן) לנו אדם אחד שיהא מקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו וכו'. ובירושלמי שם ולא אניבון אתין לגבי רבי אמרון ליה הדין פייסונא דפייסנך, ובב"ד ולא השיבן וכיון שראה שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו א"ל מה עבדון לך אנשי סימוניא אמר לו אל תזכורני צרתי שלשה שאלות שאלו אותי ולא יכולתי להשיבן ע"כ הרי מה שיש בזה מן השינוי במעשה ובסיגנון, והכל מורה שהוא מאוחר מן הסיפור בירושלמי. וע"ש עוד שינוי גדול. — ועיי' ירושלמי שבת פ"ו ח' ע"ג בעובדא דר' לעזר אזל לפוניי וכו' וב"ד פ"י ד' אלעזר הוה יתיב מטייל בבית הכסא אזיל חד רומאי ותרביה וכו' והב"ד מוסיף ומבאר. ירושלמי סוף פ"ב דסנהדרין בהווא עובדא דיוסי מעוני וב"ד פ' פ', וכן במקומות הרבה הב"ד מרחיב ומבאר הסיפור של הירושלמי.

והב"ד לא מרחיב לבד הסיפור הבא בירושלמי בקיצור אלא שמשנה ומהפך לפעמים הסדר, ובזה יבואר הענין יותר מאשר הוא לפנינו בירושלמי. כלאים פ"א כ"ז ע"ב ואם בן למה נתקללה הארץ ר' יודן בר שלום אמר ע"י שעברה על גזירותיו של הקב"ה תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע והיא לא עשת אלא ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו (ככל זה סמך אסיפא דקרא ועץ פרי למינהו . . . ועץ עושה פרי עיי' לקמן הב"ד) ר' פינחס אמר שמחה בציוויה והוסיפה אילני סרק על דעתיה דר' יודן בר שלום יפה נתקללה הארץ על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה הארץ כאינש דאמר ליט ביזא דכן איינק ואתיא ב"י ר' נתן שלשה נכנסו לדין וארבעה יצאו מקוללין ארורה האדמה בעבורך ע"כ. ב"ד פ"ה תני בשם ר' נתן ג' נכנסו לדין וד' יצאו מחוייבין ואלו הן אדם וחיה ונחש נכנסו לדין ונתקללה הארץ עמהן שנא ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין זבובין פרעושיין אמר ר' יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה ולמה נתקללה ר' יהודה ב"ד שלום ור' פינחס ר' יהודה ב"ד שלום אמר שעברה על הציווי שכך אמר לה הקב"ה תדשא הארץ דשא וגו' מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה בן אלא ותוצא הארץ דשא וגו' הפרי נאכל (והעץ אינו נאכל) ר' פינחס אמר אף הוסיפה על הציווי שמחה לעשות רצון בוראה עץ עושה פרי אפי' אילני סרק עשו פירות על דעתיה דר' יהודה בר שמעון (שלום) נחא אלא על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה אלא כאינש דאמר יהון לייטין ביזא דהדין מינק ע"כ. ויש כאן הרחבה בב"ד וגם הסדר מהופך בירושלמי איתא הא דר' נתן בסוף כל המאמר ובב"ד הוא בפתחת המאמר. (ואפשר דגם בירושלמי היה כתוב הא דר' נתן בראש המאמר ואח"כ ולמה נתקללה וכו' והג"י שלפנינו קשה להולמה עיי' בפירושונו שם). — וכן בא הב"ד לבאר ולשנות לפעמים מאמרי ההלכה. עיי' ירושלמי ברכות פ"ד ז' ע"ג אמר ר'

חנינא משכני ר' ישמעאל ב"ר יוסי אצל פונדוק אחד אמר לי כאן נתפלל
אבא של לילי שבת בערב שבת וכו' עד מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא
קאים ע"כ. ועיי' ב"ד פ"י. — ירושלמי ברכות פ"ז י"א ע"ב כל ההלכה למשנה
נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהן וע"ש המעשה דשמעון בן שטח עם
ינאי מלכא, וכמה יש בזה מן ההרחבה ושינוי הסדר ב"ד פ' צ"א הן במאמרי
ההלכה הן בהסיפור דשמעון בן שטח. — ועיי' לקמן פ"ד ערך ר' הונא רובה
דציפורין שטעה מסדר הב"ד בכונת הירושלמי.

ודע שבב"ר באים מאמרים ובפרט סיפורים בל' ארמית קרוב לל' סורסית
וכדרך הירושלמי עיי' ריש פ"ב, ומאמרים וסיפורים בל' הכבלי והם נלקחים
בעיקרם מן הירושלמי. והסיפורים ממין הראשון הם בלתי ספק קודמין בזמן
כלו' נאספו בב"ד קודם להסיפורים ממין השני, אשר כבר הורקו על ידי אחרון
מכלי אל כלי מן לשון הירושלמי ללשון הכבלי, עיי' הסיפור דאנשי
סימוניא ירושלמי יבמות פ"ב וב"ד פ' פ"א אשר הבאנו לעיל. והנה על
הסיפורים של מין השני אין מן הצורך להביא ראיה שמאספם הוסיף ביאור
על הסיפורים הראשונים והרחיב אותם וכדרך כל המספר בזמן מאוחר קורות
זמן קודם, אבל גם על הסיפורים ממין הראשון אשר הם בל' הירושלמי יש
להחליט עיי' המקומות שהבאנו לעיל מירושלמי פ"ט דכלאים וב"ד פ"ג
והדומים להם שמאספם אל הב"ד כבר הוסיף לבאר מאמרי הירושלמי ואין
לגזור מהב"ד על הויית סיפור הירושלמי. — אבל בכל זאת הב"ד רב החועלת
להבין על ידו הגדות הירושלמי כהך הסיפור דר' אלעזר אזל לפונייא שבת
פ"ז ח' ע"ג וב"ד פ"י שציינו לעיל, אשר אין לו הבנה בירושלמי ועיי' הב"ד
יבואר היטב. וכן נמצאו לפעמים בירושלמי סיפורים ומאמרים משוללי הבנה
עיי' שגיאות הסופרים ובב"ר הם מתוקנים.

ומה שהחלטנו על הב"ד הוא ג"כ משפט שאר הרבות, ואין צריך להביא
ראיה על זה כי כל הרבות הוין מויקרא רבה ואיכה רבתי הן מזמן מאוחר, וכל
מעייין יבין בקל שהן מלאות הוספות וביאורים על הסיפורים אשר מקודם
בירושלמי ובכבלי. אבל גם בויקרא רבה ואיכה רבתי באים סיפורי הירושלמי
בביאור ובהוספה ואף שהם בל' הירושלמי. עיי' סוטה פ"א הל' ד' הך עובדא
דר' מאיר הוה יליף דריש בכנישתא דחמתא כל לילי שובא והוה תטה הדא
איתתא וכו', ובויקרא רבה פ"ט. — הוריות פ"ג הל' ז' מעשה כי ר' אליעזר
ור' יהושע ור' עקיבה שעלו לחולת אנטוביא על עסק מגבת חכמים והוה תמן
חד אבא יהודה וכו', ובויקרא רבה פ"ה וכן במ"א. — ר"ה פ"ג הל' ח' (ג"ט ע"א)
שמואל אמר וצבא תנתן על התמיד בפשע בפשעה של תורה וכו', ומדרש איכה
פסקא ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש וכו' שמואל חני לה בשם ר' שמואל בר אמי
אימתי המלכות גזרת גזירה וכו'. — מ"ש פ"ד ג"ה ע"ב חד בר ניש אתא לגבי ר'
יוסי בן הלפתא אמר ליה חטית בחילמא מיתמר לי איזיל לקפורקא ואת
מישכת מדלא דאבוק וכו', ובמדרש איכה פסקא רבתי בנוים חד בר ניש
אתא לגבי ר' יוסי בר הלפתא וכו'. — ברכות פ"ב ה' ע"א עובדא הוה בחד

יהודאי דהוה קאים רדי געת תורתיה קוטוי עבר חד ערביי ושמע קלה א"ל בר יודאי בר יודאי שרא תורך ושרא קנקנך וכו', ובמדרש איכה פסקא על אלה אני בוכיה עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי געת חרא תורתיה עבר עלוי חד ערביי א"ל מה את א"ל יהודאי א"ל שרא תורך ושרא פדנך וכו' ועיי' שם כל המאמר וכמה שהוא מרחיב הסיפור דהירושלמי.

ואין להאריך בהרחבת שאר המדרשים, מדרש שמואל מדרש תהלים מדרש משלי פסיקתא וכו', והם בכל מקום שלא בדיוק. וגם הילקוט שמעוני נראה שתיקן ההגדות הירושלמיות. עיי' פאה ס"ג י"ז ע"ד ר' פינחס משתעי הדין עובדא תרין אחין באשקלון הוו להו מגורין גוכראין אמרי כרון אילין יהודאי סלקין לירושלם וכו' ועיי' ילקוט מלכים א' ס"י רכ"ב (ובהרחבה רבה מדרש חזית פ' מה יפו פעמיך בנעלים).

עוד יש להעיר: שמות האמוראים משונים בהרבה מקומות ברכות סג הירושלמי (ולפעמים גם שמות התנאים). גם נמצאו ברכות שמות אמוראים ירושלמיים אשר לא נזכרו בירושלמי. ואין לסמוך עליהם כלל כי נראה במקומות לא מעט זיזופס מתוכם וכי הם ילדי שגיאת הסופר.

פרק רביעי.

סדר האמוראים דתלמוד ירושלמי.

ידעת סדר האמוראים דתלמוד ירושלמי רב התועלת כמבואר לכל מבין, כי על ידה יש לברר זמן התחלת זה התלמוד וזמניו ובלעדי הידיעה זאת נגשש בעורים באפילה. גם נודע לפעמים על ידה פ"י הש"ס על בורין וזמר המכשלה אשר יכשל בה בקל המשולל מהידיעה זאת. ונציג פה לדוגמא המאמר דברכות פ"ז י"א ע"ג ר' יונה ור' אבא בר זימנא בשם ר' זעירא לשני בתים נצרכה אמר ר' יוחנן והן שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן ופ"י קצת המפרשים הא דמצטרפין בב' בתים היינו שנכנסו מתחילה ע"מ כן ור' יוחנן קאי אהא דא"ר ר' יונה וכו'. ולו הבינו סדר האמוראים לא באו לשעות זה, דר' יוחנן קדם הרבה לר' יונה וגם לר' זעירא. — גם יש בזה תועלת גדולה לתקן מעיות הסופרים ושינוי הגירסאות, עיי' לקמן ערך ר' תנחום בר ירמיה.

ונציג פה איזה כללים אשר היו לנו לעינים בחקירה הזאת.

(א) מצינו במקומות הרבה פלוני אמר בשם פלוני. ודעת רש"י חולין י"ז ע"ב כל היכא דאמר משמיה דפלוני לא שמעה ממנו אלא מאחרים שמע שקבלה ממנו עכ"ל, וכן כתב שם ק"ג ע"ב ד"ה הא דרביה. ובירושלמי איתא